Zo zijn we niet getrouwd

Een onderzoek naar omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

Eliane Smits van Waesberghe
Iris Sportel
Lisanne Drost
Esther van Eijk
Elja Diepenbrock

Met medewerking van
Shirin Musa
Harrie Jonkman
Tinka van der Kooij
Susan Rutten
Suzanne Tan

Maastricht University
femmes for freedom
Verwey-Jonker Instituut

‘Zo zijn we niet getrouwd’

Een onderzoek naar omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

Eliane Smits van Waesberghe
Iris Sportel
Lisanne Drost
Esther van Eijk
Elja Diepenbrock

Met medewerking van
Shirin Musa
Harrie Jonkman
Tinka van der Kooij
Susan Rutten
Suzanne Tan

Augustus 2014

Inhoud

Managementsamenvatting **5**

1 Inleiding **21**

2 Context en uitvoering onderzoek **23**
2.1 Aanleiding en onderzoeksvragen 23
2.2 Wetgeving en maatregelen 23
2.3 Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap 24
2.4 Eerder onderzoek naar huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap 27
2.5 Methoden van onderzoek 31

3 Quick scan internationale literatuur huwelijksdwang **33**
3.1 Gedwongen huwelijken 33
3.2 Achterlating 39
3.3 Huwelijkse gevangenschap 40
3.4 Samenvattend 42

4 Dossieronderzoek en bestaande registraties **45**
4.1 De aanpak 45
4.2 Dossieronderzoek Buitenlandse Zaken 46
4.3 Registraties van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) 50
4.4 Inventarisatie registraties bij Steunpunten Huiselijk Geweld en expertisecentra 51
4.5 Inventarisatie registraties bij Stichting Steun Remigranten en de landelijke werkgroep Mudawwanah 55
4.5 Samenvattend 56

5 Een landelijk beeld: de enquête en interviews met sleutelfiguren **59**
5.1 Landelijke enquête en interviews sleutelfiguren: methode en respons 59
5.2 Aard en kenmerken gezien door de ogen van de professional 60
5.3 Aanleiding, motieven en vormen van uitgeoefende dwang 63
5.4 Samenvattend 65

6 Educated guess van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap **67**
6.1 De aanpak van de educated guess 67
6.2 Een minimale ondergrens: bestaande registraties betreffende huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap (a) 68
6.3 Omvangschattingen van de professionals bevraagd in de enquête (n=522) (b) 69
6.4 Omvangschattingen van de professionals bevraagd in de telefonische interviews (c) 74
6.5 Omvangschattingen van de experts (d) 75
6.6 Samenvattend 76

7 Verdieping in negen gemeenten **79**
7.1 Methoden van onderzoek 79

7.2 Huwelijksdwang 80
7.3 Achterlating in het land van herkomst 88
7.4 Huwelijkse gevangenschap 92
7.5 Samenvattend 98

8 Ervaringsdeskundigen over huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap 101
8.1 Methoden van onderzoek 101
8.2 Achtergrondkenmerken respondenten 102
8.3 Huwelijksdwang 102
8.4 Achterlating 106
8.5 Huwelijkse gevangenschap 110
8.6 Samenvattend 112

9 Verschijningsvormen en toekomstontwikkelingen 115
9.1 Huwelijksdwang 115
9.2 Achterlating 117
9.3 Huwelijkse gevangenschap 118
9.4 Toekomstige ontwikkelingen in huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap 119
9.5 Samenvattend 123

10 Samenvattende conclusies 125

Literatuur 139

Bijlagen
1 Risicoscreening 143
2 Geraadpleegde experts 145
3 Korte biografieën van de ervaringsdeskundigen 147
4 Inventarisatie registraties bij instellingen Federatie Opvang 151

Verwey-
Jonker
Instituut

Managementsamenvatting

Aanleiding, doel en onderzoeksvragen

De problematiek van huwelijksdwang, achterlating in het land van herkomst en huwelijkse gevangenschap heeft in de afgelopen jaren in Nederland in toenemende mate politieke aandacht gegenereerd. Tot op heden ontbreekt echter een overzicht van de omvang en aard van de problematiek. Deze informatie is van groot belang voor het opstellen van doeltreffend beleid om huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap tegen te kunnen gaan.

Doel van dit onderzoek is het verkrijgen van een landelijk beeld van de omvang en de aard van de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland. De volgende onderzoeksvragen staan daarbij centraal:

1. Wat was de totale omvang (*educated guess*) en minimale omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland in de periode tussen 1 januari 2011 en 31 december 2012?
2. Welke achtergrondkenmerken hadden betrokkenen die te maken hadden met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap?
3. Wat kan er gezegd worden over de ernst van en de aanleiding tot de uitgeoefende dwang en welke verschijningsvormen zijn te onderscheiden?
4. Is er vanuit bestaande kennis en onderzoek over de omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap uit andere Europese landen een vergelijking te maken met de omvang daarvan in Nederland? Zijn er (aanzienlijke) verschillen tussen de omvang in Nederland en andere Europese landen of zijn de aantallen vergelijkbaar? Welke onderzoeks- en registratiemethoden hanteren andere landen en komen deze overeen met die van Nederland? Zijn er aantoonbare factoren in andere Europese landen die verschillen of overeenkomsten in de omvang kunnen verklaren?
5. Wat zijn de vooruitzichten op langere termijn voor de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland?

Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

Er bestaat een sterke samenhang tussen de drie onderwerpen van onderzoek. In alle drie de gevallen is sprake van dwang, maar in verschillende levensfasen. Het gaat om de dwang om een bepaalde partner te kiezen of een huwelijk aan te gaan met een door familie gekozen partner, de dwang het huwelijk voort te zetten en het onder dwang verblijven op een bepaalde locatie, al dan niet met

kinderen. In alle drie de gevallen kan een internationaal element voorkomen. In het geval van achterlating in het land van herkomst is dit vanzelfsprekend, maar ook gedwongen huwelijken en huwelijkse gevangenschap kunnen een migratiecomponent bevatten. Huwelijkse gevangenschap kan bijvoorbeeld ontstaan in het buitenland als gevolg van achterlating, of door de interactie van het Nederlandse en een buitenlands familierechtsysteem. Huwelijkse gevangenschap kan echter ook binnen een volledig Nederlandse context plaatsvinden, bijvoorbeeld wanneer een burgerlijke echtscheiding niet religieus wordt erkend. Huwelijksdwang kan zowel in Nederland als in het buitenland plaatsvinden, waarbij soms het verkrijgen van toegang via de verblijfstatus van een partner in Nederland een rol kan spelen. Om de complexiteit van waar deze problematiek voorkomt zo goed mogelijk af te dekken, inventariseren de onderzoekers de voorkomende gevallen in Nederland en betrekken zij ook de signalen van Nederlandse ambassades en niet-gouvernementele organisaties (NGO's) in de diverse herkomstlanden.

Methoden van onderzoek

Vanwege de complexiteit van de drie onderzochte onderwerpen hebben we ervoor gekozen om de problematiek met behulp van verschillende methoden te onderzoeken. De inzet van verschillende onderzoeksmethoden, ook wel triangulatie genoemd, vergroot de betrouwbaarheid van het onderzoek. In dit onderzoek hebben we gekozen voor een grotendeels indirecte aanpak, waarbij we gegevens hebben verzameld onder professionals en organisaties die in hun werk mogelijk in aanraking komen met de onderzochte problematiek. Zo zijn we gekomen tot een *educated guess* over de omvang van de problematiek in Nederland. Daarnaast zijn er enkele casestudies met ervaringsdeskundigen gedaan.

Deze indirecte aanpak heeft als voordeel dat het zodoende mogelijk is om met een relatief kleine tijdsinvestering en budget efficiënt onderzoek te doen naar een zeer gevoelig onderwerp dat zich minder goed leent voor een grootschalig onderzoek onder de algemene bevolking. Het nadeel is echter dat slechts een deel van de getroffen personen zich meldt bij de hulpverlening, waardoor bepaalde groepen ondervertegenwoordigd kunnen zijn. Tegelijkertijd bestaat het risico dat dezelfde mensen bij meerdere instanties bekend zijn, en zo dubbeltellingen kunnen ontstaan. Met deze factoren zullen wij rekening houden bij de analyse van de gegevens.

Het onderzoek is opgezet in verschillende fasen, die elkaar deels overlappen. In de eerste fase is er een literatuuronderzoek verricht naar Nederland en enkele andere Europese landen. In de tweede fase zijn bestaande registraties van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap opgevraagd bij onder andere NGO's, de IND, SHG's en de vrouwenopvang. Ook hebben we een dossieronderzoek gedaan bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, waarbij dossiers van verzoeken om consulaire bijstand vanuit het buitenland zijn gescand op aanwijzingen voor huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap.

De derde fase van het onderzoek bestond uit een landelijke enquête onder hulpverleners waarbij hen werd gevraagd naar hun ervaringen met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. In totaal zijn 522 enquêtes afgenomen onder verschillende categorieën professionals, zoals huisartsen, zorgcoördinatoren van scholen en medewerkers van jeugdgezondheidszorg, GGD en van migranten- en zelforganisaties. Daarnaast hebben we interviews gehouden met sleutelfiguren op landelijk niveau. De bevindingen uit de tweede en derde fase zijn de basis voor een *educated guess*, waarin we een bandbreedte aangeven voor de drie thema's. De expertcommissie van dit onderzoek heeft ook uitspraken gedaan over de *educated guess*.

Een verdieping in negen gemeenten vormt de vierde fase van het onderzoek. Het gaat hierbij om drie grote steden, een grotere en kleinere gemeente buiten de randstad en meerdere gemeenten met een grote orthodox protestants-christelijke populatie, gelegen in de zogenoemde *bible belt*. In deze gemeenten hebben we 58 interviews gehouden met professionals en hulpverleners. Ook is er in een aantal wijken van deze gemeenten veldwerk uitgevoerd.

De vijfde fase van het onderzoek bestond uit casestudies van dertien ervaringsdeskundigen: personen die huwelijksdwang, achterlating en/of huwelijkse gevangenschap zelf hebben ervaren. Hun verhalen vormen de basis voor hoofdstuk 8. Op basis van de casestudies, in combinatie met de gegevens uit de eerdere fasen, zijn er verschillende verschijningsvormen vastgesteld. In de zesde fase van het onderzoek hebben we gegevens uit de eerdere fasen gebruikt om te komen tot een beschrijving van verschijningsvormen en toekomstige ontwikkelingen. Deze analyse is vervolgens voorgelegd aan een expertcommissie van professionals.

Samenvattende conclusies

Onderzoeksvraag 1

In dit onderzoek was de hoofdvraag gericht op de totale omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Om de omvang te bepalen gebruikten we de methode van de *educated guess*. Het ging daarbij om een periode, met terugwerkende kracht, van begin 2011 tot eind 2012. Om tot een gedegen omvangschatting te komen, maakten we gebruik van een zogenoemde triangulatie van methoden. Dit betekent dat we van ten minste vier verschillende methoden onderzoeksdata hebben onttrokken om tot een *educated guess* (minimale ondergrens en een geschatte onder- en bovengrens) te komen. Dit zijn:

a. Bestaande registraties van Steunpunten Huiselijk Geweld en van de Federatie Opvang, Femmes for Freedom, Stichting Steun Remigranten, en als laatste van een dossieronderzoek dat we uitvoerden bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (zie hoofdstuk vier).
b. Omvangschattingen van de professionals bevraagd in de landelijke enquête (zie hoofdstuk vijf).
c. Toetsing van deze omvangschatting tijdens telefonische interviews met professionals (zie hoofdstuk zeven).
d. Omvangschattingen en bevindingen van de experts (zie bijlage 2 voor een overzicht).

In sommige buitenlandse studies naar huwelijksdwang of achterlating zijn minimale omvangschattingen vaak gebaseerd op het aantal registraties (gemelde gevallen). Toch is het toepassen van vier verschillende methoden (de zogenoemde triangulatie) een relatief nieuwe benadering voor het vaststellen van een omvangschatting. In het Duitse onderzoek van Mirbach, Schaak en Triebl (2011) is een vergelijkbare methode van onderzoek gehanteerd: ook zij hebben een enquête uitgezet, namen telefonische interviews af met professionals en raadpleegden bestaande registraties. In dit onderzoek is echter geen schatting van de omvang gemaakt, maar is alleen het aantal geregistreerde gevallen geteld.

Uitwerking van de educated guess

A Bestaande registraties huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

De gebruikte registraties in dit onderzoek geven inzicht in hoe vaak huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in de periode 2011 – 2012 bij deze instellingen is voorgekomen en geregistreerd. Het gaat hier dus om daadwerkelijke gevallen. Tellen we de registraties, inclusief de resultaten van het dossieronderzoek zoals beschreven in hoofdstuk 4 per thema bij elkaar op, dan komen we tot een minimale ondergrens.

	Minimale ondergrens
Huwelijksdwang	181
Achterlating	178
Huwelijkse gevangenschap	140

Bij de minimale ondergrens moeten we wel opmerken dat er mogelijk een overlap is tussen de verschillende registraties van de instellingen. Het was echter niet mogelijk deze overlap er gedurende de duur van het onderzoek uit te filteren. Slechts van een beperkt aantal instellingen zijn registraties opgenomen, omdat veel instellingen niet apart registreren op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Het gaat hier enkel over de resultaten van de onderzochte instellingen. In werkelijkheid zal dit aantal dus hoger liggen. Er zullen immers ook slachtoffers zijn van huwelijksdwang, achterlating en/of huwelijkse gevangenschap, die zich niet bij de onderzochte instanties hebben gemeld. We spreken daarom over een minimum aan registraties, waarvan we met enige zekerheid kunnen zeggen dat deze aantallen zich vermoedelijk in de periode 2011 - 2012 voordeden.

B Educated guess huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap: geschatte onder- en bovengrens

Na het bepalen van de minimale ondergrens hebben we, per thema, een geschatte onder- en bovengrens kunnen vaststellen. Dit gebeurde met behulp van omvangschattingen van professionals, verkregen door de landelijke enquête. Voor huwelijksdwang hebben 210 professionals een schatting voor 2011 en 2012 gedaan. Op basis hiervan hebben we een (geschatte) onder- en bovengrens kunnen berekenen. We hebben professionals van gemeenten bevraagd die verschillen van grootte; de gemeenten zijn ingedeeld in drie categorieën: >100.000, tussen 40.000 en 100.000 en tussen 16.000 en 40.000. Gemeenten met minder dan 15.000 inwoners zijn niet meegenomen in deze *educated guess*, omdat uit dit onderzoek blijkt dat de problematiek niet of nauwelijks voorkomt in de kleinste gemeenten. Bovendien hebben professionals uit deze gemeenten weinig tot geen schattingen gedaan. Vervolgens zijn de schattingen van de professionals geëxtrapoleerd naar het aantal gemeenten per gemeentegrootte. In tabel 10.1 lichten we de uitwerking verder toe.

Tabel 10.1 Omvangschattingen huwelijksdwang van professionals per gemeente naar grootte

Aantal professionals	Gemeente grootte/ inwoners	Aantal gemeenten	Minimale gemiddelde schatting	Ondergrens	Maximale gemiddelde schatting	Bovengrens
104	> 100.000	27	4	108	8	216
66	40.000 - 100.000	83	2	166	6	498
29	16.000 - 40.000	200	2	400	6	1200
Educated guess				674		1914

De *educated guess* voor huwelijksdwang ligt dan volgens de professionals tussen 674 en 1914 cliënten over het jaar 2011 en 2012.
Voor het bepalen van de *educated guess* huwelijkse gevangenschap en achterlating hebben we hetzelfde rekenprincipe toegepast. Voor huwelijkse gevangenschap ligt de *educated guess* tussen de 447 en 1687 cliënten en voor achterlating tussen de 364 en 1631 cliënten.

C Toetsing van deze omvangschatting tijdens telefonische interviews met professionals

In dit onderzoek hebben we in negen gemeenten nog eens 58 professionals in verdiepende, telefonische interviews bevraagd over huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. In deze onderzoeksfase hebben we vooral gemeenten geselecteerd waarin het van tevoren duidelijk was dat dergelijke problematiek aanwezig was en dat professionals voldoende kennis en ervaring hadden op de genoemde thema's. Allereerst hebben we de gemeenten Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Eindhoven en Deventer geselecteerd. Vervolgens zijn professionals geïnterviewd van gemeenten waar relatief veel inwoners met een protestants-christelijke achtergrond wonen. Dit zijn Barendrecht, Veenendaal, Katwijk en Houten. Kijken we naar de omvangschattingen van professionals in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam, dan komen deze schattingen redelijk overeen met de registraties van de SHG's (zie hoofdstuk 4 over registraties). In Eindhoven gaven de meeste professionals aan dat zij geen goed beeld hebben van de omvang.

Opvallend is dat vooral huisartsen, leerplichtambtenaren en medewerkers van Bureaus Jeugdzorg met hun schatting in de buurt zitten van de genoemde registraties. Over het algemeen komt duidelijk naar voren dat subjectieve perceptie een omvangschatting veelal beïnvloedt; perceptie op de omvang van het probleem verschilt per professional. Ook speelt mee hoe vaak de professional in zijn dagelijkse praktijk te maken heeft met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. De omvangschatting lijkt mede afhankelijk te zijn van het gegeven of professionals over voldoende handvatten beschikken om de problematiek te kunnen signaleren. Opvallend is dat professionals uit gemeenten met een protestants-christelijke signatuur zeggen de problematiek niet of nauwelijks te signaleren. Professionals uit deze gemeenten vertelden dat zij de problematiek vroeger meer constateerden dan nu. Dergelijke professionals geven ook aan dat er soms wel gearrangeerde huwelijken zijn, maar dat er geen sprake is van huwelijksdwang.

D Omvangschattingen en bevindingen van de experts

Tijdens dit onderzoek zijn verschillende experts gevraagd te reageren op de bevindingen op het gebied van onder meer de registraties en de *educated guess* op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Verschillende experts geven aan dat de relatief nieuwe termen als huwelijksdwang,

achterlating en huwelijkse gevangenschap, afwijkende resultaten voor aantallen kunnen opleveren. Deze termen zijn vaak nog niet ingeburgerd bij burgers en organisaties. Op dit moment registreren veel organisaties alleen op eergerelateerd geweld. Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap kunnen verbonden zijn aan eergerelateerd geweld, maar dat hoeft zeker niet per definitie het geval te zijn. De experts voorzien problemen met de uitsplitsing van de termen en een mogelijke aparte registratie.

Tijdens een bijeenkomst van de expertgroep vroegen wij de experts of zij een omvangschatting voor de drie thema's konden geven, ingedeeld naar gemeentegrootte. De experts zijn ook van mening dat bekendheid met de problematiek een rol speelt bij het aantal registraties. Een toename van registraties betekent niet per definitie een toename van de problematiek, zo geven sommige experts aan.

De experts die zich aan een landelijke omvangschatting wilden wagen, hebben voor huwelijksdwang een minimale schatting aangegeven. De omvang van huwelijksdwang schatten zij op enkele honderden per jaar. Voor huwelijkse gevangenschap en achterlating deden zij een lagere schatting van enkele tientallen per jaar. De schattingen van huwelijksdwang door de experts komen redelijk overeen met het aantal registraties die we voorhanden hebben op de dit thema. Voor huwelijkse gevangenschap en achterlating lijken de omvangschattingen van de experts aan de lage kant te zijn in vergelijking met de registraties en de omvangschattingen van de professionals in de enquête.

Onderzoeksvraag 2

In dit onderzoek is niet alleen gekeken naar omvang, maar ook naar de aard van de problematiek. Om de aard in kaart te brengen onderzochten we welke achtergrondkenmerken van slachtoffers van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap te onderscheiden zijn. Hierbij letten we op zaken als geslacht, leeftijd, etniciteit, verblijfsstatus, het al dan niet behoren tot de eerste, tweede en derde generatie migrantengroep, afhankelijkheidspositie en opleidingsniveau. In dit onderzoek is ook aandacht besteed aan het vóórkomen van deze problematiek binnen protestants-christelijke, hindoestaanse en joodse gemeenschappen. Vooral in het verdiepende deel van het onderzoek hebben we gemeenten met een protestants-christelijke signatuur, zoals Veenendaal, Barendrecht en Katwijk meegenomen.

Geslacht

Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap komen voor bij zowel mannen als vrouwen, al lijkt de problematiek vaker bij vrouwen te spelen. Uit de onderzoeksdata komt duidelijk naar voren dat professionals vooral in aanraking komen met, en dus kennis hebben van, vrouwelijke slachtoffers. Dit is deels te verklaren uit het feit dat veel hulpverlening zich vaak expliciet of impliciet richt op vrouwen, vandaar dat vooral vrouwelijke slachtoffers de weg weten te vinden naar de hulpverlening. Dit betekent echter niet dat er geen mannelijke slachtoffers, met name wat betreft huwelijksdwang, zijn. Uit Brits onderzoek bleek dat lokale hulpverleners slechts zelden mannelijke slachtoffers zagen. Bij een landelijk meldpunt kwam echter ruim veertig procent van de meldingen van mannen. Mogelijk is er dus een groep mannelijke slachtoffers die bij onze respondenten niet bekend is.

Leeftijd

Vooral jongeren (16-17 jaar) en jongvolwassenen (18-25 jaar) krijgen te maken met huwelijksdwang. Huwelijksdwang bij kinderen jonger dan 16 jaar en volwassenen ouder dan 25 jaar komt, volgens de respondenten, minder vaak voor. In het geval van achterlating moeten we allereerst opmerken dat er twee soorten slachtoffers van achterlating te onderscheiden zijn: ten eerste (ongehuwde) jongeren en jongvolwassenen die worden achtergelaten door hun ouders, en ten tweede vrouwen die, al dan niet met kinderen, worden achtergelaten door hun echtgenoot. De respondenten noemden in de telefonische interviews vaker achtergelaten jongeren tussen de 11 en 20 jaar oud (veelal rond de 16) dan achtergelaten volwassen vrouwen (20-35 jaar). Voor zover bekend komt huwelijkse gevangenschap vrijwel alleen bij volwassenen voor, de leeftijd van de slachtoffers is zeer divers.

Generatie migranten

De bevraagde professionals herkenden de problematiek van huwelijksdwang vooral binnen migrantengemeenschappen. Uit de enquête en uit de interviews met professionals kwam naar voren dat slachtoffers van huwelijksdwang en achterlating van niet-westerse afkomst vaker tot de tweede dan tot de eerste generatie migranten behoren. Volgens de bevraagde professionals kwam huwelijkse gevangenschap iets vaker voor bij niet-westerse allochtonen van de eerste generatie.

Etniciteit

Uit de onderzoeksresultaten komt naar voren dat vele verschillende etnische groepen en herkomstlanden werden genoemd waarin huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap voorkomt. Marokko en Turkije werden het meest genoemd als etnische herkomst van slachtoffers. Deze uitkomst is te verklaren uit het feit dat dit de twee grootste groepen allochtonen zijn van niet-westerse afkomst in Nederland.[1] Daarnaast noemden de respondenten de volgende landen en groepen ook vaak: Afghanistan, Irak, Koerdisch, Pakistan, Somalië, en Suriname/Hindoestaans. Ook ander onderzoek toont aan dat huwelijksdwang relatief veel voorkomt binnen Surinaams-Hindoestaanse families (Nanhoe, Lünnemann & Pels, 2013). Volgens verscheidene geënquêteerden en bevraagde professionals was de thematiek van in het bijzonder huwelijksdwang ook, zij het in mindere mate, bekend onder mensen afkomstig uit de volgende landen en groepen: Bosnië, Bulgarije, Egypte, India, Indonesië, Iran, Polen, Roemenië, Sikhs, en (relatief veel) onder Roma's. Voor landen van herkomst in gevallen van huwelijkse gevangenschap werden bovendien ook nog Malta en de Filippijnen genoemd. Daarnaast kwam naar voren dat huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap ook voorkomt onder autochtonen en dan vooral onder orthodox protestants-christelijken, hoewel dit maar een relatief kleine groep betrof.

Herkomstlanden van achtergelaten jongeren die genoemd werden, waren: Afghanistan, Dominicaanse Republiek, Irak, Iran, Kameroen, Marokko, Pakistan, Somalië (inclusief Somalische migranten in Kenia en Ethiopië) en Turkije. In het geval van achtergelaten vrouwen werden genoemd (in volgorde van frequentie): Marokko, Turkije, Afghanistan, Irak en Curaçao.

Opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van slachtoffers van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap loopt erg uiteen. Respondenten zagen dat bijvoorbeeld huwelijksdwang onder zowel hoogopgeleiden als laagopgeleiden voorkwam. Jongeren met een laag IQ of jongeren die speciaal onderwijs volgen,

1 Op 1 januari 2014 was 11,87% van de totale Nederlandse bevolking van niet-westerse komaf, van deze groep is 2,35% van Turkse afkomst en 2,23% van Marokkaanse komaf (bron: CBS).

noemden enkele respondenten als extra kwetsbaar voor mogelijke achterlating in het land van herkomst. Dit in tegenstelling tot achtergelaten vrouwen: in die categorie werden juist vrouwen met een hbo- of academische opleiding genoemd. Dit is mogelijk te verklaren doordat hoogopgeleide vrouwen of vrouwen met een sterk netwerk (sociaal kapitaal) meer mogelijkheden hebben om hulpverlening in Nederland te bereiken of op een andere manier naar Nederland terug te keren (zie ook Carlisle, 2014: te verschijnen en Bakker, 2008).

Afhankelijkheidspositie

Verreweg het grootste aantal slachtoffers van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap verkeert in een afhankelijke financiële situatie en beschikt dus niet over een eigen inkomen. Een afhankelijke verblijfsvergunning noemden respondenten met enige regelmaat als risicofactor voor achterlating door de partner; in mindere mate hadden achtergelaten vrouwen een permanente verblijfsvergunning of de Nederlandse nationaliteit. Ook uit het rapport van Sterckx, Dagevos, Huijnk en Van Lisdonk (2014), zie ook: Sportel, 2014) blijkt dat de afhankelijke positie en verblijfsvergunning van huwelijksmigranten risicofactoren vormen voor onder andere achterlating en huiselijk geweld. Vrouwen die sociaal geïsoleerd leven, zijn bovendien extra kwetsbaar wanneer het gaat om huwelijkse gevangenschap.

Religie

De bevraagde professionals noemden religie eveneens vaak als achtergrondkenmerk. Bij alle drie de thema's noemden ze slachtoffers met een islamitische achtergrond het vaakst. In mindere mate noemden ze slachtoffers met een hindoestaanse, joodse of christelijke achtergrond; onder Hindoestanen ging het dan vooral om huwelijksdwang, in mindere mate om huwelijkse gevangenschap en niet of nauwelijks om achterlating. Wanneer er gesproken werd over christenen dan werd dit vooral gedaan in relatie tot situaties van huwelijkse gevangenschap; dit betrof zowel orthodox protestants-christelijken als katholieken, zowel autochtone katholieken als katholieken afkomstig uit het Midden-Oosten. Respondenten noemden ook enkele gevallen van huwelijksdwang in orthodox protestants-christelijke gemeenschappen.

Onderzoeksvraag 3

In het kwalitatieve deel van dit onderzoek hebben we ook de aanleiding en de ernst van de uitgeoefende dwang nader onderzocht. Vervolgens hebben we in de nadere analyse specifieke verschijningsvormen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in kaart gebracht.

Aanleiding

De aanleiding van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap is lang niet altijd even duidelijk. Het kunnen combinaties zijn van verschillende factoren, vooral tradities, 'verwesteren' of schending van de familie-eer, die uiteindelijk resulteren in huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap . Vooral bij huwelijksdwang zien we dat 'familietradities' vaak een belangrijke rol spelen. Bij deze tradities is het dan ook gebruikelijk om via een gearrangeerd huwelijk te trouwen, of om de dochter of zoon uit te huwelijken. De familie kiest een partner uit waarvan zij overtuigd zijn dat dit de beste partnerkeuze is, of zij laten de partnerkeuze beïnvloeden door reeds gemaakte afspraken met een andere familie. Ook kunnen andere (financiële) belangen een rol spelen. De familie

kan een gedwongen huwelijk ook zien als een manier om de familie-eer in stand te houden of te herstellen, of om ervoor te zorgen dat hun zoon of dochter niet verder 'verwestert'.

Het zogenoemde 'verwesteren' speelt veelal ook een rol bij jongeren die worden achtergelaten in het land van herkomst of een derde land. De jongeren gaan in de ogen van de familie te veel op in de westerse cultuur. Homoseksualiteit kan een rol spelen of zij gedragen zich 'te vrij' in de ogen van de familie. Achterlating kan ook voorkomen als het gaat om 'wangedrag' van de jongeren, zoals foute vrienden of crimineel gedrag. De familie komt er niet meer uit en achterlating zien zij dan als laatste of enige oplossing. Bij vrouwen die door hun echtgenoot worden achtergelaten zijn de redenen vaak minder duidelijk. Mogelijke aanleidingen voor achterlating van echtgenotes kunnen huwelijksproblemen zijn of dat de echtgenote de familie-eer heeft aangetast. Daarnaast kan achterlating een manier zijn om van de echtgenote af te komen, zodat de pleger kan hertrouwen, of er spelen economische factoren die van invloed zijn op de achterlating.

De aanleiding voor het ontstaan van huwelijkse gevangenschap kan ook te maken hebben met eer en schaamte. Vooral vrouwen blijken druk te voelen om bij een partner te blijven, omdat zij volgens de redenering van de eercultuur meestal de 'schuld' krijgen van een mislukt huwelijk. Maar ook huwelijksdwang kan ten grondslag liggen aan huwelijkse gevangenschap. Al komen we eveneens huwelijkse gevangenschap tegen na een vrijwillig huwelijk; de betreffende man of vrouw weigert dan te scheiden. Tot slot kan achterlating in het land van herkomst of in Nederland een aanleiding zijn tot huwelijkse gevangenschap.

Mate van dwang

Op basis van de bevindingen in dit onderzoek kunnen we verschillende situaties van dwang onderscheiden. Het gaat om een geleidelijk 'proces van dwang'. Allereerst kan er dwang zijn bij partnerkeuze en dwang bij het sluiten van een huwelijk. Hier valt ook huwelijksdwang onder en dit speelt voornamelijk bij jongeren en jongvolwassen. Vervolgens kan er dwang uitgeoefend worden bij het voortzetten of beëindigen van het huwelijk; hier valt huwelijkse gevangenschap onder. De man of vrouw voelt zich gedwongen om het huwelijk voort te zetten of er wordt dwang uitgeoefend als de man of vrouw het huwelijk wil beëindigen. De mannen en vrouwen in deze situatie zijn doorgaans weer wat ouder en veelal minimaal enkele jaren getrouwd.

We kunnen vooral bij huwelijksdwang verschillende vormen van dwang onderscheiden om het voorgenomen huwelijk te laten voltrekken. Vooral sociale druk, psychische intimidatie, dreiging met verstoting van familie, (dreiging met) fysiek geweld, isolatie en dreiging met sturen naar land van herkomst worden als dwangmiddel ingezet bij het huwelijk.

Vervolgens kunnen de personen die huwelijksdwang ervaren op verschillende manieren omgaan met deze uitgeoefende dwang. Zo kan een persoon die huwelijksdwang ervaart, zich bij de situatie neerleggen. Het besluit om te trouwen is genomen door de ouders en/of familie en ondanks het feit dat het huwelijk tegen de wil is, vindt er geen verzet plaats. Loyaliteit tegenover de ouders en/of familie speelt hierbij een belangrijke rol. Er kan zich ook een situatie voordoen waarbij wel degelijk verzet plaatsvindt, maar het verzet geen gehoor vindt. De betrokken personen vertellen aan hun ouders of familie dat zij niet willen trouwen, maar zonder gewenst resultaat. Tot slot zien we dat bij de personen die zich verzetten tegen een voorgenomen huwelijk, de omgeving reageert met (dreiging met) het gebruik van geweld. Bij de casestudies zagen we dat de ervaringsdeskundigen die te maken hebben gehad met huwelijksdwang op één van deze drie manieren omgingen met de uitgeoefende dwang.

Afsluitend valt op dat niet enkel de personen die huwelijksdwang ervaren met dwang te maken krijgen, ook de ouders en/of familie van deze personen kunnen naast de dwang zelf uit te oefenen, deze

ook zelf ervaren. De uitgeoefende dwang hoeft dus niet enkel een persoon te raken, maar kan van invloed zijn op hele families.

Verschijningsvormen huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

Op basis van de empirie kunnen we verschillende verschijningsvormen onderscheiden van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Hoewel de verschijningsvormen per thema deels overeenkomstige kenmerken hebben, verschillen zij op bepaalde kenmerken of factoren weer zo sterk van elkaar dat zij niet onder één noemer in te delen zijn.

Huwelijksdwang kent een drietal verschijningsvormen, waarbij de aanleiding van de (voorbereidende) huwelijkshandelingen de onderscheidende factor is. Allereerst *Huwelijksdwang binnen familietradities*. Hierbij is het gebruikelijk om via een gearrangeerd huwelijk te trouwen. Het gearrangeerde huwelijk hoort bij de (familie-) tradities. Ten tweede de verschijningsvorm *Huwelijksdwang omwille van belangen*. Er moet worden getrouwd met een bepaalde persoon omwille van belangen, meestal zijn deze financieel van aard. Het kan bijvoorbeeld gaan om het in de familie houden van een stuk grond. Ten derde de verschijningsvorm *Huwelijksdwang om een probleem op te lossen*. Hierbij kunnen zich verschillende 'problemen' voordoen. Het huwelijk wordt dan gezien als een goede oplossing om de eer van de ouders/familie in stand te houden of niet verder te beschadigen.

Bij huwelijkse gevangenschap kunnen we wederom drie verschijningsvormen onderscheiden. Allereerst *Huwelijkse gevangenschap binnen een relatie*. Het gaat hier veelal om zogenoemde 'verborgen vrouwen', vrouwen die niet weg durven bij hun man, vrouwen die slachtoffer zijn van huiselijk geweld of vrouwen die bij hun man blijven vanwege de angst om de kinderen te verliezen. Ten tweede zien we de verschijningsvorm *Huwelijkse gevangenschap bij een verbroken relatie vanwege beperkingen bij het ontbinden van een religieus of buitenlands huwelijk*. Scheiden is bij deze vorm vrijwel onmogelijk omdat het bijvoorbeeld als vrouw niet mogelijk is om een scheiding aan te vragen in het land van herkomst, of omdat de ex-partner en autoriteiten weigeren mee te werken. Als derde zien we een vorm van *huwelijkse gevangenschap bij een verbroken relatie vanwege onvoldoende kennis, hulpverlening of financiële middelen*. Een scheiding lijkt onmogelijk, maar in de praktijk is scheiden wel degelijk mogelijk. Alleen wel met de juiste kennis, hulpverlening en/of financiële middelen. Tot slot kunnen we bij achterlating twee verschijningsvormen onderscheiden, waarbij het antwoord op de vraag 'Wie wordt er achtergelaten?' de onderscheidende factor is. Het gaat enerzijds om getrouwde vrouwen die door de echtgenoot worden achtergelaten en anderzijds gaat het om ongetrouwde jongeren die door ouders worden achtergelaten. Bij de achterlating van jongeren spelen meer aspecten een rol en hoeft de achterlating niet per definitie problematisch te zijn. Soms vindt de jongere het zelf ook beter om een tijdje bij zijn of haar familie te gaan wonen in het buitenland.

Onderzoeksvraag 4

In hoofdstuk 3 presenteren wij een verkenning naar bestaande internationale literatuur over de omvang en aard van huwelijksdwang. Hierbij staat de volgende onderzoeksvraag centraal: Is het mogelijk om met bestaande kennis en onderzoek over de omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in andere Europese landen een vergelijking te maken met de omvang daarvan in Nederland?

Het doel van de uitgevoerde *quick scan* was de resultaten van het onderhavige onderzoek in de context te plaatsen van vergelijkbaar uitgevoerd onderzoek in enkele andere Europese landen. Voor deze vergelijking zijn de volgende landen gekozen: Denemarken, Duitsland, Verenigd Koninkrijk en Noorwegen. In deze verkenning is vooral gelet op vergelijkbare cijfers en verschillen of overeenkomsten in onderzoeks- en registratiemethoden die de andere landen hanteerden.

Allereerst moet opgemerkt worden dat de drie onderwerpen van dit onderzoek naar huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap en achterlating in het land van herkomst, in géén van de andere Europese landen in samenhang zijn onderzocht. Daar komt bij dat de verschillende onderzoeken op deelonderwerpen moeizaam te vergelijken zijn door grote onderlinge verschillen in de gehanteerde definities, methoden en invalshoeken. Voor huwelijkse gevangenschap zijn er zelfs helemaal geen vergelijkbare empirische studies beschikbaar; voor dit laatste onderwerp is daarom überhaupt geen vergelijking naar omvang en aard te maken.

Daarnaast lieten onderzoeken uit de verschillende landen zien dat het vóórkomen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap sterk afhankelijk is van de bevolkingssamenstelling en migratiegeschiedenis van de verschillende groepen. Buitenlandse cijfers zijn dus niet zomaar over te brengen naar de Nederlandse situatie. Zo liggen in Nederland de niet-westerse wortels van de grootste groepen 'allochtone' Nederlanders in Suriname, Marokko en Turkije (bron: CBS); in Denemarken is dit vooral Turkije (bron: Statistics Denmark); in Duitsland is de grootste groep van Turkse origine (bron: Statistisches Bundesamt); in het Verenigd Koninkrijk van Indiase en Pakistaanse origine (bron: UK National Statistics); en in Noorwegen betreft dit vooral Pakistaanse en Somalische Noren (bron: Statistics Norway). Bovendien werd uit de literatuurstudie duidelijk dat zowel Nederlandse als internationale studies verschillende definities hanteren, met name van huwelijksdwang en waarbij vooral het onderscheid tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken een discussiepunt is. Volgens Ratia en Walter is dit grijze gebied tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken, waar studies in alle vijf de door hen onderzochte landen (België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland) mee te kampen hebben, dan ook een belangrijke reden dat cijfers uit verschillende landen slechts beperkt vergelijkbaar zijn (Ratia & Walter, 2009: p.43).

Van de drie onderwerpen is 'gedwongen huwelijken' het onderwerp waar het meeste onderzoek naar is verricht in de geselecteerde landen. Verreweg de meeste grootschalige kwantitatieve studies naar huwelijksdwang richtten zich, net zoals deze studie, op meldingen van gedwongen huwelijken bij hulpverleners. Dit gebeurde door bestaande registraties van hulpvragen op te vragen (Noorwegen;[2] *Forced Marriage Unit*, Verenigd Koninkrijk), dan wel door *survey*s af te nemen onder hulpverleningsorganisaties (Verenigd Koninkrijk, Duitsland) of een combinatie van beide methoden. Een vergelijkbare landelijke infrastructuur van meldpunten voor huwelijksdwang als die van het Verenigd Koninkrijk en Noorwegen bestaat in Nederland echter nog niet. Daardoor registreert Nederland minder op deze problematiek en konden de bevraagde organisaties (vooral hulpverleners op regionaal niveau) het aantal meldingen vaak alleen bij benadering weergeven. De in Nederland beschikbare registraties betreffen vooral registraties op eergerelateerd geweld. Daarnaast wordt geregistreerd op huwelijks-

2 Registraties van gevallen van achterlating in Noorwegen betreffen alleen jongeren.

dwang en in enkele gevallen op achterlating (veelal daadwerkelijke achterlating, geen dreigende achterlating). Slechts één organisatie, Femmes for Freedom, registreert op huwelijkse gevangenschap.

Wanneer we de gebruikte onderzoeksmethoden in de onderzoeken van de andere Europese landen vergelijken met de onderzoeksmethode van dit onderzoek dan vertoont deze laatste de meeste overeenkomsten met de gebruikte methoden in Duitsland (Mirbach, Schaak, & Triebl, 2011) en het Verenigd Koninkrijk (Kazimirski et al., 2009).

Vergelijking met Nederlandse educated guess van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

Zoals hierboven al is toegelicht, is er in deze studie gebruikgemaakt van een combinatie van verschillende onderzoeksmethoden (triangulatie) om zo tot een landelijke *educated guess* voor de onderzochte drie thema's van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in de jaren 2011 en 2012 te komen. De hiervoor gebruikte onderzoeks- en registratiedata waren: a) bestaande registraties van Steunpunten Huiselijk Geweld; b) omvangschattingen van de professionals bevraagd in de enquête; c) toetsing van deze omvangschatting tijdens telefonische interviews met professionals, en d) omvangschattingen van de experts.

Uit de bestaande registraties (a) volgde een *minimale ondergrens* voor de jaren 2011 en 2012 van 181 gevallen van huwelijksdwang, 178 gevallen van achterlating en 140 gevallen van huwelijkse gevangenschap in de periode 2011 – 2012 geregistreerd bij de onderzochte instellingen. Hierbij moeten we aantekenen dat hier dubbelingen tussen kunnen zitten.

Slechts de minimale ondergrens van huwelijksdwang (181 gevallen in 2011 - 2012) laat zich, enkel vanuit de gebruikte onderzoeksmethoden, enigszins vergelijken met de cijfers uit het Duitse onderzoek, waar in 2008 3443 gevallen van (dreigende) huwelijksdwang werden gemeld (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011). In het Duitse onderzoek is een vergelijkbare methode van onderzoek gehanteerd: ook daar is een enquête uitgezet, zijn telefonische interviews met professionals afgenomen en zijn bestaande registraties geraadpleegd. Wanneer we deze gegevens afzetten tegen bevolkingsgrootte (Duitsland: ong. 81 miljoen inwoners; Nederland: ong. 16,5 miljoen inwoners) zien we dat in Nederland relatief (veel) minder gevallen worden gemeld. Mogelijk is dit verschil deels te verklaren doordat Nederland minder registreert op huwelijksdwang. Ook de verschillen in herkomstlanden en migratiegeschiedenis van de belangrijkste migrantengroepen en de verschillen in definities kunnen een verklaring vormen voor het feit dat in Nederland minder gevallen worden gemeld. De verschillen tussen de beide onderzoeken zijn echter te groot om aan het verschil in uitkomst conclusies te kunnen verbinden over het daadwerkelijk voorkomen van huwelijksdwang in Duitsland en Nederland.

Uit de omvangschattingen van bevraagde professionals (b) komt de volgende *geschatte bovengrens* naar voren: 1914 gevallen van huwelijksdwang; 1687 gevallen van huwelijkse gevangenschap; en 1631 gevallen van achterlating, in heel Nederland in de jaren 2011 en 2012.

Uit de onderzochte Europese landen is er enkel in het Verenigd Koninkrijk een omvangschatting bekend uit het onderzoek van Kazimirsky et al., te weten 5000-8000 gemelde gevallen van gedwongen huwelijken in het jaar 2008 (Kazimirsky et al., 2009). Wanneer we deze afzetten tegen bevolkingsgrootte (Verenigd Koninkrijk: ong. 63 miljoen inwoners; Nederland: ong. 16,5 miljoen inwoners) lijkt de schatting voor de UK wat hoger te liggen dan voor Nederland. Opnieuw moeten we hierbij opmerken dat de migrantenpopulatie in het Verenigd Koninkrijk een heel andere samenstelling kent dan in Nederland. Bovendien bestaat er in het Verenigd Koninkrijk een andere infrastructuur voor meldingen van huwelijksdwang in de vorm van de *Forced marriage unit (FMU)* en enkele landelijk opererende NGO's.

Samenvattend kunnen we concluderen dat er geen goede vergelijking te maken is met andere landen wanneer het gaat om de omvang van de onderzochte drie thema's huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. De redenen hiervoor zijn dat de bevolkingssamenstelling van de verschillende landen te verschillend is (onder meer door verschillen in migratiegeschiedenis), dat het ontbreekt aan vergelijkbare onderzoeken (en gebruikte onderzoeksmethoden en definities), en dat de bestaande registratiesystemen (voor hulpvragen) en de aanwezige hulpverlenings-infrastructuren te veel verschillen.

Onderzoeksvraag 5

In de laatste onderzoeksvraag gaan we in op wat de vooruitzichten op langere termijn zijn voor de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland. Enerzijds baseren we deze toekomstige ontwikkelingen op de onderzoeksbevindingen. Zo hebben we professionals en sleutelfiguren expliciet gevraagd naar de belangrijke ontwikkelingen die zij zien op deze drie thema's. Anderzijds geven we een beeld van ontwikkelingen in beleid die ingezet zijn door de rijksoverheid in samenwerking met de gemeenten. Tot slot gaan we in op een aantal juridische ontwikkelingen die mogelijk consequenties hebben voor de aard en omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

De professionals hebben verschillende ontwikkelingen genoemd die mogelijk invloed hebben op de toekomstige omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

- Omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

In de interviews met de sleutelfiguren hebben we onder meer gevraagd naar de toekomstverwachtingen die zij hebben over de omvang van de drie thema's. De vraag hierbij was of de aantallen zouden afnemen, gelijk blijven of toenemen. De meeste sleutelfiguren waren van mening dat de aantallen niet zouden afnemen, omdat de problematiek zich veelal manifesteert in familietradities en in normatief gedrag binnen families; dit verandert niet zomaar.

Ander onderzoek naar partnerkeuze en huwelijksdwang (Sterkx et al., 2014) suggereert dat, mede door het zogenoemde generatie-effect, de omvang van deze problematiek mogelijk kan afnemen. Ouders van vandaag zien gearrangeerde en gedwongen huwelijken mislukken in hun omgeving. '*Ten aanzien van hun nog ongehuwde kinderen willen ze niet meer aansprakelijk zijn voor het welslagen van een huwelijk op hun instigatie*', zo geven de onderzoekers aan. De invloed van de ouders op het keuzeproces voor een partner is desalniettemin nog groot, maar de onderhandelingsruimte en autonomie

van jongeren lijken hierin toe te nemen. Toch laat ander onderzoek zien dat ondanks dat de keuzevrijheid van jongeren toe lijkt te nemen, ontmoetingen met een potentiële partner niet (te) lang zonder consequenties mogen blijven en druk wordt uitgeoefend dat deze jonge vrouwen (en mannen) snel zullen trouwen. In een recent onderzoek van Nanhoe, Lünnemann en Pels (2013) blijkt dat huwelijksdwang nog veelvuldig voorkomt binnen Surinaams-Hindoestaanse families en dat de familie de traditie van partnerkeuze voortzet.

In de meeste situaties van achterlating speelt een afhankelijke verblijfsvergunning een rol. De recente verlenging van de periode van de afhankelijke verblijfsvergunning van drie naar vijf jaar zou in de nabije toekomst deze kwetsbare groep, die mogelijk te maken krijgt met achterlating, kunnen vergroten (zie verder bij juridische ontwikkelingen).

Welke ontwikkelingen spelen een rol bij af- of toename van het aantal gevallen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap?

- Toenemende individualisering binnen migrantengemeenschappen

Een ontwikkeling die mogelijk zal bijdragen aan een afname van het aantal gevallen van huwelijksdwang is de toenemende individualisering van verschillende migrantengemeenschappen die langer in Nederland verblijven (Storms & Bartels, 2008; Pels & De Gruijter, 2006; Sterckx et al., 2014). Toenemende individualisering en autonomie binnen migrantengemeenschappen lijken wel enigszins voorbehouden aan de jongere generatie en hoogopgeleiden. Anderzijds zien we ook een tendens van het 'naar binnen keren' van migrantengemeenschappen: Marokkaanse en Turkse jongeren laten toch weer huwelijken arrangeren, zaken worden binnenskamers geregeld (Van der Leun & Leupen, 2009).

- Stijging van het opleidingsniveau van vrouwen

Enkele respondenten en sleutelfiguren noemden ook de stijging in opleidingsniveau onder migranten, in het bijzonder het stijgende aantal hoogopgeleide vrouwen, en een stijging in de huwelijksleeftijd van met name vrouwen als belangrijke veranderende sociale factor in de keuze van een huwelijkspartner. Ander onderzoek (Pels & De Gruijter, 2006) beschrijft dat ouders van allochtone respondenten een duidelijke stempel drukken op de keuzen en kansen van hun kinderen in het onderwijs. De rol van allochtone ouders is klaarblijkelijk zeer belangrijk in het keuzeproces voor de opleiding. Pels en De Gruijter schetsen een genuanceerd beeld over in hoeverre een hoge opleiding binnen migrantengezinnen al dan niet wordt aangemoedigd. In dit onderzoek is een duidelijk onderscheid te zien tussen hoger en lager opgeleide ouders. Bij laagopgeleide ouders werd de keuze van de volgende generatie vrouwen vaak negatief beïnvloed door een beperking in de schoolkeuze op te leggen; bij hoogopgeleiden was er meer positieve keuzebeïnvloeding en werden jonge vrouwen juist aangemoedigd een vervolgopleiding te volgen.

- Sociale en politieke ontwikkelingen

Een toename van het aantal gevallen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap ligt volgens professionals op de loer vanwege de stopgezette subsidies voor lokale, maar ook voor nationale en transnationale NGO's en zelforganisaties die zich inzetten voor deze problematiek. Daarnaast noemden zij ook het stopzetten van bijvoorbeeld wijk- of stadsdeelsubsidies voor projecten gericht op het doorbreken van het sociaal isolement van kwetsbare ouderen en vrouwen als een ontwikkeling die kan leiden tot een toename van bepaalde vormen van huwelijkse gevangenschap.

De ervaringsdeskundigen die zelf zijn achtergelaten geven aan dat de hulp van de Nederlandse ambassades van land tot land verschillend is en in sommige gevallen ook (te) beperkt is. Een van die beperkingen is bijvoorbeeld dat de kosten voor repatriëring van slachtoffers van achterlating niet gedragen worden door de Nederlandse overheid. In Noorwegen zien we het voorbeeld van een Expert Team dat functioneert onder de Noorse overheid en deze kosten vaak wel draagt.

Anderzijds verwachten sommige professionals resultaat van de campagnes die in Nederland zijn gevoerd op het terrein van huwelijksdwang, achterlating en de aandacht die Femmes for Freedom vraagt voor het thema huwelijkse gevangenschap. Betere informatie over waar mensen voor hulp terecht kunnen en betere bespreekbaarheid van het thema zouden tot een afname kunnen leiden van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

- Beleidsmaatregelen

De overheid heeft een groot aantal beleidsmaatregelen aangekondigd en ontwikkeld om huwelijksdwang en aanverwante problematiek aan te pakken. In 2013 heeft de Verkennersgroep Huwelijksdwang en Achterlating een pakket aan maatregelen aangekondigd om de aanpak van deze problematiek te professionaliseren. Deze maatregelen zijn voor een deel al gerealiseerd en voor een deel nog in ontwikkeling. Het gaat om verschillende soorten maatregelen, waaronder het instellen van een landelijk knooppunt 'Huwelijksdwang en Achterlating', speciaal voor professionals in de hulpverlening. Het knooppunt dient als kenniscentrum en voor ondersteuning bij complexe casuïstiek.

- Juridische ontwikkelingen

Op verschillende terreinen is nieuwe regelgeving tot stand gebracht en aangekondigd. Per 1 juli 2013 is het strafrecht gewijzigd, waardoor het OM meer bevoegdheden heeft om op te treden tegen huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap. Daarnaast zijn ook huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap die in het buitenland plaatsvinden uitdrukkelijk strafbaar gesteld. Ook de maximumstraf op dwang is verhoogd. Het civielrechtelijke wetsvoorstel 'tegengaan huwelijksdwang' is op 25 maart 2014 door de Tweede Kamer aangenomen en is in het voorjaar van 2014 in behandeling bij de Eerste Kamer. Dit wetsvoorstel verplicht iedereen in Nederland, ook personen met een buitenlandse nationaliteit, zich aan het Nederlandse huwelijksrecht te houden. De huwelijksleeftijd wordt onvoorwaardelijk op 18 jaar gesteld en er komt een verbod op huwelijken tussen neef en nicht. Huwelijken die onder dwang tot stand zijn gekomen moeten gemakkelijker nietig verklaard kunnen worden. Huwelijken die op jongere leeftijd in het buitenland worden gesloten of die in het buitenland worden gesloten zonder de vrije wil van beide huwelijkskandidaten, mogen in Nederland niet langer als rechtsgeldig worden erkend. Deze wetswijzigingen zouden het voor mensen die huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap ervaren, makkelijker moeten maken om met toereikende hulpverlening uit hun situatie te geraken.

Enkele respondenten spraken de vrees uit dat door de recente verlenging van de periode van de afhankelijke verblijfsvergunning van drie naar vijf jaar, het aantal gevallen van achterlating zou kunnen toenemen. Door een verlenging van de periode van afhankelijkheid krijgen huwelijksmigranten een zwakkere rechtspositie dan hun Nederlandse partner. Anderzijds kan door achtergelaten vreemdelingen en hun kinderen, die tegen hun wil in het buitenland verblijven, een aanvraag worden gedaan voor voortgezet verblijf of voor voortgezet verblijf na verbreking van de relatie binnen vijf jaar na verlening van de afhankelijke verblijfsvergunning (humanitaire beleidskader).

Tot slot

Een eenduidig antwoord op welke vooruitzichten op langere termijn gelden voor de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland is niet te geven. Over het algemeen kunnen we concluderen dat de *educated guess* op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap genoeg aanleiding geeft om nog specifieker beleid op deze thema's in te zetten en te investeren in specifieke hulpverlening voor vrouwen en mannen die deze problematiek ervaren.

In eerdere onderzoeken in Nederland naar huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap is nog geen expliciete schatting gedaan van de omvang van de problematiek. In buitenlandse studies hebben we diverse cijfers voorbij zien komen (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011; Kazimirski et al., 2009), maar deze cijfers hebben we niet kunnen gebruiken voor het doen van een gedegen schatting binnen dit onderzoek. De 'triangulatie' van ten minste vier verschillende onderzoeksmethoden (registraties, landelijke enquête, interviews met professionele hulpverleners en raadpleging van experts) binnen deze studie heeft geleid tot een gedegen omvangschatting waarop verder beleid op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap toe te spitsen is.

Verwey-
Jonker
Instituut

1 Inleiding

In opdracht van de Directie Integratie en Samenleving van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft het Verwey-Jonker Instituut in samenwerking met Maastricht University en Femmes for Freedom een onderzoek uitgevoerd naar huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Het onderzoek schetst een beeld van de omvang en problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland.

Het onderzoek is uitgevoerd van oktober 2013 tot mei 2014 op basis van onder andere een landelijke enquête onder meer dan 500 professionals, veldwerk in diverse wijken van steden die kampen met deze problematiek, verdiepende interviews met professionals, sleutelfiguren en ervaringsdeskundigen.

Wij bedanken de vele respondenten voor hun bereidwillige medewerking aan het onderzoek, in het bijzonder de ervaringsdeskundigen die hun verhaal aan ons wilden vertellen. Daarnaast danken wij Zoë Adams, Maxine van Bommel, Manon van Drunen, Ibtisame El Ajjouri, Malou Hesselink, Merel Huijsse, Kaïsha Fox en Nesrin Musa voor hun bijdragen aan het onderzoek.

Leeswijzer

Deze rapportage is als volgt opgebouwd. In hoofdstuk 2 gaan wij in op de context en methoden van het onderzoek. Vervolgens bespreken wij in hoofdstuk 3 de resultaten van een internationale literatuurstudie. In de daarop volgende hoofdstukken staan de bestaande registraties van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap centraal (hoofdstuk 4), evenals de resultaten van de landelijke enquête en de *educated guess* (hoofdstuk 5 en 6) beschreven. In hoofdstuk 7 beschrijven we de bevindingen van de verdieping in de gemeenten. De verhalen van de ervaringsdeskundigen staan centraal in hoofdstuk 8, gevolgd door een beschrijving van de verschillende verschijningsvormen en toekomstverwachtingen (hoofdstuk 9). Wij sluiten het rapport af met het hoofdstuk Samenvattende conclusies.

2 Context en uitvoering onderzoek

In dit hoofdstuk staan wij stil bij de achtergrond en de uitvoering van het onderzoek. Tevens zullen wij ingaan op de definities van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

2.1 Aanleiding en onderzoeksvragen

De afgelopen jaren is er in Nederland in toenemende mate politieke aandacht voor de problematiek van huwelijksdwang, achterlating in het land van herkomst en huwelijkse gevangenschap. Tot op heden ontbreekt echter een overzicht van de omvang en aard van de problematiek in Nederland. Deze informatie is van groot belang voor het opstellen van een doeltreffend beleid om huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap tegen te gaan. Doel van dit onderzoek is dan ook het verkrijgen van een landelijk beeld van de omvang en de aard van de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland. De volgende vragen staan daarbij centraal:

1. Wat was de totale omvang (*educated guess*) en minimale omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland in de periode van 1 januari 2011 tot 31 december 2012?
2. Welke achtergrondkenmerken hadden betrokkenen?
3. Wat was de ernst van en aanleiding voor de uitgeoefende dwang?
4. Is het mogelijk aan de hand van bestaande kennis en onderzoek over omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap uit andere Europese landen een vergelijking te maken met de omvang daarvan in Nederland?
5. Wat zijn de vooruitzichten op langere termijn voor de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland?

2.2 Wetgeving en maatregelen

Op 3 juli 2012 presenteerde de toenmalige minister voor Immigratie, Integratie en Asiel, G.B.M. Leers, het plan van aanpak *Preventie van huwelijksdwang 2012-2014*[3] aan de Tweede Kamer. In dit plan van aanpak staan de specifieke maatregelen die de overheid nodig acht voor de intensivering van de preventieve aanpak van huwelijksdwang. Naast preventieve maatregelen zijn er ook strafrechtelijke maatregelen genomen om huwelijksdwang tegen te gaan. Op 1 juli 2013 is de wet die toeziet op de verruiming van de strafrechtelijke aanpak van huwelijksdwang, polygamie en vrouwelijke genitale

3 TK 2011-2012, 32 175, nr. 35.

verminking in werking getreden.[4] Ook het begrip 'huwelijkse gevangenschap' (oftewel 'gedwongen voortzetting van een huwelijk') valt daarmee voortaan onder de strafbaarheid van het algemene dwangartikel van artikel 284 van het Wetboek van Strafrecht. Door een uitbreiding van de extraterritoriale strafbaarstelling is ook vervolging mogelijk voor huwelijkse gevangenschap en strafbare gedwongen achterlating die in het buitenland plaatsvindt.[5]

Ook op civielrechtelijk gebied zijn er maatregelen getroffen om huwelijksdwang verder tegen te gaan. Een wetsvoorstel *Wet tegengaan huwelijksdwang* is in maart 2014 aangenomen door de Tweede Kamer en is in behandeling bij de Eerste Kamer. Onder meer het tegengaan van neef/nicht- en kinderhuwelijken en het beperken van de erkenning van in het buitenland gesloten polygame huwelijken worden in dit wetsvoorstel ingezet als middelen om huwelijksdwang tegen te gaan.[6] In juli 2013 is de nieuwe Wet basisregistratie personen aangenomen, waarin onder meer is bepaald dat voortaan alle gezinsleden persoonlijk moeten verschijnen voor uitschrijving uit de GBA als niet alle gezinsleden tegelijkertijd migreren.[7] Gemeenten zijn bovendien volgens de Meldcode huiselijk geweld en kindermishandeling geïnstrueerd mogelijke gevallen van achterlating te melden.[8]

In januari 2014 is een nieuwe circulaire uitgegaan naar gemeenten met instructies voor ambtenaren hoe te handelen wanneer zij huwelijksdwang of achterlating vermoeden. Gemeenten dienen mogelijke gevallen van huwelijksdwang of achterlating te melden.[9]

2.3 Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

Er bestaat een sterke samenhang tussen de drie onderwerpen van onderzoek. In alle drie de gevallen is sprake van dwang, maar in verschillende levensfasen. Het gaat om de dwang om een bepaalde partner te kiezen of een huwelijk aan te gaan met de gekozen partner, de dwang het huwelijk voort te zetten en de bepaling van de locatie van de partner en/of kinderen onder dwang. In alle drie de gevallen kan een internationaal element voorkomen. In het geval van achterlating in het land van herkomst is dit vanzelfsprekend, maar ook gedwongen huwelijken en huwelijkse gevangenschap kunnen een migratiecomponent bevatten. Huwelijkse gevangenschap kan bijvoorbeeld ontstaan in het buitenland als gevolg van achterlating, of door de interactie van het Nederlandse en een buitenlands familierechtsysteem. Huwelijkse gevangenschap kan echter ook binnen een volledig Nederlandse context plaatsvinden, bijvoorbeeld wanneer een burgerlijke echtscheiding niet religieus wordt erkend. Huwelijksdwang kan zowel in Nederland als in het buitenland plaatsvinden, waarbij soms het verkrijgen van toegang via de verblijfstatus van een partner in Nederland een rol kan spelen. Het is daarom van belang om voorkomende gevallen in Nederland te inventariseren en ook de signalen van Nederlandse ambassades en niet-gouvernementele organisaties (NGO's) in de diverse herkomstlanden te betrekken bij het onderzoek. Tot slot kunnen de onderzoeksonderwerpen elkaar ook overlappen, bijvoorbeeld wanneer een achtergelaten jongere in het land van herkomst gedwongen wordt een

4 Wet van 7 maart 2013, Stb. 2013, 95.
5 TK 2012-2013, 32 840 nr. 8 (amendement Arib-Hilkens).
6 TK 2012-2013, 33 488 nr. 2, in gewijzigde vorm inmiddels in behandeling bij de Eerste Kamer.
7 TK 2012-2013, 33 219 nr. 23 (amendement Oosenburg).
8 *Eindrapportage Verkennersgroep: Versterking aanpak huwelijksdwang en achterlating* (zie n. 2), p. 5.
9 Circulaire *Handelwijze bij vermoedens van huwelijksdwang en achterlating, onttrekking van kinderen aan overheidstoezicht en medische verklaring*, 6 januari 2014.

huwelijk aan te gaan, of wanneer gedwongen achterlating van een vrouw ervoor zorgt dat zij haar huwelijk niet kan ontbinden in Nederland en/of het land van herkomst van een van de partners.

Huwelijksdwang

In de literatuur over huwelijksdwang bestaan verschillende meningen over wat nu wel en niet een gedwongen huwelijk is. Kern van dit debat vormt het onderscheid tussen gedwongen huwelijken en gearrangeerde huwelijken. Verschillende bijdragen in het rapport over gedwongen huwelijken van het Deutsches Institut für Menschenrechte (2007) besteden uitgebreid aandacht aan dit onderscheid. De auteurs verschillen van mening of er een onderscheid gemaakt moet worden tussen gearrangeerde en gedwongen huwelijken en waar de grens dan ligt. Sommige auteurs stellen dat een gearrangeerd huwelijk altijd ook een gedwongen huwelijk is, zelfs als de huwelijkskandidaten ermee instemmen (Deutsches Institut für Menschenrechte, 2007).

De Nederlandse auteurs De Koning & Bartels (2005) en Sterckx & Bouw (2005) plaatsen de totstandkoming van het huwelijk in een continuüm met als ene uiterste volledig vrije partnerkeuze en het andere uiterste gedwongen huwelijken. De Koning & Bartels onderscheiden bovendien verschillende vormen van gearrangeerde huwelijken, variërend van volledig door de ouders geplande huwelijken tot het type huwelijk waar een kind zelf de partner kiest en vervolgens toestemming van de ouders vraagt (De Koning & Bartels, 2005: p.11). Voor bepaalde groepen migranten vormt het gearrangeerde of neef/nichthuwelijk een ideaal, ook voor de betrokkenen die ermee instemmen (Esveldt & Van Poppel, 2005: p.106-108). Het perspectief van de huwelijkskandidaten zou dan ook doorslaggevend moeten zijn bij het onderscheiden van gearrangeerde en gedwongen huwelijken (Mirbach, Schaak &Triebl, 2011: p.18).

Bovendien zijn niet alle gedwongen huwelijken gearrangeerd. Er zijn ook gedwongen huwelijken waarbij de dwang zich vooral richt op het aangaan van het huwelijk en de gehuwden wel inspraak hebben (gehad) in de partnerkeuze, zoals het 'moetje' (ook binnen orthodox-protestantse gemeenschappen). Auteurs zien deze vorm van gedwongen huwelijken gemakkelijk over het hoofd wanneer zij gedwongen en gearrangeerde huwelijken als een en hetzelfde verschijnsel beschouwen. In dit onderzoek hebben wij dan ook gekozen voor de definitie van Cornelissens et al. (2009):

> *Een religieus of wettelijk huwelijk waarbij de (voorbereidende) huwelijkshandelingen tegen de vrije wil van minstens een van de huwelijkskandidaten hebben plaatsgevonden en waar onder een bepaalde vorm van dwang mee is ingestemd (Cornelissens, Kuppens & Ferwerda, 2009: p.30).*

Bovenstaande definitie is tot stand gekomen op basis van overleg met experts die betrokken zijn bij het onderzoek van Cornelissens et al. Deze definitie omvat zowel gearrangeerde huwelijken die onder dwang zijn aangegaan als vormen van dwang die niet alleen de huwelijkssluiting betreffen, maar ook de periode en wijze van totstandkoming van een huwelijk. Een voorbeeld hiervan is een vrouw die onder druk van haar familie wordt geacht te trouwen maar daarin wel zelf een partner kan kiezen.[10]

Eer, cultuur of huiselijk geweld

Gedwongen huwelijken worden regelmatig geplaatst in het kader van eergerelateerd geweld (bijvoorbeeld: Kazimirski et al., 2009; Kuppens, Cornelissens & Ferwerda, 2008; MOVISIE, 2012; Khanu, 2008). Bij het uitvoeren van dit onderzoek hebben wij er echter voor gekozen huwelijksdwang niet op voorhand als een vorm van eergerelateerd of cultuurgerelateerd geweld te beschouwen. We hebben nadrukkelijk een open onderzoeksopzet gehanteerd, waarbij we alle groepen Nederlanders, allochtoon

10 Voor voorbeelden van dergelijke casussen, zie: Moors, 2013: p.154-155; Sportel, 2014: p.91-92.

en autochtoon, onderzoeken op het mogelijk vóórkomen van huwelijksdwang, en daarbij een ruime definitie gehanteerd. Volgens Mirbach, Schaak & Triebl (2011) is het voor de uitkomst van onderzoek naar gedwongen huwelijken ook van belang in welk discours de problematiek wordt geplaatst (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011: p.17).

Volgens Storms en Bartels kunnen gedwongen huwelijken zowel een uitingsvorm als ook een aanleiding voor eergerelateerd geweld vormen, bijvoorbeeld wanneer een meisje zich verzet tegen het voorgestelde huwelijk (Storms & Bartels, 2008: p.29-30). Het behandelen van huwelijksdwang als een vorm van eergerelateerd geweld heeft echter twee belangrijke nadelen. Ten eerste houden niet alle gedwongen huwelijken verband met eer (De Koning & Bartels, 2005; Storms & Bartels, 2008). Het bij voorbaat classificeren van gedwongen huwelijken als een vorm van eergerelateerd geweld staat een juiste beoordeling van deze vorm van gedwongen huwelijken in de weg. Storms en Bartels merken in dit verband op dat het begrip eer lijkt 'te verworden tot een containerbegrip. Het verklaart niet meer, maar vraagt juist om verklaring' (Storms & Bartels, 2008: p.32). Het benoemen van geweld, bijvoorbeeld in de vorm van gedwongen huwelijken, als eergerelateerd legt bovendien de nadruk op cultuur. Door geweld te relateren aan en te verklaren uit cultuur, waarbij vaak expliciet de koppeling met moslims en migranten plaatsvindt, worden de verschillen tussen bevolkingsgroepen benadrukt. Ook worden mogelijke andere verklarende factoren, zoals migratie, psychische problemen en financiële problemen minder zichtbaar. Door uitsluitend vanuit cultuur te redeneren worden parallellen met andere vormen van geweld bij de autochtone bevolking gemakkelijk over het hoofd gezien (Lossius et al., 2011: p.34, 42-44; Storms & Bartels, 2008: p.32-33; Narayan, 1997). Lossius et al. halen in dit verband het werk van Bredal aan, die schrijft over de polarisering die plaatsvindt tussen 'cultureel geweld van minderheden' en 'individueel geweld van de meerderheidsbevolking':

> *[...] the media often describe the violence of the majority population as individual manifestations of feelings or illness. Culture is rarely mentioned as an explanation. When violence in minority families is discussed, on the other hand, culture is frequently used as an explanation (Lossius et al., 2011: p.42-43).*

Razack (2004) vraagt zich in haar kritische artikel over het Noorse beleid met betrekking tot gedwongen huwelijken dan ook af hoe problemen zoals huwelijksdwang in bepaalde migrantengroepen kunnen worden benoemd en bestreden zonder te vervallen in 'cultural deficit explanations' en zonder verdere stigmatisering in de hand te werken (Razack, 2004: p.131). Auteurs van eerder onderzoek naar huwelijksdwang hebben voor dit dilemma verschillende oplossingen bedacht. Zo stellen Storms & Bartels (2008), Kanum (2008), Lossius et al. (2011) voor om gedwongen huwelijken te behandelen als een specifieke vorm van huiselijk geweld dat plaatsvindt in een bepaalde context (Storms & Bartels, 2008; Lossius et al., 2011). Khanum heeft het in dit verband over een 'highly specific form of domestic bullying' (Khanum, 2008: p.11).

Achterlating

Gedwongen achterlating kan in twee verschillende vormen voorkomen: het achterlaten van jongeren, waarbij over het algemeen een of beide ouders betrokken zijn, en het achterlaten van volwassen mannen of vrouwen door hun partner of echtgenoot, soms samen met hun kinderen. Vaak worden daarbij reisdocumenten afgenomen of ontvreemd zodat iemand niet zomaar naar het land van herkomst kan terugkeren. Beide vormen van achterlating hebben hun eigen aanleidingen en bijkomende problematiek.

Hoewel enkele onderzoeken zijn verricht naar achterlating is er nog geen goede definitie ontwikkeld die beide vormen omvat. Wij hebben voor dit onderzoek dan ook zelf een definitie opgesteld, gebaseerd op het werk van onder andere Bakker (2008) en MOVISIE (2012: p.10).

> *Bij achterlating worden vrouwen, mannen en/of kinderen tegen hun wil in het land van herkomst achtergelaten terwijl de rest van het gezin/de familie terugkeert naar Nederland. Door reis- of verblijfsdocumenten af te nemen wordt geprobeerd terugkeer te voorkomen.*

Door bij huwelijksproblemen de buitenlandse partner met een afhankelijke verblijfsvergunning achter te laten in het land van herkomst maakt de echtgenoot die de Nederlandse nationaliteit of een zelfstandige verblijfsstatus in Nederland heeft, gebruik van de machtspositie die de afhankelijke verblijfsstatus van de andere echtgenoot hem of haar verschaft.

Huwelijkse gevangenschap

Van huwelijkse gevangenschap is sprake wanneer iemand zijn of haar huwelijk wil beëindigen maar dit niet kan, bijvoorbeeld omdat de echtgenoot of religieuze autoriteiten geen medewerking verlenen aan ontbinding van dat huwelijk. In veel, maar zeker niet alle, gevallen (soms is er alleen een informeel huwelijk) ontstaat een dergelijke situatie doordat er sprake is van 'twee huwelijken', die allebei ontbonden dienen te worden. Zo kan het voorkomen dat een in het buitenland gesloten (religieus) huwelijk is erkend in Nederland, en vervolgens wordt ontbonden in Nederland maar niet in het land van herkomst. Wanneer het burgerlijk huwelijk is ontbonden maar het religieuze/informele huwelijk nog niet, of als het huwelijk in het ene land wel ontbonden is maar in het andere land nog niet, is er sprake van een hinkende rechtssituatie.

2.4 Eerder onderzoek naar huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

Er zijn de afgelopen tien jaar in Nederland verschillende onderzoeken verricht naar huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Deze onderzoeken zijn vooral gericht op partnerkeuze en gedwongen huwelijken (bijvoorbeeld: Cornelissens, Kuppens, & Ferwerda, 2009; Storms & Bartels, 2008; De Koning & Bartels, 2005), en in mindere mate op achterlating (Bartels, 2005; Bakker, 2008). Voor zover ons bekend is er nog geen empirisch onderzoek verricht naar huwelijkse gevangenschap, ook al komt het thema in sommige onderzoeken zijdelings aan bod (Sportel, 2011, 2014; Sterckx & Bouw, 2005: p.89-90; Buitelaar, 2000: p.177). Wel zijn er verschillende juridische publicaties over het onderwerp verschenen (Berger, 2011; De Blois, 2010; Spalter, 2007; Braun, 2012; Rutten, 2008).

Gedwongen huwelijken

Er zijn in Nederland verschillende onderzoeken verricht naar gedwongen huwelijken. Voor zover wij hebben kunnen vaststellen gaat het vrijwel uitsluitend om kwalitatief onderzoek, gericht op de aard van de problematiek en mogelijke risicofactoren. Er is weinig of geen informatie beschikbaar over de omvang van de problematiek in Nederland.

Verschillende studies naar partnerkeuze besteden aandacht aan het probleem van gedwongen huwelijken (Esveldt & Van Poppel, 2005; Storms & Bartels, 2008; Sterckx & Bouw, 2005; De Koning & Bartels, 2005). Storms & Bartels (2008) hebben onderzoek gedaan naar partnerkeuze onder verschillende groepen Amsterdammers. In het onderzoek zijn Turkse, Marokkaanse, Koerdische, Hindoestaan-

se, Pakistaanse, Afghaanse en Somalische groepen onderzocht middels focusgroep discussies, semigestructureerde interviews en het verzamelen van casussen van mensen die zich slachtoffer voelen van huwelijksdwang. Alle respondenten keurden gedwongen huwelijken af, maar lieten wel blijken dat er een groot grijs gebied bestaat tussen vrije keuze en dwang. Uit verzamelde Hindoestaanse, Pakistaanse, Turkse en Marokkaanse casussen blijkt dat er niet altijd een duidelijk 'nee' tegen het huwelijk wordt geuit, bijvoorbeeld uit respect voor de ouders.[11] Hoewel Storms & Bartels in dit onderzoek geen cijfers hebben verzameld bestaat bij hen de indruk dat individualisering en eigen keuze van jongeren een toenemende rol spelen en dat het aantal gedwongen huwelijken afneemt. Hierbij speelt ook de verblijfsduur in Nederland een rol: naarmate ouders langer in Nederland wonen, geven zij hun kinderen in Nederland meer ruimte om zelf een partner te kiezen. Deze resultaten uit het onderzoek van Storms en Bartels bevestigen eerdere bevindingen van De Koning en Bartels in een onderzoek naar partnerkeuze onder Turkse, Hindoestaanse en Marokkaanse Nederlanders (De Koning & Bartels, 2005). Ook Hooghiemstra vond onder Turkse en Marokkaanse jongeren eind jaren 90 al toenemende vrijheid voor het kiezen van een eigen partner (Hooghiemstra, 2003: p.154-156).

Vluchtelingen-Organisaties Nederland (VON) publiceerde in 2011 een onderzoek naar huwelijksmigratie. Hierin kwamen ook partnerkeuze en huwelijksdwang aan bod. Het onderzoek is voornamelijk gebaseerd op focusgroepdiscussies binnen het 'changemakersprogramma' en enkele aanvullende focusgroepen en interviews. In totaal waren 218 mensen hierbij betrokken, waarvan 181 vrouwen. De grootste groepen deelnemers hadden een Afghaanse, Koerdische, Somalische of Eritrese achtergrond, er waren ook enkele Iraanse, Bosnische, Soedanese en Ethiopische respondenten. Afghaanse respondenten beschrijven een situatie waarin gearrangeerde huwelijken de norm zijn, waarbij ook huwelijksdwang voorkomt, maar de ruimte om een gearrangeerd huwelijk te weigeren wel steeds groter wordt. Koerdische, Soedanese, Eritrese en Somalische respondenten zeggen dat er soms wel druk wordt uitgeoefend op jongeren om jong of binnen de eigen culturele groep te trouwen, maar dat huwelijksdwang niet (veel) voorkomt in hun gemeenschap. De migratiecontext kan soms juist bijdragen aan huwelijksdwang: VON waarschuwt voor een praktijk waarin Afghaanse en Somalische meisjes uit asielzoekerscentra onder druk worden gezet om te trouwen voor een verblijfsvergunning (Szepietowska, Dekker & Özgümüş, 2011).

Cornelissens, Kuppens en Ferwerda verrichtten in 2009 onderzoek naar huwelijksdwang, in opdracht van het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatiecentrum (WODC) van het ministerie van Justitie. Zij plaatsen huwelijksdwang in de context van eerculturen (Cornelissens, Kuppens & Ferwerda, 2009). Op basis van interviews met experts werkzaam bij politie, de Advies- en Steunpunten Huiselijk Geweld (ASHG's) en vrouwenopvang blijkt dat de politie nog geen registratie maakt van huwelijksdwang en ook nauwelijks met dergelijke zaken te maken krijgt. Bij de ASHG's bleek er volgens Cornelissens et al. (2009) ook geen registratie te zijn van het aantal gevallen van huwelijksdwang, al kunnen een aantal ASHG's wel enkele concrete gevallen noemen (Cornelissens, Kuppens, & Ferwerda, 2009: p.31-35).[12] Dezelfde auteurs deden ook onderzoek naar eergerelateerd geweld op ROC's.[13] In 15 van de 38 onderzochte dossiers waarin eergerelateerde kwesties spelen bleek er sprake te zijn van (een dreigende) uithuwelijking (Kuppens, Cornelissens & Ferwerda, 2008: p.35).

ACB kenniscentrum heeft in 2010 een *quickscan* uitgevoerd naar huwelijksdwang in de provincie Noord-Holland door vragenlijsten voor te leggen aan hulpverleners. In dit onderzoek bleek dat juist de

11 Freeman en Klein categoriseren een dergelijk voorbeeld juist expliciet wel als gedwongen (Freeman & Klein 2013: p.11).

12 Inmiddels registreert een deel van de ASHG's wel huwelijksdwang, zie hoofdstuk 4.

13 ROC staat voor Regionaal Opleidingscentrum, onderwijsinstituten voor mbo en volwasseneneducatie.

vrouwenopvang, vrouwen- en migrantenorganisaties en de politie zeer regelmatig signalen ontvingen van gedwongen huwelijken, terwijl dat in mindere mate gold voor scholen en Steunpunten Huiselijk Geweld. Het ging hierbij voornamelijk om meisjes, maar in een aantal gevallen ook om jongens. Dreiging van huwelijksdwang werd iets vaker gemeld dan huwelijken die daadwerkelijk waren gesloten. De genoemde etnische achtergronden waren Marokkaans, Turks, Afghaans, Irakees, Iraans, Pakistaans, Soedanees, Sri Lankaans, Egyptisch en Somalisch. Interessant was dat vrijwel alle professionals Marokkaans als belangrijke etnische achtergrond noemden terwijl geen van de ondervraagde migrantenorganisaties signalen van Marokkaanse gedwongen huwelijken had ontvangen (ACB Kenniscentrum, 2010: p.21-28).

Hoewel het thema huwelijksdwang voornamelijk onder migrantengroepen is onderzocht treft de problematiek niet alleen mensen met een migratieachtergrond. In een onderzoek naar huiselijk geweld bij orthodox-christelijke groepen (Bakker & Felten, 2012) kwam ook huwelijksdwang als een vorm van geweld aan bod. In interviews met hulpverleners bleek dat sommige ouders druk uitoefenden op hun kinderen om de juiste partner te kiezen. Homoseksuele kinderen worden onder druk gezet met iemand van het andere geslacht te trouwen. Ook een partner van een 'verkeerde kerk' die weigerde over te stappen naar 'de juiste kerk' wijzen de ouders soms af. Hierbij komt psychisch geweld voor (dreiging uit huis te zetten of het contact te verbreken) maar ook fysiek geweld (Bakker & Felten, 2012). Soortgelijke reacties van de omgeving zijn terug te vinden bij onderzoek naar gemengde relaties, vooral tussen Nederlandse vrouwen en moslimmannen (Hooghiemstra, 2003; Speelman, 1993, 2001).

Achterlating

In Nederland zijn enkele onderzoeken gedaan naar het onderwerp achterlating waarbij de nadruk ligt op achterlating in geval van huwelijksproblematiek (Bakker, 2008; Bartels, 2005). Daarnaast zijn er twee onderzoeksprojecten naar transnationale echtscheiding (Sportel, 2014) en transnationale gezagsconflicten (Carlisle, 2014, te verschijnen) waarin het fenomeen zijdelings aan de orde komt. Het onderzoek dat in Nederland naar achterlating is gedaan richt zich vrijwel uitsluitend op de Nederlands-Marokkaanse context. Dit is waarschijnlijk deels te verklaren door de activiteiten van de landelijke werkgroep Mudawwanah en de Stichting Steun Remigranten (SSR). Bij het steunpunt van de SSR in Marokko meldden zich al vanaf de jaren 80 achtergelaten vrouwen en jongeren. Toenmalig minister van Vreemdelingenzaken en Integratie Rita Verdonk heeft de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ) een onderzoek laten instellen naar achtergelaten vrouwen en kinderen in Marokko en Turkije en gevraagd hierover advies uit te brengen. Gedurende het onderzoek bleek dat er onvoldoende aanknopingspunten waren om uitspraken te kunnen doen over achterlating in Turkije (Bartels, 2005). Omdat Bartels geen concrete casussen van achtergelaten (volwassen) mannen is tegengekomen, beperkt haar analyse zich tot vrouwen en jongeren.

Bartels plaatst het verschijnsel achterlating in het kader van machtsverhoudingen tussen mannen en vrouwen en ouders en jongeren. Daarbij zijn ook transnationale banden van belang. Achterlaten of het (systematisch) dreigen daarmee is volgens Bartels te beschouwen als een vorm van huiselijk geweld (Bartels, 2005: p.17). In Marokko meldden zich vanaf 2002 gemiddeld tussen de 25 en 30 achtergelaten vrouwen per jaar bij het SSR-steunpunt in Berkane. Hierbij was er een selectie op nationaliteit en verblijfsrecht. Er vond destijds geen registratie plaats van achtergelaten vrouwen die korter dan drie jaar in Nederland hadden gewoond en geen kind met de Nederlandse nationaliteit hadden. Op basis van deze meldingen komt Bartels tot een schatting van ongeveer tachtig achtergelaten vrouwen per jaar, waarvan twee derde in Noord-Marokko wordt achtergelaten. Vanuit de ervaringen van SSR schat

Bartels dat ongeveer 70% van de achtergelaten vrouwen terug weet te keren naar Nederland, al dan niet legaal. Voor achtergelaten jongeren geeft zij geen cijfers.

De belangrijkste aanleiding voor achterlating van vrouwen in het onderzoek van Bartels (2005) was relatieproblematiek. Bij oudere vrouwen komt daar soms ook opvoedingsproblematiek van hun kinderen bij. Uit interviews met Marokkaanse vrouwen in Nederland blijkt dat veel vrouwen met relatieproblemen bang zijn in de zomervakantie achtergelaten te worden. Een afhankelijke verblijfsvergunning vergroot de kwetsbaarheid van hun positie, zeker wanneer de echtgenoot verantwoordelijk is voor het verlengen van de verblijfsvergunning en hij het omzetten in een vergunning voor onbetaalde tijd vertraagt of achterwege laat. Ook Sterckx et al. (2014, te verschijnen) besteden in hun onderzoek naar huwelijksmigratie aandacht aan de afhankelijke positie van huwelijksmigranten die hen kwetsbaar maakt voor achterlating en huiselijk geweld. Achterlating kan soms een strategie zijn om geen echtscheidingsprocedure te hoeven doorlopen en om zo eventuele alimentatieverplichtingen of boedelscheiding te ontlopen. Bij (het dreigen met) achterlating van jongeren speelt vooral opvoedingsproblematiek en soms ook verzet tegen een voorgenomen huwelijk een rol (Bartels, 2005: p.17-32).

Voor de Turks-Nederlandse context vindt geen registratie plaats. Op basis van kwalitatief onderzoek in Nederland en het aanschrijven van Turkse NGO's blijkt dat het onderwerp wel sterk speelt, zowel bij getrouwde vrouwen als bij jongeren. Bartels heeft op deze manier zo'n dertig casussen van achterlating van vrouwen kunnen achterhalen, maar niet voldoende informatie voor een betrouwbare schatting. Net als in de Nederlands-Marokkaanse context speelt de eer van de familie hierbij een rol.

Bakker (2008) heeft in de periode 2004-2005 levensverhalen opgetekend van vrouwen die zijn achtergelaten in Marokko, en in één geval in Egypte. Verder heeft zij interviews gehouden met professionals en dossieronderzoek gedaan bij het steunpunt van SSR in Berkane. De meeste vrouwen in het onderzoek waren tussen de 25 en 35 jaar oud en laagopgeleid. Bij de meesten ging het om een gearrangeerd huwelijk. De respondenten van dit onderzoek vertelden dat deze vrouwen in Nederland een geïsoleerd leven leidden, in verschillende gevallen noemden zij ook fysiek geweld (Bakker, 2008: p.41-46).[14] De meeste vrouwen werden achtergelaten tijdens familiebezoek in de zomer. Hun mogelijkheden voor terugkeer waren sterk afhankelijk van hun verblijfsstatus in Nederland en de duur van het verblijf in Nederland voorafgaand aan de achterlating. Bakker laat zien dat de hulpverlening die aanwezig is in Marokko, zoals het steunpunt van SSR, van groot belang is voor de mogelijkheden die vrouwen hebben om terug te keren naar Nederland.

Ook Sportel (2011; 2014) besteedt in haar onderzoek naar Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Egyptische echtscheidingen aandacht aan achterlating. Een groot verschil tussen de Nederlands-Marokkaanse en Nederlands-Egyptische context in dit onderzoek is de aanwezigheid van een transnationaal netwerk van hulpverlening. Achterlating is een complex probleem dat specifieke hulpverlening vereist van organisaties die zowel in Nederland als in het land van achterlating beschikken over contacten en informatie over procedures. Voor Nederlands-Marokkaanse gevallen is deze hulpverlening aanwezig, voor Nederlands-Egyptische gevallen veel minder.

In haar onderzoek naar transnationale conflicten over kinderen bespreekt Carlisle (2014, te verschijnen) ook de positie van vrouwen die zijn achtergelaten in Egypte of Marokko, sommige samen met, andere gescheiden van hun kinderen. Op basis van interviews met betrokkenen en dossieronderzoek vergelijkt zij de positie van vrouwen die door hun echtgenoot zijn achtergelaten terwijl hun kinderen in Nederland verblijven met die van achterblijvende ouders bij internationale kinderontvoering en illegaal in Nederland verblijvende vaders die zijn uitgezet naar het land van herkomst. Al deze

14 Isolatie is overigens ook als een vorm van huiselijk geweld aan te merken (Johnson & Leone, 2005).

ouders zijn tegen hun wil door grenzen gescheiden van hun kinderen. Nederlandse en buitenlandse instanties reageren echter heel verschillend op hun claims dat zij recht hebben op omgang met of wonen bij hun kinderen (Carlisle spreekt over '*affective claims*'). Met enkele casestudies van vrouwen die zijn achtergelaten voor, tijdens en na beleidswijzigingen op het gebied van achterlating laat Carlisle zien hoe er in de loop der tijd meer mogelijkheden zijn gekomen voor deze vrouwen om terug te keren. Ondanks de doorgevoerde beleidswijzigingen vergt terugkeer naar Nederland nog steeds veel doorzettingsvermogen en het vermogen om bij de juiste instanties de juiste claims te doen. Dit is voor sommige vrouwen beter mogelijk dan voor andere (Carlisle, 2014, te verschijnen).

2.5 Methoden van onderzoek

Vanwege de complexiteit van de drie onderzochte onderwerpen hebben we gekozen voor een opzet om de problematiek met verschillende methoden te onderzoeken. De inzet van verschillende onderzoeksmethoden, ook wel triangulatie genoemd, vergroot de betrouwbaarheid van het onderzoek. In dit onderzoek hebben we gekozen voor een grotendeels indirecte aanpak, waarbij we gegevens hebben verzameld onder professionals en organisaties die in hun werk mogelijk in aanraking komen met de onderzochte problematiek. Zo willen we komen tot een *educated guess* over de omvang van de problematiek in Nederland. Daarnaast zijn er enkele casestudies met ervaringsdeskundigen gedaan.

Deze indirecte aanpak heeft als voordeel dat hij het mogelijk maakt om met een relatief kleine tijdsinvestering een budget efficiënt onderzoek te doen naar een zeer gevoelig onderwerp dat zich minder goed leent voor grootschalige onderzoeken onder de algemene bevolking. Het nadeel is echter dat slechts een deel van de getroffen personen zich meldt bij de hulpverlening, waardoor bepaalde groepen ondervertegenwoordigd kunnen zijn. Tegelijkertijd is er een risico dat dezelfde mensen bij meerdere instanties bekend zijn, en zo dubbeltellingen kunnen ontstaan. Met deze factoren zullen wij rekening houden bij de analyse van de gegevens.

Het onderzoek is opgezet in verschillende fasen, die elkaar deels overlappen. In de eerste fase is er een literatuuronderzoek verricht naar Nederland en enkele andere Europese landen. Vanuit de beschikbaarheid van vergelijkbaar onderzoek naar de drie thema's is gekozen voor een vergelijking met vier andere Europese landen: het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Noorwegen en Denemarken. De resultaten van deze fase vindt u in hoofdstuk 3 van deze rapportage. In de tweede fase zijn bestaande registraties van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap opgevraagd bij onder andere NGO's, de IND, SHG's en de vrouwenopvang. Ook hebben we een dossieronderzoek gedaan bij het ministerie van Buitenlandse Zaken, waarbij dossiers van vragen om consulaire bijstand vanuit het buitenland zijn bekeken op aanwijzingen voor huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap. Een overzicht van deze bevindingen geven we in hoofdstuk 4. De derde fase van het onderzoek bestaat uit een landelijke enquête onder hulpverleners naar hun ervaringen met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. In totaal zijn 522 enquêtes afgenomen onder verschillende categorieën professionals, zoals huisartsen, jeugdgezondheidszorg, GGD, zorgcoördinatoren van scholen en medewerkers van migranten- en zelforganisaties. Daarnaast hebben we interviews gehouden met sleutelfiguren op landelijk niveau. De enquête en de interviews met de landelijke sleutelfiguren bespreken we in hoofdstuk 5. De bevindingen uit de tweede en derde fase zijn de basis voor een *educated guess*, waarin we een bandbreedte aangeven voor de drie thema's. De expertcommissie van dit onderzoek heeft ook uitspraken gedaan over de *educated guess* (hoofdstuk 6).

Een verdieping in negen gemeenten vormt de vierde fase van het onderzoek. Het gaat hierbij om drie grote steden, een grotere en kleinere gemeente buiten de randstand en enkele gemeenten met een grote orthodox protestants-christelijke populatie, gelegen in de zogenoemde *bible belt*. In deze gemeenten hebben we ruim zestig interviews gehouden met professionals en hulpverleners. Ook is er in een aantal wijken veldwerk uitgevoerd. De resultaten van de verdieping in de gemeenten staan beschreven in hoofdstuk 7.

De vijfde fase van het onderzoek bestaat uit casestudies van dertien ervaringsdeskundigen: personen die huwelijksdwang, achterlating en/of huwelijkse gevangenschap zelf hebben ervaren. Hun verhalen vormen de basis voor hoofdstuk 8. Op basis van de casestudies in combinatie met de gegevens uit de eerdere fasen kunnen we verschillende verschijningsvormen vaststellen. In de zesde fase van het onderzoek hebben we gegevens uit de eerdere fasen gebruikt om te komen tot een beschrijving van verschijningsvormen en toekomstige ontwikkelingen (hoofdstuk 9). Deze analyse is vervolgens voorgelegd aan een expertcommissie van professionals.

3 *Quick scan internationale literatuur huwelijksdwang*

In dit hoofdstuk bekijken we de bestaande literatuur over huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Het doel van deze *quick scan* is om de resultaten van dit onderzoek in de context te plaatsen van vergelijkbaar onderzoek in enkele andere Europese landen. Voor de Europese vergelijking zijn vier landen gekozen: het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Noorwegen en Denemarken. In deze vier landen is relatief recent onderzoek gedaan naar een van de drie thema's die in dit rapport centraal staan: gedwongen huwelijken, achterlating en huwelijkse gevangenschap. In geen van deze vier landen is echter (samenhangend) onderzoek verricht naar alle drie de thema's. De volgende onderzoeksvragen staan in dit hoofdstuk centraal: Welke gegevens zijn er bekend uit andere Europese landen over de aard en omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap? Welke onderzoeks- en registratiemethoden hanteren andere landen? En komen deze overeen met die van Nederland? En tot slot, zijn er factoren in andere Europese landen die verschillen of overeenkomsten in de omvang kunnen verklaren?

3.1 Gedwongen huwelijken

Van de drie onderwerpen in dit onderzoek naar huwelijksdwang is 'gedwongen huwelijken' het onderwerp waar het meeste onderzoek naar is verricht, zowel in Nederland als in andere Europese landen. Bij het thema gedwongen huwelijken worden vaak ook kindhuwelijken betrokken, een thema dat vooral internationaal veel aandacht krijgt. Zoals we al in de introductie hebben besproken, hanteren onderzoekers zowel in Nederland als internationaal verschillende definities, waarbij vooral het onderscheid tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken een discussiepunt is. Volgens Ratia en Walter is dit grijze gebied tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken een belangrijke reden dat cijfers uit verschillende landen slechts beperkt vergelijkbaar zijn (Ratia & Walter, 2009: p.43). Studies in alle vijf de door hen onderzochte landen (België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland) hebben te kampen met dit grijze gebied.

Denemarken

In Denemarken is door Liversage en Jensen onderzoek gedaan naar huwelijk en echtscheiding van minderheden (Liversage, 2013; Liversage, 2012; Liversage & Jensen, 2011). Het onderwerp gedwongen huwelijken komt hierin echter slechts zijdelings aan bod. Zij vermelden geen cijfers of risicofactoren.

Duitsland

In Duitsland vindt het debat rond gedwongen huwelijken plaats vanuit drie verschillende perspectieven: mensenrechtenschendingen, gedwongen huwelijken als cultureel verschijnsel en gedwongen huwelijken als een vorm van huiselijk geweld (Ratia & Walter, 2009: p.10-11). Tussen 2008 en 2010 is er

een grootschalig onderzoek uitgevoerd naar de omvang van huwelijksdwang in Duitsland (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011). Voor dit onderzoek is een enquête afgenomen onder 830 hulpverleningsinstellingen.[15] De onderzoekers hebben verder informatie verzameld over individuele gevallen van (dreigende) huwelijksdwang bij 100 instellingen. Ook namen zij een enquête af onder scholieren van 254 onderwijsinstellingen, zijn er expertinterviews gehouden en hebben zij organisaties en sleutelfiguren van verschillende migrantengemeenschappen bevraagd.[16] De in dit onderzoek gebruikte definitie omvat naast formele huwelijken ook informele of religieuze huwelijken, en definieert dwang als het uitoefenen van geweld of dreigen met geweld om iemand tot een huwelijk te bewegen waarbij een weigering niet wordt geaccepteerd of iemand zich niet durft te verzetten (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011: p.18).

In totaal werden bij de deelnemende hulpverleningsinstellingen 3443 gevallen van (dreigende) gedwongen huwelijken in het jaar 2008 gemeld, waaronder 252 (7%) mannen. Dit geringe percentage mannelijke slachtoffers is volgens de auteurs mede te verklaren uit het ontbreken van een duidelijke hulpverleningsstructuur voor mannen en jongens. In 60% van de gevallen gaat het om een dreigend gedwongen huwelijk. In 68% van de gevallen ging het om een (dreigend) rechtsgeldig gedwongen huwelijk, in 32% van de gevallen ging het om een informeel of religieus huwelijk. Daarbij was een verband met leeftijd te zien: vooral bij minderjarigen ging het om een informeel of religieus huwelijk (53%) (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011: p.22-27, p.38). De leeftijd van de slachtoffers varieerde van 9 tot 55 jaar, 28% was 17 jaar of jonger, 42% tussen de 18 en 21 jaar.

32% van de slachtoffers was in Duitsland geboren; andere belangrijke geboortelanden waren Turkije (23%), voormalig Joegoslavië (8%), Irak (6%), Afghanistan (6%) en Syrië (5%). Ook Marokko, Libanon en Pakistan kwamen voor. 44% van alle slachtoffers had de Duitse nationaliteit. 78% van de personen die in het buitenland werden geboren woonde al langer dan vijf jaar in Duitsland. 13% was voor het huwelijk naar Duitsland gemigreerd. De meeste jongeren voor wie uithuwelijking dreigde gingen nog naar school of waren bezig met een beroepsopleiding. Van de jongeren waarbij het huwelijk al voltrokken was volgde slechts 20% nog onderwijs. Ook lag het opleidingsniveau van de daadwerkelijk getrouwde jongeren duidelijk lager dan bij de jongeren die hulp zochten bij een dreigend gedwongen huwelijk (Mirbach, Schaak & Triebl 2011: p.22-33).

De herkomstlanden en achtergronden van de ouders zijn afzonderlijk gemeten. 44% had een Turkse achtergrond, 6-9% was afkomstig uit voormalig Joegoslavië, Irak of Afghanistan. Iets minder dan de helft van de gezinnen leefde volledig of gedeeltelijk van een uitkering of pensioen. 83% was moslim, 9,5% jezidi, 3% christen, 1% hindoe en 2,5% had geen religie.[17] Er is niet gemeten of de ouders ook daadwerkelijk religieus waren. In de gezinnen waar ouders jongeren hebben gedwongen te trouwen werd al tijdens de opvoeding veel geweld gebruikt. 67% van de jongeren heeft te maken gehad met fysiek geweld door de ouders, 70% met psychisch geweld en 7% met seksueel geweld. Hierbij was er geen significant verschil tussen mannelijke en vrouwelijke slachtoffers. In 80% van de gevallen werd de vader als dader benoemd, 67% de moeder en 38% de verdere familie (Mirbach, Schaak & Triebl 2011: p.33-38).

Het Deutsches Institut für Menschenrechte heeft in 2007 een rapport gepubliceerd over gedwongen huwelijken waaraan verschillende auteurs en onderzoekers een bijdrage leverden in de vorm van onderzoeksverslagen of essays. Vooral de bijdrage van Strobl en Lobermeier is interessant voor deze

15 Oorspronkelijk werden 1500 instellingen aangeschreven.

16 Oorspronkelijk werden 726 scholen aangeschreven.

17 Jezidisme is een Koerdische volksreligie. Totaal van de genoemde groepen is 99%, Mirbach, Schaak en Triebl geven geen verklaring voor de laatste 1%.

literatuurstudie. Deze auteurs hebben een kwalitatieve en kwantitatieve analyse gemaakt van dossiers van ruim 331 jonge vrouwen die tussen 1986 en 2006 getroffen zijn (geweest) door een gedwongen huwelijk en zijn opgevangen door de Berlijnse *Kriseneinrichting Papatya*. Daarnaast zijn tien aanvullende interviews afgenomen met een aantal experts elders in het land. Omdat het om een kleine en specifieke groep vrouwen gaat, vrouwen die hun toevlucht hebben genomen tot de opvang, zijn deze resultaten volgens de auteurs echter niet te veralgemeniseren.

In de onderzochte groep ging het vooral (ongeveer 70%) om vrouwen met een Turkse of Turks-Koerdische achtergrond. Ook voormalig Joegoslavië, Libanon en andere Arabische landen kwamen voor. Deze percentages sluiten volgens de auteurs aan bij de samenstelling van de Berlijnse migrantenpopulatie. De leeftijden lagen tussen 12 en 22 jaar, met een gemiddelde van 17 jaar. Hoewel de meeste meisjes ooit gemigreerd waren, was slechts 3,3% als 'importbruid' voor een gedwongen huwelijk naar Duitsland gekomen. De auteurs vermoeden dat de verklaring hiervoor is dat deze groep vrouwen vaak niet in de opvang terechtkomt. De meerderheid (ruim 60%) beschikte over een stabiele verblijfspositie, maar slechts 16-23% had de Duitse nationaliteit (Strobl & Lobermeier, 2007: p.27-30).

De gekozen methode van dossieronderzoek maakt het mogelijk ook een aantal aspecten van de thuissituatie van de jonge vrouwen te onderzoeken. Opvallend is dat veel van de jonge vrouwen uit gezinnen komen waar de verhoudingen tussen ouders en kind slecht waren. Lichamelijk geweld kwam veelvuldig voor in de onderzoeksgroep, ruim 85% van de jonge meisjes werd thuis mishandeld, voornamelijk door de vader maar soms ook door een broer. Over het algemeen was de financiële situatie moeizaam tot slecht, waarbij verslaving van een van de familieleden een belangrijke factor was. Een derde van de ouders was afhankelijk van een uitkering. In sommige verhalen speelde deze slechte financiële situatie ook een rol bij de totstandkoming van het huwelijk (Strobl & Lobermeier, 2007: p.31-39).

De redenen voor totstandkoming van het gedwongen huwelijk wisselden. Eerkwesties spelen in sommige, maar zeker niet alle verhalen een rol. Dergelijke kwesties vormen dan een acute aanleiding voor een gedwongen huwelijk, bijvoorbeeld na een zwangerschap, roddel of zelfs een verkrachting.[18] In totaal speelde in 44% van de gevallen een dergelijke acute aanleiding een rol, waarbij het in 29% om de eer van de familie ging. In 56% van de gevallen ging het om een 'traditionele huwelijks- en familiepolitiek'. Een voorbeeld hiervan is een 'politiek' huwelijk waarbij een huwelijk het middel is om conflicten tussen families bij te leggen (Strobl & Lobermeier, 2007: p.39-42). Hoewel Strobl en Lobermeijer hebben geprobeerd hun resultaten te vergelijken met de ervaringen van experts uit andere hulpverleningsinstellingen, is onvoldoende duidelijk in hoeverre hun bevindingen bij deze beperkte groep zich verhouden tot andere vormen van gedwongen huwelijken in Duitsland. Ook doen zij geen uitspraken over het totale aantal gedwongen huwelijken in Duitsland.

Ook op lokaal niveau is er onderzoek gedaan. In 2006 heeft de Lawaetz-Stiftung in opdracht van de Behörde für Soziales, Familie, Gesundheid und Verbraucherschutz onderzoek verricht naar gedwongen huwelijken in Hamburg door interviews en een enquête onder experts en hulpverleners. Dwang is in dit onderzoek gedefinieerd als (de dreiging van) fysiek of psychisch geweld. In het peiljaar 2005 hebben zich bij alle onderzochte instellingen in totaal 210 mensen gemeld in verband met een (dreigend) gedwongen huwelijk, waarvan het in 81% van de gevallen om hun eigen situatie ging. In 95% van de

18 Door een andere auteur in hetzelfde rapport wordt voor zowel mannen als vrouwen ook homoseksualiteit expliciet als een risicofactor benoemd, maar dit is uitsluitend gebaseerd op 'ervaringen uit de hulpverleningspraktijk', zonder dat daar systematisch onderzoek aan ten grondslag ligt (Thiemann, 2007).

meldingen ging het om vrouwen. Belangrijke herkomstlanden waren Turkije (54%) en Afghanistan (30%); 9% had een Koerdische achtergrond. Overige herkomstregio's waren Zuid-Azië, Noord-Afrika, Sub-Sahara Afrika, voormalig Joegoslavië en het Midden- Oosten. Ruim 80% was moslim, 5% hindoe en 1% christen. Ruim 80% was meerderjarig, veelal tussen de 18 en 29 jaar. Slechts een klein deel had een eigen inkomen, en dan betrof het vrijwel uitsluitend een inkomen van minder dan 700 euro per maand. Ruim 30% sprak of schreef geen Duits, en slechts een kleine minderheid had een in Duitsland erkende beroepsopleiding (Mirbach, Müller & Triebl, 2006).

Noorwegen

Veel literatuur over gedwongen huwelijken is in het Noors verschenen en is daarom niet meegenomen in deze vergelijking. In 2011 verscheen van het Noorse *Directorate of Integration and Diversity* (IMDi) een verzameling Engelstalige artikelen over verschillende onderwerpen die met huwelijksdwang te maken hebben (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2011). In Noorwegen is voor preventie en hulpverlening rondom gedwongen huwelijken een systeem opgebouwd van zogenaamde *minority counsellors*, geplaatst op geselecteerde middelbare scholen, *integration councellors*, op een aantal Noorse ambassades in het buitenland in landen waar gedwongen huwelijken voorkomen, en een *Expert Team for the Prevention of Forced Marriage* dat vooral in de tweede lijn opereert. Al deze drie instituties hebben cijfers verzameld over de casussen waarmee zij direct of indirect in aanraking kwamen. In dit Noorse rapport is het uitgangspunt voor de definitie van 'dwang' dat het om een gedwongen huwelijk gaat als betrokkenen zelf aangeven dwang of druk te hebben ervaren.

In een periode van drie jaar, tussen juni 2008 en juni 2011, zijn er in totaal 76 gedwongen huwelijken en 336 gevallen van 'angst voor een gedwongen huwelijk' gemeld bij de *integration councellors* en de *minority councellors*. Bij het *Expert Team* werden 201 gedwongen huwelijken en 333 gevallen van angst voor een gedwongen huwelijk gemeld. Van de gevallen die bij de verschillende diensten werden gemeld is helaas niet geregistreerd waar de hulpverlening zich op richtte (gedwongen huwelijken, achterlating, huiselijk geweld en extreme controle). In het algemeen bestaat ongeveer 20% van de caseload van de *minority* en *integration counsellors* uit jongens, bij het *Expert Team* is dat 12-15%. De meeste getroffenen zijn tussen de 16 en 23 jaar, ongeveer de helft is minderjarig. Het aantal gemelde gevallen stijgt jaarlijks, waarschijnlijk als gevolg van een toenemende bekendheid van het bestaan van hulpverlening. Er is geen informatie gepubliceerd over de etnische achtergronden van de gemelde gevallen, alleen de tien landen met de meeste gevallen: Pakistan, Irak, Somalië, Afghanistan, Turkije, Iran, de Palestijnse gebieden, Sri Lanka, Marokko en Tsjetsjenië (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2011: p.21-27). De meeste gedwongen huwelijken worden in het buitenland gesloten (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2011: p. 161).[19] Ook mensen met een beperking worden als risicogroep benoemd, waarbij een opgelegd huwelijk als een alternatief voor zorg door een instantie dient, maar het rapport levert geen concrete cijfers over hoe vaak dit voorkomt (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2011: p.124-127).

Verenigd Koninkrijk

Volgens Ratia en Walter staat in het Verenigd Koninkrijk het onderwerp gedwongen huwelijken al lange tijd op de politieke agenda. De Britse overheid heeft de speciale *Forced Marriage Unit* ingesteld waar

19 In het Noorse rapport worden ook twee grootschalige datasets besproken waaruit de onderzoekers proberen verbanden af te leiden tussen de autonomie van partnerkeuze van enkele groepen minderheden en onder andere taakverdeling, migratiegeschiedenis, financiële situatie en opleidingsniveau. Vanwege de naar onze mening twijfelachtige validiteit en betrouwbaarheid van de besproken cijfers hebben wij er echter voor gekozen deze hier niet op te nemen (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2011: p.85-89).

slachtoffers van gedwongen huwelijken of dreigende gedwongen huwelijken zich kunnen melden. Er zijn de afgelopen jaren ook verschillende onderzoeken naar het onderwerp verricht (Ratia & Walter, 2009: p. 54-57). Freeman & Klein (2012; 2013) richten zich in hun onderzoek naar gedwongen huwelijken vooral op het hoger onderwijs en beleid voor gedwongen huwelijken. Zij hebben zelf geen cijfers vastgesteld maar gebruiken gegevens van de *Forced Marriage Unit*.

Kazimirsky et al. hebben in 2009 in opdracht van *The Department for Children, Schools and Families* onderzoek gedaan naar het plaatsvinden van gedwongen huwelijken en de hulpverlening op dit gebied. De nadruk lag op kinderen en jongeren onder de 18 jaar (Kazimirski et al., 2009). Dit onderzoek bestond uit een kwantitatief en een kwalitatief deel. Voor het kwantitatieve deel maakten Kazimirsky et al. gebruik van geregistreerde hulpvragen bij twee landelijke meldpunten, de *Forced Marriage Unit* (FMU) en NGO *Karma Nirvana*. Daarnaast hebben zij bij tien geselecteerde *local authorities* een enquête verspreid onder professionals en vrijwilligersorganisaties. In totaal werden 58 organisaties bevraagd.[20] In het kwalitatieve deel hebben zij vier *local authorities* (LA) geselecteerd waar al beleid aanwezig was om gedwongen huwelijken tegen te gaan; in totaal werden hier veertig professionals geïnterviewd over bestaande hulpverlening en beleid. Tot slot werden acht sleutelfiguren op landelijk niveau geïnterviewd. Het onderzoek beperkt zich tot een schatting van het aantal *reported cases*, dat wil zeggen gevallen die bekend zijn bij hulpverlenende organisaties. Het aantal meldingen in de onderzochte gemeenten bleek significant samen te hangen met de bevolkingssamenstelling. Hierdoor konden de onderzoekers de cijfers veralgemeniseren naar het hele land op basis van de omvang van de belangrijkste etnische groepen. Op deze manier kwamen zij tot een totaal van 4000 *lokaal gemelde* gevallen. Door uit te gaan van een minimale dan wel maximale overlap tussen lokale gevallen en landelijk bekende gevallen komen Kazimirsky et al. tot een schatting van tussen de 5000 en 8000 *gemelde gevallen* van gedwongen huwelijken of dreigende gedwongen huwelijken per jaar.[21]

In twee derde van de gevallen ging het om een dreigend gedwongen huwelijk, in een derde had het huwelijk ook daadwerkelijk plaatsgevonden. Het overgrote deel van de meldingen op lokaal niveau had een Aziatische achtergrond (97%) en dan voornamelijk Pakistaans (72%). 85% had de Britse nationaliteit. De verdeling naar herkomstgroep was redelijk consistent over lokaal en landelijk niveau. Deze cijfers zijn dan ook gebruikt om, vanuit het aantal inwoners van verschillende herkomstgroepen, een landelijke schatting te maken van het aantal gemelde gevallen. Er waren ook een aantal verschillen tussen landelijke en lokale cijfers. Op lokaal niveau was 96% van de slachtoffers vrouw, in de landelijke cijfers van de FMU en *Karma Nirvana* was dit respectievelijk 86% en 57%. Op landelijk niveau meldden zich dus meer mannen. Op lokaal niveau meldden zich ook meer minderjarige slachtoffers (41%) dan bij de FMU (29%) in datzelfde jaar.

De *Forced Marriage Unit* publiceert ook zelfstandig cijfers over het aantal gevallen van gedwongen huwelijken dat zich meldt. Het aantal meldingen in 2012 is vrijwel gelijk aan dat in 2008 (de cijfers die Kazimirsky et al. (2009) citeren), wel zijn er enkele kleine verschillen in de achtergronden van de slachtoffers. Zo meldden zich in 2012 meer mannelijke slachtoffers dan in 2009 (18% in plaats van 14%) en was het aantal minderjarige slachtoffers groter (35% versus 29%). Een groter verschil is gemeten

20 De non-respons was ongeveer 50%, maar deze bestond vooral uit kleinere organisaties.

21 Bij het berekenen van de mogelijke overlap is onder meer rekening gehouden met de achtergrondgegevens van de meldingen. Op lokaal niveau melden zich vrijwel uitsluitend vrouwen, terwijl er op landelijk niveau ook veel mannen zich melden met deze problematiek.

met betrekking tot de herkomstlanden. In 2008 had nog 64% van de slachtoffers een Pakistaanse achtergrond, in 2012 was dat nog maar 47% (Kazimirski et al., 2009).[22]

Hester et al. (2008) hebben in 2007 onderzoek gedaan naar gedwongen huwelijken in Birmingham, Manchester en Tower Hamlets, drie gemeenten met een hoge migrantenpopulatie. Aanleiding voor het onderzoek waren beleidsplannen om de leeftijd voor het mogelijk maken van huwelijksmigratie te verhogen. Hester et al. hebben een kwalitatief onderzoek uitgevoerd, waarbij zij verschillende methoden gebruikten, zoals interviews met sleutelfiguren, hulpverlening en migrantenorganisaties. Ook organiseerden zij focusgroep discussies met leden van verschillende gemeenschappen. Tot slot zijn er in dit onderzoek 38 mannen en vrouwen geïnterviewd die gedwongen getrouwd zijn (geweest). In tegenstelling tot hun oorspronkelijke opzet hebben Hester et al. geen kwantitatieve gegevens verzameld over aantallen slachtoffers van gedwongen huwelijken en de mening van verschillende groepen over gedwongen huwelijken. Een dergelijke onderzoeksopzet bleek niet haalbaar gezien de verschillen in gehanteerde definities en de politieke gevoeligheid van het onderwerp op dat moment. Wel hebben zij vanuit het kwalitatieve onderzoek uitspraken kunnen doen over de achtergronden van slachtoffers en risicofactoren. Gedwongen huwelijken bleken onder veel verschillende etnische groepen voor te komen, en niet alleen onder Zuid-Aziatische migranten. Het rapport vermeldt onder meer: Britse orthodoxe/fundamentalistische religieuze gemeenschappen, Ierse *travellers*, Armeense, Turkse en sommige Chinese gemeenschappen, mensen afkomstig uit Oost-Europa, en sommige Afrikaanse landen waaronder, naast Eritrea, Soedan, Sierra Leone en Mozambique, ook de groep *African Caribbeans* wordt gerekend. Ook gaat het om een aantal religieuze groepen: moslims, joden en bepaalde christelijke groepen zoals mormonen, Jehova's getuigen en Grieks-orthodoxen (Hester et al., 2008: p.23-25, p.36). Afhankelijk van de groep zijn er ook verschillende risicofactoren te onderscheiden. Voor mensen met bepaalde Afrikaanse of Chinese achtergronden waren bijvoorbeeld armoede en de bruidsprijs die voor vrouwen wordt betaald een risicofactor. Voor andere groepen speelde als problematisch ervaren seksueel gedrag een rol, waaronder homoseksualiteit. In verschillende verhalen werd het overlijden of psychische problemen van ouders genoemd. Ook migratierecht, verblijfsstatus en een gebrek aan hulpverlening, vooral in het buitenland, bleken een rol te spelen (Hester et al., 2008, p.29-35).

Een tweede lokale studie, in Luton, is uitgevoerd door Khanum (2008). Zij onderzocht gedwongen huwelijken en eergerelateerd geweld aan de hand van interviews, focusgroep discussies en *casestudies* met professionele betrokkenen, vrijwilligers en mensen die persoonlijk ervaring hebben met het onderwerp. Vanuit haar interviews met professionals stelt Khanum vast dat er meer dan 300 keer per jaar advies wordt gevraagd over het thema gedwongen huwelijk, vooral door mensen met een Pakistaanse, Bengalese of Indiase achtergrond.[23] Op basis van een onderzoek naar verkrachting gaat Khanum ervan uit dat slechts 10% van de slachtoffers hulp zoekt. Zo komt zij op een schatting van 1000 gevallen van mensen per jaar met zorgen over het thema gedwongen huwelijk. Deze schatting is echter problematisch. De uitkomst van 1000 mensen met zorgen per jaar is zelfs hoger dan het totale aantal huwelijken dat jaarlijks in deze gemeente plaatsvindt. Het is dus zeer waarschijnlijk dat deze

22 Statistieken Forced Marriage Unit: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/141823/Stats_2012.pdf, 21 oktober 2013. Op de valreep kwamen onderzoeksresultaten vrij over de omvang van huwelijksdwang in het Verenigd Koninkrijk in 2013. In dit jaar zou het aantal gedwongen huwelijken 1302 bedragen. Zie: www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/291855/FMU_2013_statistics.pdf. Deze recente cijfers en onderzoeksbevindingen zijn in het rapport niet meer verwerkt.

23 In Luton wonen relatief veel mensen met een Pakistaanse of Bengalese achtergrond.

schatting te hoog is, mogelijk door dubbeltellingen. Bovendien gaat het niet in al deze gevallen om een concrete dreiging of gedwongen huwelijk. Ook telt Khanum gevallen mee waarin meisjes onder valse voorwendselen of beloften vrijwillig trouwen (Khanum, 2008: p.43-48). Het onderzoek van Khanum laat dus goed de risico's zien van schattingen vanuit enkel het aantal vragen die hulpverleners krijgen. In dit Nederlandse onderzoek zullen we proberen tot een meer betrouwbare schatting te komen door triangulatie, het combineren van verschillende onderzoeksmethoden en bronnen.

3.2 Achterlating

Gedwongen achterlating kent twee specifieke vormen: in de eerste plaats het achterlaten van jongeren door een of beide ouders, in de tweede plaats het achterlaten van vrouwen of mannen door hun partner, echtgenoot of echtgenote, al dan niet met hun kinderen. Beide vormen hebben hun eigen aanleidingen en problematiek. Deze tweedeling in vormen is ook terug te zien in bestaand onderzoek op dit terrein.

Duitsland

Vanuit dossieronderzoek naar gedwongen gehuwde meisjes in een Berlijnse crisisopvang beschrijven Strobl en Lobermeijer (2007) hoeveel van deze meisjes gedurende hun jeugd kortere of langere tijd naar familie in het land van herkomst gestuurd werden. Soms lagen hier familieproblemen aan ten grondslag, maar vaak ging het ook om de wens een kind in de herkomstcultuur op te voeden. Ook praktische redenen speelden een rol, grootouders in het land van herkomst dienden bijvoorbeeld als kinderopvang terwijl de ouders in Duitsland werkten. Ruim 20% van de onderzochte meisjes werd voor het gedwongen huwelijk naar het land van herkomst gebracht en daar achtergelaten of bedreigd met achterlating (Strobl & Lobermeier, 2007: p.38, 47).

Denemarken

Liversage (te verschijnen) heeft voor Denemarken beschreven hoe de afhankelijke verblijfsvergunning een belangrijke machtsfactor kan zijn in transnationale huwelijken. Zij heeft een aantal gevallen van achterlating geanalyseerd door interviews, in een grootschalig kwalitatief onderzoek naar hoe etnische minderheden omgaan met familierecht, huwelijk en echtscheiding in Denemarken. Het onderzoek bevat zowel interviews met mannen en vrouwen die hun partner hebben achtergelaten in Turkije als mannen en vrouwen die zelf zijn achtergelaten in Turkije. Ook is er een kwantitatieve analyse gemaakt van het aantal huwelijksmigranten dat Denemarken verlaat als het huwelijk binnen een bepaalde termijn stukloopt. 60-70% van de Turkse huwelijksmigranten blijkt na een kort huwelijk, al dan niet gedwongen, terug te keren naar Turkije. Naarmate het huwelijk langer duurt neemt dit percentage af. De afhankelijke verblijfsvergunning was van groot belang. In verschillende door Liversage opgetekende verhalen was juist het naderen van de datum waarop de gemigreerde partner een onafhankelijke verblijfsvergunning zou kunnen aanvragen de reden voor de Deense partner om hem/haar terug te sturen of achter te laten. Ook kan er hierdoor huwelijkse gevangenschap ontstaan. Een motief voor achterlating dat vooral speelt bij Deense vrouwen van Turkse herkomst is dat zij het niet aandurven om hun man direct te confronteren met het feit dat zij het huwelijk willen beëindigen. Huiselijk geweld kan hierbij een rol spelen. Liversage (2013) besteedt ook aandacht aan nieuw Deens beleid waarbij de duur van de afhankelijke verblijfsvergunning voordat een zelfstandige verblijfstitel kan

worden aangevraagd is verlengd tot zeven jaar. Dit betekent een verlenging van de periode van afhankelijkheid (Liversage, 2013).

Noorwegen

In Noorwegen is gedwongen achterlating in het land van herkomst onderzocht in de context van gedwongen huwelijken. De cijfers richten zich vooral op jongeren die om verschillende redenen door hun ouders in het land van herkomst worden achtergelaten, vaak om daar te trouwen. Het gaat dus niet om achterlating door de partner bij huwelijksproblemen. Tussen juni 2008 en juni 2011 werden 115 gevallen gemeld van jongeren die zijn achtergelaten in het buitenland, en 87 gevallen van jongeren die bang waren om achtergelaten te worden bij de *minority counsellors* op scholen en de *integration counsellors* op ambassades. Bij het *Expert Team for the Prevention of Forced Marriage* werden 95 gevallen van achterlating en 82 gevallen van angst voor achterlating gemeld. De *integration counsellors* beschikken in geval van achterlating over mogelijkheden om mensen te helpen terug te keren naar huis. Gedurende de drie jaar dat er onderzoek is gedaan zijn in totaal 35 mensen met hulp van de ambassade teruggekeerd naar Noorwegen. Sinds 2010 draagt het *Expert Team* de kosten voor repatriëring van slachtoffers van gedwongen huwelijken in het buitenland. Een belemmerende factor voor terugkeer is het ouderlijk gezag van de ouders over jongeren tot 18 jaar (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2011: p.21-27). Het rapport bevat helaas geen informatie over de specifieke achtergrondkenmerken van de bekende gevallen van achterlating. Wel beschrijft het verschillende *casestudies*. Hieruit blijkt onder meer dat jongens waarschijnlijk meer risico lopen te worden achtergelaten door hun ouders dan meisjes, en dat verslaving daarbij een belangrijke aanleiding is. Ook LGBT's lopen waarschijnlijk extra risico (Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2011: p.93-95).[24]

Verenigd Koninkrijk

In Brits onderzoek lijkt de problematiek van achterlating grotendeels afwezig. Wel vermeldt onderzoek naar gedwongen huwelijken soms achterlating van jongeren in het land van herkomst. Ratia en Walter (2009) beschrijven bijvoorbeeld een lokaal Brits onderzoek gedaan in Bradford, naar aanleiding van zorgen om het verdwijnen van ruim 200 tienermeisjes van school. De vrees bestond dat zij het slachtoffer zouden zijn van gedwongen huwelijken in het buitenland. Na nader onderzoek bleek echter dat slechts 33 kinderen (op een totale populatie van 89.000 schoolkinderen) daadwerkelijk meer dan twee maanden afwezig waren. Ratia en Walter merken echter terecht op dat het verband tussen afwezigheid op school en het aantal gedwongen huwelijken in Bradford erg zwak is. Jongeren die niet op een school staan ingeschreven worden immers niet meegeteld, het is niet vastgesteld dat de 33 kinderen daadwerkelijk zijn achtergelaten of gedwongen gehuwd en bovendien kunnen jongeren mogelijk ook na een gedwongen huwelijk naar school blijven gaan (Ratia & Walter, 2009: p.56-57).

3.3 Huwelijkse gevangenschap

Zoals eerder aangegeven is er, voor zover bekend, in Nederland en in de vier geselecteerde landen (het Verenigd Koninkrijk, Duitsland, Noorwegen en Denemarken) geen empirisch onderzoek gedaan naar de aard en omvang van huwelijkse gevangenschap. De wetenschappelijke literatuur onderkent wel de problematiek van 'hinkende echtscheidingen' binnen vooral joodse en moslimgemeenschappen, zie

24 LGBT is een veelgebruikte afkorting van: *lesbian, gay, bisexual, transgender.*

bijvoorbeeld Rutten (2008; 2010) (Nederland); Liversage (2012), Mehdi (2005) (Denemarken); Fournier & McDougall (2013), Carroll (1997), Pearl & Menski (1998) (Verenigd Koninkrijk).

Het thema van huwelijkse gevangenschap komt in publicaties vooral aan bod in relatie tot de vraag of en in hoeverre religieus recht een rol speelt of kan spelen binnen de grenzen van de verschillende (seculiere) rechtssystemen. De hier bestudeerde literatuur geeft wel voorbeelden van verschillende situaties maar maakt geen melding van de omvang van de problematiek en geeft evenmin een uitvoerige analyse van de verschillende verschijningsvormen. Hieronder bespreken we kort enkele publicaties die gebaseerd zijn op empirisch onderzoek. Noorwegen ontbreekt in deze bespreking omdat dergelijke studies voor dat land op dit moment ontbreken of niet toegankelijk zijn.

Denemarken

Zoals bij 'achterlating' al is vermeld, heeft het *Danish National Centre for Social Research* (SFI) in opdracht van het Deense ministerie van Vluchtelingen, Immigratie en Integratiezaken in 2011 een onderzoek uitgevoerd naar huwelijk en echtscheiding onder Deense moslims. Deze exploratieve, kwalitatieve studie was gebaseerd op 248 interviews met professionals, religieuze gezagsdragers en private personen van verschillende etnische achtergronden. Liversage, die heeft meegewerkt aan dit onderzoek, beschrijft in een artikel diverse concrete voorbeelden van situaties van huwelijkse gevangenschap ('*limping marriages*'). Zij noemt eveneens de oplossingen die hiervoor werden gevonden en geboden, bijvoorbeeld via tussenkomst van familieleden en imams. Ook geeft zij voorbeelden van vrouwen van Afghaanse, Irakese, Iraanse, Somalische en Palestijnse afkomst, die vaak met veel pijn en moeite op verschillende wijzen (in de geschetste voorbeelden vaak via tussenkomst van een imam) een religieuze echtscheiding wisten te bewerkstelligen (Liversage, 2012: p.191-196). Ook Mehdi (2005) geeft drie voorbeelden van vrouwen die ieder in een andere situatie van huwelijkse gevangenschap verkeren. Mehdi beschrijft de situatie van twee vrouwen van Pakistaanse afkomst die een echtscheiding in het land van herkomst nodig hebben om zich te bevrijden uit hun huwelijk. Het derde voorbeeld betreft een vrouw (afkomst onbekend) die in Denemarken gescheiden is maar ook nog behoefte heeft aan een islamitische echtscheiding.

Duitsland

Fournier & McDougall (2013) interviewden acht joodse en islamitische vrouwen in Berlijn over hun ervaringen met huwelijk, echtscheiding en religieuze gebruiken. Uit het artikel waarin zij verslag doen van deze interviews, blijkt dat voor de geïnterviewden de religieuze onderhandelingen en vonnissen van de aangezochte imams en rabbijnen tot zeer verschillende uitkomsten leidden. Zo kon de een vrij eenvoudig een echtscheiding bewerkstelligen terwijl een ander vele verschillende imams moest raadplegen om het gewenste resultaat (een echtscheiding) voor elkaar te krijgen.

Verenigd Koninkrijk

Vanaf midden jaren 90 is er veel wetenschappelijke literatuur verschenen over moslimvrouwen en islamitische echtscheiding, veelal in relatie tot de Britse 'sharia-raden'. In het Verenigd Koninkrijk bestaan meerdere sharia-raden van verschillende signatuur. Bij deze raden kunnen islamitische echtscheidingen worden uitgesproken. Vooral Bano en Shah-Kazemi hebben uitvoerig empirisch onderzoek gedaan naar de ervaringen van vrouwen met verschillende Britse sharia-raden, en hun zoektocht om via deze raden een islamitische echtscheiding te bemachtigen (zie bijvoorbeeld: Bano, 2012; Shah-Kazemi, 2001).

Voor zover bekend zijn er geen gegevens over het aantal mensen (in het bijzonder vrouwen) in het Verenigd Koninkrijk dat in een situatie van huwelijkse gevangenschap verkeert en om deze reden haar toevlucht zoekt tot een sharia-raad of een andere religieuze raad, zoals een joodse *beth din*. Zelfs schattingen van dergelijke aantallen ontbreken.

3.4 Samenvattend

De drie onderwerpen van dit onderzoek, huwelijksdwang, achterlating in het land van herkomst en huwelijkse gevangenschap, zijn in geen van de andere Europese landen in deze vergelijking in samenhang onderzocht. Ook zijn de verschillende onderzoeken op deelonderwerpen moeilijk te vergelijken door grote onderlinge verschillen in de gehanteerde definities, methoden en invalshoeken. Voor huwelijkse gevangenschap zijn er zelfs helemaal geen vergelijkbare empirische studies beschikbaar. De onderzoeken uit de verschillende landen laten zien dat het voorkomen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap sterk afhankelijk is van de bevolkingssamenstelling en migratiegeschiedenis van de verschillende groepen. Buitenlandse cijfers zijn dus niet zomaar over te brengen naar de Nederlandse situatie.

Verreweg de meeste grootschalige kwantitatieve studies naar huwelijksdwang richten zich, net zoals deze studie naar huwelijksdwang, op meldingen van gedwongen huwelijken bij hulpverleners. Dit gebeurt door bestaande registraties van hulpvragen op te vragen (Noorwegen; *Forced Marriage Unit*, Verenigd Koninkrijk), of door *surveys* af te nemen onder hulpverleningsorganisaties (Verenigd Koninkrijk, Duitsland) of door een combinatie van beide methoden. In Nederland wordt lokaal en nationaal veelal niet geregistreerd op deze problematiek, waardoor de bevraagde organisaties het aantal meldingen vaak alleen bij benadering konden weergeven.

De manier waarop we in de huidige studie onderzoek verrichten onder professionals vertoont overeenkomsten met de gebruikte methoden in Duitsland (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011) en het Verenigd Koninkrijk (Kazimirski et al., 2009), waar het aantal meldingen bij allerlei professionals per jaar is onderzocht. Op basis van deze methoden komen Kazimirski et al. tot een schatting van 5000-8000 meldingen van (dreigende) gedwongen huwelijken per jaar, terwijl Mirbach, Schaak en Triebl geen schatting hebben gemaakt maar alleen het aantal meldingen hebben geteld, te weten 3443 gevallen van (dreigende) gedwongen huwelijken in het jaar 2008. In beide landen gaat het in ongeveer twee derde van de gevallen om een dreigend gedwongen huwelijk, in een derde van de gevallen heeft het huwelijk ook daadwerkelijk plaatsgevonden. Op plaatselijk niveau werd in het Verenigd Koninkrijk 4% meldingen van mannen gevonden, in Duitsland ging het om 7%. Kijken we naar het tot stand komen van deze schattingen dan is het verschil met dit onderzoek dat wij de *educated guess* baseren op een zogenoemde triangulatie van drie onderzoeksmethoden: (bestaande) registratiegegevens, omvangschattingen van professionals en bevindingen van experts.

De indirecte methode van het bevragen van hulpverleners heeft zeker voordelen ten opzichte van een veel kostbaarder en ingewikkelder methode van steekproeven uit de algemene bevolking. Uit sommige studies blijken ook nadelen. Zo illustreert de studie van Khanum (2008) de kwetsbaarheid voor dubbeltellingen en onduidelijkheid over definities. Voor de landen waar meerdere malen onderzoek is gedaan (Duitsland, Verenigd Koninkrijk) is opvallend dat er steeds verschillen zijn tussen bijvoorbeeld de etnische achtergronden van de slachtoffers van gedwongen huwelijken. Zo werd in zowel Duitsland als het Verenigd Koninkrijk in eerste instantie een beeld gevonden waarbij het overgrote

deel van de gevallen uit een specifieke minderheidsgroep komt, namelijk mensen met een Turkse/Turks-Koerdische respectievelijk Pakistaanse achtergrond.[25] Bij latere metingen vinden we juist een meer divers beeld. Een mogelijke verklaring hiervoor is dat zowel het debat over huwelijksdwang als de hulpverlening voor getroffenen zich in eerste instantie op de grootste migrantengroepen richt. Pas in een later stadium komen ook andere groepen in beeld bij hulpverleners. Door huwelijksdwang specifiek als een migrantenprobleem te benaderen blijft de autochtone bevolking vrijwel volledig buiten beeld. Een soortgelijk proces waarbij hulpverlening en onderzoek zich in eerste instantie vooral op vrouwen richten kan ook een verklaring zijn voor het relatief geringe aantal mannen dat een gedwongen huwelijk bij hulpverlening meldt.

Zowel kwalitatieve als kwantitatieve studies leverden daarnaast ook meer informatie op over risicofactoren voor gedwongen huwelijken. Een langer verblijf in Nederland werkt volgens Storms en Bartels individualisering en een vrije partnerkeuze in de hand (Storms & Bartels, 2008). Een lager opleidingsniveau van de huwelijkskandidaten, een achtergrond van geweld en een slechte financiële situatie in het gezin worden in verschillende onderzoeken als risicofactoren gevonden. Problemen met de eer van de familie kan een aanleiding zijn, en ook een beperking van een van beide huwelijkspartners wordt als risicofactor genoemd.

Met betrekking tot achterlating in het land van herkomst zijn er twee verschillende typen te onderscheiden: het achterlaten van jongeren in geval van opvoedproblemen of een mogelijk gedwongen huwelijk en het achterlaten van de partner, al dan niet met kinderen, bij relatieproblemen. Het meeste onderzoek richt zich slechts op een van beide typen. Dit maakt de resultaten moeilijk vergelijkbaar. In Denemarken werd onderzoek gedaan naar achterlating bij huwelijksproblematiek in de context van een grootschalig kwalitatief onderzoek naar het gebruik van familierecht door etnische minderheden (Liversage, 2012, 2013; Liversage & Jensen, 2011). In Duitsland en Noorwegen werd achterlating juist vooral onderzocht als onderdeel van onderzoek naar gedwongen huwelijken (Strobl & Lobermeier, 2007; Integrerings- og mangfoldsdirektoratet, 2011). Dit betekent dat de focus ligt op het achterlaten van jongeren, wat soms kan samengaan met een gedwongen huwelijk. Wanneer minderjarigen worden achtergelaten in het land van herkomst, speelt het ouderlijk gezag een belangrijke rol. In principe hebben ouders het recht de verblijfplaats van hun kinderen te bepalen en hun kind in het land van herkomst naar school te sturen of bij familie onder te brengen. De vergelijking met een kostschool ligt voor de hand.

Tot nu toe is er geen grootschalig kwantitatief onderzoek naar achterlating verricht. De beschikbare cijfers beperken zich tot meldingen bij professionals in het woonland of bij de ambassades in enkele landen van herkomst. Voor Nederland gaat het voornamelijk om Marokko. Voor Noorwegen zijn er meldingen verzameld in Pakistan, Jordanië, Syrië, Irak, Libanon, de Palestijnse gebieden, Afghanistan, Turkije, Iran, Kenia, Somalië (en de Hoorn van Afrika), Sri Lanka, Bangladesh en India. Het is niet bekend in welke andere herkomstlanden achterlating verder nog voorkomt. Gevonden cijfers in Noorwegen en voor Marokkaans-Nederlandse zaken suggereren een omvang van enkele tientallen gevallen per herkomstland per jaar. Beide onderzoeken betroffen echter maar een van beide categorieën van achterlating: in het Noorse onderzoek ging het om jongeren en in het Nederlandse onderzoek om getrouwde vrouwen.

De besproken onderzoeken noemen probleemgedrag en gedwongen huwelijken als risicofactoren voor achterlating. Liversage (2013) constateerde voor Denemarken dat de afhankelijke verblijfsstatus

25 Turken zijn de grootste minderheidsgroep in Duitsland. Pakistanen zijn na Indiërs de tweede herkomstgroep in het Verenigd Koninkrijk.

een belangrijke risicofactor is voor achterlating bij huwelijksproblemen. Bartels heeft dit ook voor Nederland benoemd (Bartels, 2005). De periode van afhankelijk verblijf is in Denemarken inmiddels zeven jaar. Het is mogelijk dat het aantal gevallen van achterlating in Denemarken hoger ligt dan in Nederland door deze langere periode. De recente Nederlandse verlenging van de periode van afhankelijke verblijfsvergunning van drie naar vijf jaar zou ook tot gevolg kunnen hebben dat het aantal gevallen van achterlating toeneemt. Hierop zullen wij terugkomen in hoofdstuk 9 over ontwikkelingen in de toekomst.

4 *Dossieronderzoek en bestaande registraties*

In dit hoofdstuk beschrijven we het onderdeel van het onderzoek dat ingaat op de omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Om de omvang te bepalen hanteerden we drie methoden:

1. De landelijke enquête (hoofdstuk 5).
2. Interviews met sleutelfiguren (hoofdstuk 5) en verdiepende telefonische interviews in negen gemeenten (hoofdstuk 7).
3. Registraties en omvangschattingen van instellingen die te maken krijgen met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap (dit hoofdstuk).

4.1 De aanpak

Ten eerste is er een dossierstudie opgezet om van alle gemelde gevallen bij ambassades en consulaten in zeven verschillende landen gegevens te onderzoeken. Dit gebeurde in samenwerking met het ministerie van Buitenlandse Zaken. Dossiers zijn door de onderzoekers gescreend op aanwijzingen die kunnen duiden op achterlating, huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap.[26]

Ook is er gesproken met medewerkers van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) over registraties en omvangschattingen. Een van de taken van de IND is het behandelen van aanvragen voor verblijf en toegang tot Nederland, zoals asielaanvragen en migratiehuwelijken. De IND kan in aanraking komen met huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap bij onder andere deze migratiehuwelijken, waarbij een van beide partners niet de Nederlandse nationaliteit en daarom een afhankelijke verblijfsvergunning heeft, of als iemand illegaal in Nederland verblijft.

Vervolgens heeft het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid een inventarisatie verricht onder veertig instellingen die vallen onder de Steunpunten Huiselijk Geweld. De gegevens uit deze inventarisatie heeft het onderzoeksteam in kaart gebracht en geanalyseerd. Voor de meeste instellingen was het niet mogelijk om specifieke cijfers over huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap aan te leveren. Zij splitsen wel standaard uit naar eergerelateerd geweld. Ook hier dient gezegd te worden dat de drie thema's te maken kunnen hebben met eergerelateerd geweld, maar dat dit niet zo hoeft te zijn. Bovendien heeft het onderzoeksteam de registraties geïnventariseerd van vijf instellingen die vallen onder de Federatie Opvang en de NGO Femmes for Freedom. Deze registraties vormen een aanvulling op de cijfers van de Steunpunten Huiselijk Geweld.

---

26 Vanwege het ontbreken van informed consent van slachtoffers heeft FFF ervoor gekozen niet mee te werken aan de dossierstudie. Het Verwey-Jonker Instituut en de Universiteit Maastricht hebben een officiële geheimhoudingsverklaring van het ministerie van Buitenlandse Zaken ten behoeve van de anonimisering van de slachtoffers getekend..

Tot slot is er met de Stichting Steun Remigranten (SSR) gesproken over registraties en omvangschattingen van de drie thema's. Zij bestudeerden zelf dossiers uit 2011 en 2012 op het voorkomen van cases die te maken hadden met de drie thema's.

4.2 Dossieronderzoek Buitenlandse Zaken

Nederlanders en personen met een geldige asielstatus in Nederland kunnen de Nederlandse ambassades en consulaten om hulp vragen wanneer zij in het buitenland in de problemen raken en niet in staat zijn het probleem zelf of door anderen op te laten lossen. Het kan dan gaan om het vervangen van verloren of gestolen reisdocumenten, om detentie in het buitenland of om ziekte of overlijden.[27] Ook mensen met een geldige Nederlandse verblijfsvergunning – dus geen asielvergunning - kunnen in beperkte mate gebruikmaken van de diensten van de ambassade. Dit beperkte gebruik heeft te maken met de band die bestaat met Nederland en het feit dat deze mensen een beroep kunnen doen op bijvoorbeeld een Nederlandse partner of werkgever, of een Nederlands rekeningnummer hebben. Deze persoon met een verblijfsvergunning heeft echter geen Nederlandse nationaliteit en moet zich dus beroepen op de eigen ambassade die hij of zij om consulaire bijstand kan en mag vragen (conform het Verdrag van Wenen). Mensen met een asielstatus krijgen volledige consulaire bijstand van Buitenlandse Zaken, omdat zij zich niet kunnen wenden tot hun eigen ambassade met een bijstandsverzoek vanwege hun asielstatus.

Om een beeld te krijgen van het aantal mensen die te maken hebben met achterlating, huwelijkse gevangenschap of huwelijksdwang en zich in 2011 en 2012 bij de ambassades hebben gemeld, zijn dossiers van consulaire hulpvragen bekeken die worden bijgehouden in het registratiesysteem Kompas.[28] Deze dossiers bevatten verslagen van alle gesprekken die de ambassade met betrokkenen heeft gevoerd, en vaak ook kopieën van documenten. De dossiers zijn in dit systeem verdeeld in verschillende categorieën hulpvragen: onder andere detentie, consulair advies of hulp, medische hulp, overlijden en vermissing. We hebben er niet voor gekozen om een voorselectie te maken vanuit de hulpvraag. Hoewel de meeste gevallen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap binnenkwamen als vragen om consulaire hulp of advies, werden situaties soms ook via een andere vraag bij de ambassade bekend. Bijvoorbeeld als vermissing, of wanneer een van de betrokkenen was opgepakt door de politie (categorie detentie).

Op basis van het literatuuronderzoek en gesprekken met medewerkers van de afdeling consulaire zaken zijn zeven landen gekozen: Ethiopië, Irak, Jemen, Kenia, Pakistan, Suriname en Turkije.[29] Omdat veel hulpvragen van Somalische Nederlanders terechtkomen bij de ambassades in buurlanden Ethiopië

---

27 De ambassade kan advies geven, reisdocumenten verstrekken en helpen bij de communicatie met familie in Nederland. De ambassade verleent in principe geen financiële steun. Ook zijn er geen mogelijkheden om achtergelaten jongeren of vrouwen op te vangen of terug te vliegen naar Nederland (zoals in Noorwegen, zie hoofdstuk 3). De ambassade kan eventueel wel financieel bemiddelen, bijvoorbeeld wanneer bekenden vanuit Nederland geld willen storten. Ook zijn er soms contacten met lokale opvangorganisaties.

28 Meldingen van achterlating zouden ook bij de ambassade binnen kunnen komen in de vorm van een paspoortaanvraag of een visumaanvraag bij een verloren verblijfsvergunning. Bij een concrete hulpvraag wordt een dossier aangemaakt in Kompas. Het is echter waarschijnlijk dat slechts een deel van de achtergelaten mensen zich op deze manier bij de ambassade meldt.

29 Afghanistan is niet onderzocht, de Nederlandse post daar was in die periode slecht te bereiken voor mensen met een hulpvraag vanwege de veiligheidssituatie en de ligging in de beveiligde zone. Voor Marokko is ervoor gekozen gebruik te maken van de registraties van de Stichting Steun Remigranten. De ambassade verwijst achtergelaten vrouwen voor hulp door naar deze stichting.

en Kenia, zijn deze landen onderzocht en is ook gekeken naar dossiers uit Somalië. In totaal zijn er voor deze landen voor alle consulaire gevallen in de periode 2011 - 2012 vierhonderd dossiers geopend in Kompas. Het netto aantal dossiers[30] dat is bekeken is 378: 10 voor Ethiopië, 24 voor Irak, 4 voor Jemen, 44 voor Kenia, 13 voor Pakistan, 150 voor Suriname en 133 voor Turkije. Het merendeel betreft detentiezaken. Wanneer een ouder met minderjarige kinderen zich meldt wordt er slechts één dossier aangemaakt. Het totale aantal betrokken personen was dus groter dan 378.

Dossiers zijn bekeken op aanwijzingen voor achterlating, huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap. Buitenlandse Zaken registreert niet op achterlating, huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap. Deze termen benoemt het ambassadepersoneel dan ook zelden expliciet. Vaak wordt het verhaal pas duidelijk na het gehele dossier te hebben gelezen, en veel dossiers bevatten tegenstrijdige informatie, of worden halverwege afgebroken omdat de betrokkene zich niet meer heeft gemeld. We hebben er daarom voor gekozen aanwijzingen te kwalificeren als mogelijk, zeker, dreigend en mogelijk dreigend. We noteerden een situatie als *zeker* wanneer de hulpvrager duidelijk een situatie van achterlating, huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap beschreef. We kwalificeerden een situatie als *mogelijk* wanneer het dossier in de ogen van de onderzoekers aanwijzingen bevatte voor een situatie van achterlating, huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap, maar zonder dat dit echt duidelijk vast kwam te staan, of zonder dat uit het dossier duidelijk werd wat er nu precies was gebeurd. Vaak ging het hierbij om een combinatie van factoren: familie in Nederland die zich meldt bij de ambassade met zorgen, een minderjarige die zonder papieren alleen in het buitenland verblijft en graag terug wil naar Nederland, een vraag om hulp aan de ambassade om het land te verlaten zonder steun van familie, onvoorbereid langdurig verblijf in het buitenland van een moeder met schoolgaande kinderen of dreiging van geweld door familieleden.

Achterlating, huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap kwamen regelmatig in samenhang voor. Verschillende dossiers bevatten bijvoorbeeld aanwijzingen voor zowel achterlating als huwelijksdwang, of achterlating en huwelijkse gevangenschap. Hieronder geven we de cijfers eerst per categorie weer en uiteindelijk in totaal.[31]

30 Het verschil is ontstaan door lege en dubbele dossiers. We troffen ook enkele geblokkeerde dossiers aan. Geblokkeerde dossiers bevatten zeer gevoelige informatie waardoor ze slechts voor enkele medewerkers van het ministerie van Buitenlandse Zaken toegankelijk zijn.

31 Dit maakt het dus onmogelijk om de cijfers van achterlating, huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap bij elkaar op te tellen, omdat een aantal dossiers overlapt.

Tabel 4.1 Gegevens over achterlating in 2011 en 2012 uit dossiers Buitenlandse Zaken

Land	Zeker achterlating				Mogelijk achterlating				Dreigende achterlating				Totaal
	Jongere		Huwelijks-partner		Jongere		Huwelijks-Partner		Jongere		Huwelijks-partner		
	M	V	M	V	M	V	M	M	M	V	M	V	
Ethiopië	0	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Irak	1	3*	0	0	0	2	0	1	0	0	0	0	7
Jemen	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kenia	5	2	0	0	1	0	0	0	0	0	0	0	8
Pakistan	0	0	0	1	0	0	0	1	0	0	0	1	3
Suriname	0	2	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2
Turkije	0	0	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Totaal	6	8	0	1	1	2	0	3	0	0	0	1	22

* Een van deze drie 'jongeren' was een gescheiden vrouw van rond de 25. Zij was echter door haar ouders achtergelaten, waarbij ook de druk van een eventueel nieuw huwelijk speelde.

In totaal zijn er in de periode 2011 - 2012 vijftien zekere gevallen van achterlating geteld, zes mogelijke gevallen en een dreigend geval. Tussen de onderzochte landen waren verschillen te zien in het type achterlatingen. Voor Pakistan en Turkije gold dat het vooral om gevallen van getrouwde of gescheiden vrouwen ging die bij huwelijksproblemen door hun echtgenoot werden achtergelaten. Ook in Irak zijn enkele van deze gevallen geteld. In twee gevallen waren ook kinderen achtergelaten, in een geval was een moeder zonder haar kinderen achtergelaten en verbleven de kinderen in Nederland. In alle gevallen van achterlating hadden de vrouwen de Nederlandse nationaliteit. Dit is opvallend omdat ook vrouwen met een verblijfsvergunning zich bij achterlating bij de ambassade kunnen melden.

In Kenia, Suriname en Ethiopië ging het juist voornamelijk om achterlating van jongeren tussen de 12 en 17 jaar door hun ouders. Ook in Irak werden een aantal van deze gevallen gemeld. In Kenia en Ethiopië ging het daarbij vooral om jongeren met een Somalische achtergrond. Hierbij speelde over het algemeen opvoedingsproblematiek een rol. De meeste van deze jongeren (m/v) hadden volgens hun ouders gedragsproblemen, zoals slechte schoolprestaties, verkeerde vrienden, drugsgebruik of crimineel gedrag. In een enkel geval ging het om meisjes die een relatie hadden of ongetrouwd zwanger waren. Om hen op het rechte pad te houden werden de jongeren ondergebracht bij familie in het buitenland of op een kostschool. In enkele gevallen werd er voor meisjes (mogelijk) een oplossing gezocht in een gedwongen huwelijk of verloving. Omdat het om minderjarigen ging waren de mogelijkheden voor de ambassade beperkt om hulp te verlenen bij terugkeer naar Nederland. Ouders met ouderlijk gezag kunnen bepalen dat zij hun kinderen in het buitenland naar kostschool willen sturen. Het gaat voor de ambassade niet meteen om achterlating als een jongere dat zelf stelt. De situatie in Nederland voorafgaand aan de situatie in het buitenland is van belang in de afweging van de ambassade of het al dan niet gaat om achterlating.

Tabel 4.2 Gegevens over huwelijksdwang in 2011 en 2012 uit dossiers Buitenlandse Zaken

Land	Zeker gedwongen huwelijk		Mogelijk gedwongen huwelijk		Zeker dreigend gedwongen huwelijk		Mogelijk dreigend gedwongen huwelijk		Totaal
	M	V	M	V	M	V	M	V	
Ethiopië	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Irak	0	0	0	0	0	2	0	1	3
Jemen	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kenia	0	1	0	0	0	0	0	0	1
Pakistan	0	0	0	2	0	0	0	0	2
Suriname	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Turkije	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Totaal	0	2	0	2	0	2	0	1	7

Huwelijksdwang werd uitsluitend in combinatie met achterlating bij de ambassade gemeld, in totaal zeven keer. In de gevallen van huwelijksdwang zijn dan ook soortgelijke patronen te zien als bij achterlating. In Pakistan ging het om twee Nederlands-Pakistaanse vrouwen die in het verleden mogelijk onder druk zijn getrouwd en inmiddels door hun echtgenoot zijn achtergelaten. In Kenia en Ethiopië ging het om twee minderjarige Nederlands-Somalische meisjes die door hun ouders waren achtergelaten en onder druk waren getrouwd. In Irak ging het om jonge, meerderjarige vrouwen die door (een van) hun ouders waren achtergelaten en waarvoor (mogelijk) een gedwongen huwelijk dreigde. In alle gevallen ging het om vrouwen met de Nederlandse nationaliteit of een permanente onafhankelijke verblijfsvergunning.

Tabel 4.3 Gegevens over huwelijkse gevangenschap in 2011 en 2012 uit dossiers Buitenlandse Zaken

Land	Zeker huwelijkse gevangenschap		Mogelijk huwelijkse gevangenschap		Totaal
	M	V	M	V	
Ethiopië	0	0	0	1	1
Irak	0	0	0	1	1
Jemen	0	0	0	0	0
Kenia	0	0	0	0	0
Pakistan	0	1	0	1	2
Suriname	0	0	0	0	0
Turkije	0	1	0	0	1
Totaal	0	2	0	3	5

In totaal zijn er in de periode 2011 - 2012 vijf gevallen van (mogelijke) huwelijkse gevangenschap gemeld bij de onderzochte ambassades. In alle gevallen ging het om vrouwen die niet alleen hun (religieus) huwelijk niet konden verbreken, maar ook fysiek werden vastgehouden door hun (voormalig) echtgenoot of schoonfamilie. Bij huwelijkse gevangenschap bestond er ten dele een overlap met achterlating, enkele vrouwen waren achtergelaten door hun echtgenoot in plaats van of in aanvulling op een Nederlandse echtscheiding. Er waren echter ook enkele gevallen bij van vrouwen die uit vrije wil bij hun echtgenoot in zijn land van herkomst waren gaan wonen, maar ter plekke vast kwamen te zitten terwijl zij de relatie wilden verbreken. Alle vrouwen hadden de Nederlandse nationaliteit, zij waren deels afkomstig uit verschillende migrantengroepen, deels autochtone Nederlandse vrouwen. De ambassades hebben enkelen van hen kunnen helpen het land te verlaten en terug te keren naar Nederland.

Het aantal meldingen van achterlating, huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap voor de jaren 2011 - 2012 bij de ambassades betrof in totaal 25 mensen: dertien meerderjarige vrouwen, vijf minderjarige meisjes en zeven minderjarige jongens. Hierbij wordt meteen duidelijk dat er vaak een overlap is tussen de drie thema's. Bij elkaar opgeteld komen de problemen achterlating, huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap 34 keer voor, maar het betrof dus slechts 25 mensen. In de meeste gevallen gaat het primair om achterlating, met een gedwongen huwelijk of huwelijkse gevangenschap als secundair probleem. Deze problematiek is voor de meeste ambassades slechts een klein deel van het totaal aan hulpvragen. Alleen in Pakistan, Kenia en Irak, waar over het algemeen slechts enkele hulpvragen per jaar binnenkomen, gaat het om een meer substantieel percentage.

4.3 Registraties van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND)

De Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) voert het Nederlandse migratiebeleid uit. De IND behandelt onder andere aanvragen voor verblijf en toegang tot Nederland, bijvoorbeeld bij migratiehuwelijken of asielaanvragen. Ook de IND kan in aanraking komen met gevallen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Dit kan zich voordoen als een van beide partners niet de Nederlandse nationaliteit heeft, maar een verblijfsvergunning afhankelijk van het verblijf bij de (huwelijks-) partner. Of als een van beide partners illegaal in Nederland verblijft.

De IND werkt met zogenoemde gendercontactpersonen, dat zijn beslismedewerkers die gespecialiseerd zijn in 'genderzaken' als mensenhandel, huiselijk geweld, eerwraak en achterlating. Landelijk zijn er ongeveer 25 gendercontactpersonen, verdeeld over de vier regio's van de IND. Zij beoordelen onder meer aanvragen van achtergelaten vrouwen zonder Nederlandse nationaliteit die willen terugkeren naar Nederland.

Jaarlijks melden zich bij de IND tussen de tien en twintig mensen die zijn achtergelaten.32 Marokko staat bovenaan als herkomstland. Marokkaanse achtergelaten vrouwen komen meestal uit de minder ontwikkelde delen van Marokko, zoals het Rifgebergte. Andere landen die worden genoemd zijn Afghanistan, Algerije, Azerbeidzjan, Burkina Faso, Iran, Suriname, Syrië, Tsjaad, Tunesië en Turkije. Vrijwel alle gevallen waren vrouwen, slechts in 6% van de gevallen betrof het een man. Een mogelijke verklaring voor het relatief lage aantal meldingen is dat de IND niet altijd weet dat een achterlatingszaak in

32 De cijfers zijn afgerond op tientallen. Verdere specificatie is volgens de IND niet mogelijk, gezien de geringe aantallen en gelet op de Wet bescherming persoonsgegevens. In 2010 waren er twintig meldingen van achterlating, in 2011 tien, in 2012 tien en in 2013 twintig (in totaal zestig).

het geding is. ‘Als de vrouw bij de ambassade meldt dat ze haar identiteitspapieren kwijt is, zonder erbij te vermelden dat deze haar zijn afgenomen door haar echtgenoot en dat ze is achtergelaten, dan weten de ambassade en de IND niet dat achterlating speelt.’33 Bovendien is de IND alleen betrokken bij gevallen waarbij de achtergelaten vrouw of man niet de Nederlandse nationaliteit heeft. Het doel van de IND bij achterlating is vooral het faciliteren van terugkeer. Als er een verblijfsvergunning is vanwege verblijf bij de (huwelijks-) partner moet er na aankomst in Nederland een nieuwe verblijfsvergunning worden aangevraagd. Dit omdat de relatie door de achterlating is verbroken. Soms zijn mensen lang genoeg in Nederland geweest (5 jaar of langer) om aanspraak te kunnen maken op voortgezet verblijf, maar meestal wordt er een beroep gedaan op de verbreking van de relatie binnen vijf jaar als gevolg van geweld binnen de relatie om aanspraak te kunnen maken op voortgezet verblijf. Ook is het mogelijk voortgezet verblijf te vragen op humanitaire gronden. Voor gevallen van verbreking van de afhankelijke relatie binnen vijf jaar is een apart verblijfskader ontwikkeld om te voorkomen dat mensen in een dwangsituatie blijven uit angst voor het verlies van hun verblijfstitel. Hierop kan ook bij achterlating een beroep worden gedaan. Op de verlenging van de termijn voor voortgezet verblijf van drie naar vijf jaar in 2012 is een uitzondering gemaakt voor deze groep.

De IND registreert niet op huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap. De geïnterviewde gendercontactpersonen zien beide problemen niet vaak voorbijkomen. Het thema huwelijksdwang komt soms zijdelings aan de orde in een procedure voor de aanvraag van een verblijfsvergunning, of kan tussen de regels door gelezen worden. Dit kan het geval zijn bij huiselijk geweld of soms bij achterlating. De belangrijkste groepen die worden genoemd zijn Marokkaans, Turks, en incidenteel ook Afghaans, Pakistaans en Surinaams. Daarnaast speelt volgens de respondenten bij Afrikaanse slachtoffers van mensenhandel huwelijksdwang vaak een rol. In deze gevallen is een dreigend gedwongen huwelijk de aanleiding om het land te willen ontvluchten, waarna mensen slachtoffer worden van mensenhandel. Respondenten noemen in dit verband onder andere Sierra Leone, Guinee en Nigeria.

4.4 Inventarisatie registraties bij Steunpunten Huiselijk Geweld en expertisecentra

Bij veertig instellingen, die onder de Steunpunten Huiselijk Geweld vallen, is een inventarisatie gedaan naar de registraties op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap over de jaren 2011 en 2012.[34] In de tabel hieronder zijn gegevens van vijftien van die veertig benaderde SHG’s weergegeven. Veel van de bevraagde instellingen registreren namelijk niet specifiek op huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap. Ongeveer een derde van de veertig instellingen geeft aan wel te registreren op eergerelateerd geweld. Hierbij lijken ze aan te nemen dat de drie thema’s onder de noemer van eerproblematiek vallen. De overheid verplicht de Steunpunten Huiselijk Geweld om te registreren op eergerelateerd geweld; huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap zijn daarbij niet gespecificeerd. We hebben besloten registraties op eergerelateerd geweld niet mee te nemen in de omvangschatting, omdat dit een vertekend beeld geeft van de werkelijkheid. We hebben ze echter wel opgenomen in de tabel hieronder, in een aparte kolom. Over de cijfers van eergerelateerd geweld is niet met zekerheid te zeggen in hoeverre ze overeenkomen met cijfers over huwelijks-

33 Interview gendercontactpersoon IND.

34 In Den Haag heeft de gemeente specifiek onderzoek laten uitvoeren op registraties van huwelijksdwang en achterlating in de *Quickscan huwelijksdwang en achterlating 2013. De aard en omvang van de Haagse problematiek rondom huwelijksdwang en achterlating*.

dwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Het is aannemelijk dat een aantal slachtoffers van eergerelateerd geweld ook slachtoffer is van huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap. Deze cijfers zijn daarom wel enigszins relevant, maar we kunnen ze niet optellen of vergelijken met cijfers die wel specifiek gaan over de drie thema's.

De SHG's in de gemeenten Amsterdam en Den Haag registreren anno 2013 wel apart op huwelijksdwang en achterlating. Ze geven daarbij echter aan dat er een grijs gebied is tussen de manier waarop de cliënt de problematiek definieert en de feitelijke situatie. Dit speelt een grote rol in de manier van registreren. Hoewel we in dit onderzoek op zoek waren naar gegevens uit de jaren 2011 en 2012, hebben we de gegevens van Amsterdam en Den Haag over 2013 ook opgenomen in de tabel. Het is aannemelijk dat 2013 een zelfde beeld laat zien als 2011 en 2012. De tabel hieronder geeft in de meeste gevallen werkelijke cases weer op basis van de meldingen en registraties van de instellingen. De schattingen die enkele instellingen deden vanuit hun expertise en ervaring zijn eveneens opgenomen in de tabel.

Instellingen Federatie Opvang

Dankzij de inspanning van de koepelorganisatie Federatie Opvang heeft het onderzoeksteam bij vijf gelieerde instellingen een inventarisatie kunnen verrichten naar de aantallen en de wijze van registratie op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. De instellingen zijn Kompaan en De Bocht, Fier Fryslân, Moviera, Stichting Wende en Arosa. Deze instellingen registreren in ieder geval jaarlijks op eergerelateerd geweld. Fier Fryslân, Kompaan en De Bocht en Stichting Wende hadden over de gevraagde jaren 2011 en 2012 uitgesplitste cijfers paraat over huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. We vroegen deskundigen van de andere instellingen een schatting te maken van het aantal cliënten dat te maken had met deze problematiek. Zowel registraties als schattingen van deze vijf instellingen zijn opgenomen in tabel 4.4. Tevens vroegen we deze instellingen of zij gebruikmaken van het risicoscreenings-instrument dat het Verwey-Jonker Instituut heeft ontwikkeld. Dit instrument geeft meer inzicht in de problematiek (huiselijk geweld, huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap) van de cliënt die zich meldt bij een opvanginstelling. In bijlage 1 en 4 zijn zowel dit instrument voor risicoscreening weergegeven als een meer gedetailleerde reflectie op de ontvangen data van elk van de vijf instellingen.

Femmes for Freedom

Tot slot hebben we Femmes for Freedom gevraagd naar het aantal meldingen dat zij ontvangen bij het meldpunt dat is opgericht in mei 2012. Als NGO die zich inzet voor huwelijkse vrijheid, in het bijzonder voor vrouwen die in huwelijkse gevangenschap verkeren, heeft Femmes for Freedom expertise op de drie thema's. De organisatie heeft in mei 2012 een meldpunt opgericht op de website. Hier kan (anoniem) melding worden gedaan van gevallen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap, en van andere problemen die vrouwen ervaren voor, na of tijdens het huwelijk. Femmes for Freedom ziet het meldpunt als een hulpmiddel om vrouwen bij te staan, maar ook als een instrument om een omvangschatting te kunnen maken van de problematiek. In tijden van actieve campagnevoering ziet Femmes for Freedom een sterke groei aan meldingen bij het meldpunt. Hoewel de organisatie inziet dat er met het meldpunt nooit een exact cijfer te achterhalen is, mede omdat het meldpunt nog vrij onbekend is, zijn de cijfers vermeldenswaardig. In het eerste jaar (vanaf mei 2012) dat het meldpunt bestond kreeg Femmes for Freedom 36 meldingen van gevangen vrouwen. Zestien van deze meldingen waren afkomstig van blijfhuizen, psychologen, sociale recherche, advocaten, maatschappelijk werkers en omstanders of uit het onderwijs. In 2013 kwamen er 31 meldingen binnen, merendeels

van omstanders, maatschappelijk werkers of advocaten. In deze telling zijn alleen de meldingen van het meldpunt meegenomen.

Binnen het meldpunt is er ruimte om elk mogelijk probleem te vermelden bijvoorbeeld huwelijksdwang, huiselijk geweld, achterlating, huwelijkse gevangenschap en polygamie. Het land van herkomst en/of het recht waarnaar het huwelijk ontbonden is, registeert Femmes for Freedom ook. De definitie van de gevangen vrouw die de website van Femmes for Freedom vermeldt, komt overeen met de gehanteerde definitie van huwelijkse gevangenschap in dit onderzoek.

Overzicht van de registraties

Ook al is de meerderheid van de cijfers in de tabel gebaseerd op daadwerkelijke registraties, ze geven geen volledig beeld van de problematiek. Al eerder in deze paragraaf is genoemd dat huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap niet specifiek in het registratiesysteem van de Steunpunten zijn opgenomen. Bovendien gaf een aantal Steunpunten aan dat problemen als huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap pas in vervolggesprekken met cliënten duidelijker worden benoemd. Wanneer er bijvoorbeeld fysiek geweld voorkomt, melden cliënten zich bij de Steunpunten. In vervolggesprekken blijkt dan soms dat er in het verleden een vorm van huwelijksdwang is geweest. Cliënten brengen vooral huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap vaak als secundaire problemen ter sprake; deze problemen komen soms alleen boven tafel als een groter primair probleem zich voordoet, zoals fysiek huiselijk geweld. Bovendien gaven verschillende Steunpunten en expertisecentra aan te vermoeden dat er wel meer slachtoffers bestaan van deze problematiek, maar dat deze zich niet melden bij de Steunpunten, eerder bij de vrouwenopvang of het maatschappelijk werk.

Tabel 4.4 Registraties (en enkele omvangschattingen) van huwelijksdwang, achterlating, huwelijkse gevangenschap en eergerelateerd geweld bij Steunpunten Huiselijk Geweld en andere expertisecentra over 2011 en 2012

SHG/ expertisecentrum	Registraties huwelijksdwang	Registraties huwelijkse gevangenschap	Registraties achterlating	Registraties totaal 2011 en 2012[1]	Registraties EGG 2011	Registraties EGG 2012
Amsterdam 2013[2]	9		4	16 (2013)		
Amsterdam 2012				12		
Den Haag 2012[3]	45		24	69		31
Rotterdam e.o. ggd/gemeente[4]	12		9	21	42	60
Groningen	6			6		
West-Friesland – Hoorn					7	5
Haarlem-Kennemerland	2			2		27
Utrecht[5]					53	75

SHG/ expertisecentrum	Registraties huwelijksdwang	Registraties huwelijkse gevangenschap	Registraties achterlating	Registraties totaal 2011 en 2012[1]	Registraties EGG 2011	Registraties EGG 2012
Utrecht – Eemland						34
Dordrecht			3	3		
Eindhoven	30			30		30
West-Brabant	2			2	24[6]	40
Midden-Brabant					46	56
Zeeland					8	16
Zuid-Limburg					44	39
Alkmaar	3	16	4	23		108
Femmes For Freedom – Rotterdam – 2012[7]		34		34		
Leeuwarden – Fier Fryslan[8]	42		9	49		
Kompaan en De Bocht – Midden-Brabant[9]	13	3		16		
Stichting Wende – Den Haag - 2011	10		3	13		
Arosa - Rotterdam		27		27		
Moviera - Utrecht		55		55		
Totaal	174	135	56	362 + 16 (2013)	224	521

1 Tenzij anders vermeld.
2 Registraties uit: *Voortgangsnotitie Aanpak huwelijksdwang/achterlating 2013* van de gemeente Amsterdam, Dienst Wonen, Zorg en Samenleven.
3 Registraties van het ASHG Den Haag uit: *Quickscan huwelijksdwang en achterlating 2013. De aard en omvang van de Haagse problematiek rondom huwelijksdwang en achterlating*
4 Voor 2013 hebben we schattingen gekregen die verschillende ketenpartners geïnventariseerd hebben: Politie, OM, opvang (Arosa), Bureau Jeugdzorg en GGD. In totaal komt de gedegen schatting van eergerelateerd geweld op 207 gevallen. Voor het ASHG waren dat 61 van die 207 gevallen.
5 Vanaf juni 2011 to en met december
6. Vanaf juni 2011 to en met december
7. In 2012, vanaf de start van het meldpunt, kwamen 36 meldingen binnen. In 2013 waren dit er 31. De 34 in de tabel is een gemiddelde genomen over deze twee jaren.
8 Dit cijfer is een gemiddelde genomen over de periode 1 januari 2007 tot 1 januari 2013. Fier Fryslân heeft in die periode 278 meiden opgevangen waarvan 126 te maken hadden met huwelijksdwang. Het gemiddelde per jaar is 21 meiden, over twee jaar (2011 en 2012) zijn dat er 42. Ook het cijfer over achterlating is op deze manier berekend.

9. Kompaan en De Bocht signaleert de problematiek van 2008 tot 2013 38 keer, dit zijn dus ongeveer 13 gevallen over twee jaar.

4.5 Inventarisatie registraties bij Stichting Steun Remigranten en de landelijke werkgroep Mudawwanah

Stichting Steun Remigranten (SSR) is al vanaf 1989 actief in Marokko met een steunpunt in Berkane, Noordoost-Marokko, en als belangenbehartiger in Nederland. SSR richt zich vooral op remigranten: Marokkanen die in Nederland hebben gewerkt en zijn teruggekeerd naar Marokko. Het steunpunt in Marokko heeft een spreekuur waar mensen zich kunnen melden met vragen over Nederlandse juridische en administratieve zaken, bijvoorbeeld op het gebied van sociale-zekerheidskwesties. Al vanaf het begin van de activiteiten in Marokko meldden zich af en toe achtergelaten vrouwen en jongeren bij SSR. Dat aantal is in de loop der jaren steeds meer toegenomen en inmiddels gestabiliseerd. SSR heeft zich zowel in Marokko als in Nederland actief beziggehouden met het thema achterlating. Achtergelaten vrouwen en jongeren krijgen ondersteuning bij het voeren van procedures voor terugkeer en in Nederland zijn er voorlichtingsactiviteiten over de rechtspositie van Marokkaanse migranten in Nederland en Marokko. Dit gebeurt samen met de Landelijke Werkgroep Mudawwanah.

SSR ontvangt voornamelijk meldingen van achterlating van vrouwen met jonge kinderen. Slechts een enkele keer gaat het om een melding van een achtergelaten man. In de periode april 2012 tot eind 2013 zijn in totaal 28 achtergelaten vrouwen met 29 kinderen geregistreerd. Daarnaast meldden zich zes achtergelaten jongeren: vijf meisjes en een jongen en een meisje dat vanuit België was achtergelaten in Marokko.[35] Ook waren er acht meldingen die niet in behandeling zijn genomen omdat de achterlating te lang geleden was, waardoor er niet langer een reële mogelijkheid tot terugkeer naar Nederland bestond. Omdat uit deze cijfers blijkt dat vrouwen met kinderen vaak samen worden achtergelaten en geregistreerd, gaan wij hier ook uit van een totaal van 34 (28 vrouwen met kinderen + 6 jongeren) gevallen van achterlating over de periode april 2012 tot eind 2013. In 2011 meldden zich 36 vrouwen, vier mannen, drie achtergelaten jongeren en negen kinderen zonder ouders.[36] Hier kunnen we dus zeggen dat er 52 gevallen van achterlating geregistreerd zijn in 2011.

In de meeste situaties van achtergelaten vrouwen is er een afhankelijke verblijfsvergunning. SSR ziet geen verband met opleidingsniveau, sociale klasse of regionale achtergrond in Marokko. Familie- en relatieproblemen zijn vaak de oorzaak. Deze problemen spelen niet alleen binnen het huwelijk, maar soms ook in de bredere familie. Schoonouders of schoonfamilie spelen vaak een negatieve rol. Het gaat relatief vaak om vrouwen zonder eigen familie in Nederland.

De tweede groep bestaat uit jongeren, zowel jongens als meisjes, die alleen, zonder moeder worden achtergelaten. De aanleiding is vaak te vinden in opvoedingsproblemen of de angst voor verdere ontsporing in Nederland. Ook een onbekendheid met de Nederlandse cultuur en angst voor de Nederlandse samenleving en het verlies van waarden, normen of geloof kunnen een rol spelen.

Naast achterlating krijgt SSR soms ook te maken met huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap. SSR registreert echter niet systematisch op huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap. Het is dus niet mogelijk cijfers te geven van het aantal mensen dat zich jaarlijks meldt met deze problematiek. Volgens SSR is het probleem van huwelijkse gevangenschap afgenomen sinds de invoering van de

35 Het steunpunt is begin 2012 enkele maanden gesloten geweest vanwege het aflopen van de subsidie van het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. In april 2012 heeft voormalig medewerker Mohamed Sayem het steunpunt heropend.

36 Vanwege een wisseling in computersysteem zijn de dossiers over 2011 niet meer toegankelijk, waardoor er minder achtergrondinformatie (zoals het aantal kinderen) beschikbaar is.

nieuwe Moudawana in 2004,[37] maar ook dankzij bewustwordingscampagnes van SSR en de Landelijke Werkgroep Mudawwannah in Nederland. Er zijn echter nog steeds vrouwen die te maken krijgen met huwelijkse gevangenschap, bijvoorbeeld omdat zij niet weten hoe zij een Marokkaanse echtscheiding moeten aanvragen of omdat zij dit niet durven. Volgens SSR wordt kennis over Marokkaanse echtscheidingen onder Marokkanen in Nederland echter steeds meer *common knowledge*.

4.5 Samenvattend

In dit hoofdstuk hebben we de registraties (en soms omvangschattingen) beschreven die instellingen verrichten die in de praktijk te maken hebben met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Deze instellingen registreren veelal niet specifiek op de drie thema's, maar hun registraties vinden vaak plaats onder een andere manier van typering, zoals onder eergerelateerd geweld.

Ten eerste is er in samenwerking met het ministerie van Buitenlandse Zaken een dossierstudie verricht. Hierbij zijn 378 dossiers bestudeerd van gevallen die in 2011 en 2012 zijn gemeld bij ambassades en consulaten in zeven verschillende landen. Omdat Buitenlandse Zaken niet registreert op huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap zijn de dossiers bekeken op aanwijzingen voor de drie thema's. In 2011 en 2012 zijn er 21 (mogelijke en zekere) gevallen van achterlating geteld. Huwelijksdwang werd alleen gemeld in combinatie met achterlating, in totaal zeven keer; huwelijkse gevangenschap werd vijf keer gemeld.

Ten tweede hebben we gesproken met medewerkers (gendercontactpersonen) van de Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND) over registraties en omvangschattingen. Jaarlijks melden zich bij de IND tussen de tien en twintig mensen die zijn achtergelaten, voornamelijk in Marokko. De IND registreert niet op huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap, maar de gendercontactpersonen geven aan deze problemen ook niet vaak te signaleren.

Ten derde is er een inventarisatie verricht bij veertig instellingen die vallen onder de Steunpunten Huiselijk Geweld. Deze cijfers zijn aangevuld met registraties van vijf instellingen gelieerd aan de Federatie Opvang (Kompaan en De Bocht, Fier Fryslan, Moviera, Stichting Wende en Arosa) en Femmes for Freedom als NGO met expertise op dit gebied. Vaak gaven instellingen aan niet specifiek te registreren op huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap. Daardoor zijn er veel meer cijfers bekend over eergerelateerd geweld, waar wel altijd registratie op plaatsvindt (n=745 in 2011 en 2012). De cijfers over eergerelateerd geweld kunnen voor een deel overeenkomen met cijfers over huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap, maar er wordt benadrukt dat dit niet zo hoeft te zijn. Van de drie thema's registreren de instellingen huwelijksdwang het vaakst (n=174). Huwelijkse gevangenschap wordt ook veel geteld (n=135); achterlating beduidend minder (n=56).

Tot slot is er bij de Stichting Steunpunt Remigranten (SSR) geïnventariseerd naar registratie op de drie thema's. In Marokko melden zich achtergelaten vrouwen en jongeren bij SSR. Dit aantal is in de loop van de jaren steeds verder toegenomen. Meestal gaat het om vrouwen met jonge kinderen. In de periode april 2012 tot eind 2013 zijn er 34 gevallen (28 vrouwen met kinderen + zes jongeren) van achterlating geregistreerd. In 2011 meldden zich 52 gevallen (36 vrouwen met kinderen, vier mannen,

37 De Marokkaanse familiewet. Sinds 2004 is het voor vrouwen veel gemakkelijker geworden om in Marokko een echtscheiding aan te vragen of hun Nederlandse echtscheiding in Marokko te laten erkennen.

drie jongeren en negen kinderen zonder ouders). SSR krijgt soms ook te maken met huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap, maar registreert daar niet systematisch op.

Hoewel het niet duidelijk is waar er precies een overlap bestaat tussen deze registraties, is het wel hoogstwaarschijnlijk dat die er is. Er zal niet alleen overlap bestaan tussen de drie thema's zoals bij de dossierstudie bij Buitenlandse Zaken duidelijk werd, omdat huwelijksdwang alleen werd gemeld in combinatie met achterlating. Het is ook zeer aannemelijk dat er overlap is tussen de verschillende instellingen. Een slachtoffer zal zich mogelijk bij meerdere instellingen melden of worden doorverwezen door de instelling zelf. Daarnaast zijn er ook slachtoffers die huwelijksdwang, achterlating en/of huwelijkse gevangenschap hebben ervaren, maar zich niet bij de onderzochte instanties hebben gemeld. Ook deze beperkte dekkingsgraad levert enige vertekening op.

Wanneer we het gegeven van overlap enerzijds en een beperkte dekkingsgraad anderzijds in ons achterhoofd houden, is een simpele optelsom van de registratiegegevens als indicatie toch interessant. SSR, de IND en de dossierstudie bij het ministerie van Buitenlandse Zaken registreren logischerwijs vooral op achterlating, vanwege de specifieke functie van de organisaties. In de som van alle registratiegegevens hier is dus een lichte bias voor achterlating te zien terwijl tabel 4.4 in dit hoofdstuk (registraties van SHG's en expertisecentra) dit niet aangeeft. Over de twee jaren genomen (2011 + 2012) wordt huwelijksdwang het vaakst geregistreerd (n=181), op de voet gevolgd door het aantal registraties van achterlating (n=178). Huwelijkse gevangenschap wordt wat minder geregistreerd (n=140), maar wijkt niet erg af van het aantal registraties op de andere twee problemen.

5 *Een landelijk beeld: de enquête en interviews met sleutelfiguren*

In dit hoofdstuk geven we een beschrijving en analyse van de resultaten uit de landelijke enquête. Ook vullen we de resultaten in dit hoofdstuk aan met bevindingen uit de interviews met landelijke sleutelfiguren (n=11).[38] Dit hoofdstuk beschrijft, vanuit het perspectief van bevraagde professionals, wat de aard en kenmerken van de mensen zijn die huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap ervaren. Hierbij hebben we professionals vooral bevraagd op geslacht, leeftijd, etniciteit, verblijfsstatus, eerste, tweede en derde generatie, financiële afhankelijkheid en opleidingsniveau. Ook hebben we in de enquête een omvangschatting aan de professionals gevraagd, die we bespreken in hoofdstuk 6 over de *educated guess*.

Vervolgens gaan we in dit hoofdstuk in op de aanleiding tot en motieven voor huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Ook dit is bevraagd vanuit de perceptie van de professionals die over het algemeen in hun dagelijkse praktijk te maken hadden met mensen die deze problematiek ervaren. Tot slot gaan we in op wat professionals zeggen over de verschillende vormen van dwang die hun cliënten ervaren en de ernst van deze uitgeoefende dwang.

5.1 *Landelijke enquête en interviews sleutelfiguren: methode en respons*

De landelijke enquête is uitgezet onder 4500 professionals uit meer dan tweehonderd gemeenten. Allereerst zullen we kort beschrijven hoe de enquête is uitgezet, hoe de steekproef is getrokken en wat mogelijke verklaringen zijn voor de non-respons waar we tijdens dit onderzoek mee kampten.

Daarnaast hebben we gesproken met elf sleutelfiguren die vanuit verschillende invalshoeken de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap op meer geaggregeerd niveau belichten (zie bijlage 2 voor een overzicht van de sleutelfiguren). De resultaten van de enquête vullen we aan met de bevindingen uit de interviews met de landelijke sleutelfiguren.

Voor de landelijke enquête hebben we een aselecte steekproef genomen van 120 gemeenten waarin een vertegenwoordiging naar inwonertal zat die overeenkomt met een afspiegeling van gemeenten binnen heel Nederland. Hierbij hielden we de volgende categorisering aan: gemeenten groter dan 100.000, gemeenten tussen de 40.000 en 100.000 inwoners, gemeenten tussen de 15.000 en 40.000 inwoners en gemeenten met een inwoneraantal kleiner dan 15.000.

Zoals gezegd benaderden we in totaal 4500 professionals in deze gemeenten. Benaderde professionals zijn onder meer medewerkers van maatschappelijke organisaties, Steunpunten Huiselijk Geweld, Blijfgroepen, huisartsen, zorgcoördinatoren in het voortgezet onderwijs en jongerenwerkers. Voor dit onderzoek is ook het Landelijk Expertisecentrum Eergerelateerd Geweld (LEC EGG) bij de politie

38 In bijlage 2 staat een overzicht van de geïnterviewde sleutelfiguren.

geraadpleegd. In de politiepraktijk is het niet eenvoudig om inzicht te krijgen in fenomenen als huwelijksdwang en achterlating. Dat heeft onder meer te maken met de doelstelling van de Nederlandse politie, waardoor dergelijke problemen niet eenvoudig te herkennen zijn in de politiële informatiesystemen. Als de politie deze al behandelt, want vaak zijn andere organisaties aan zet. Gezien zijn opdracht en ervaring heeft het LEC EGG als centraal centrum overkoepelend inzicht op het terrein van huwelijksdwang en achterlating. Vanwege de ernst en complexiteit van beide fenomenen heeft de leiding van de Nationale Politie besloten om medewerking aan dit onderzoek te verlenen. Om die medewerking efficiënt en kwalitatief gestalte te geven, heeft de korpsleiding uitsluitend het LEC EGG aangewezen om als respondenten aan het onderzoek deel te nemen.

In eerste instantie benaderden we ongeveer 3000 respondenten voor de enquête. Wij hebben hen na twee weken een herhalingsmail gestuurd om de grote non-respons te verminderen. Na vier weken moesten we concluderen dat de non-respons nog steeds hoog was en hebben we besloten meer professionals te benaderen uit andere dan de 120 geselecteerde gemeenten. Uiteindelijk hebben 522 respondenten de enquête in zijn geheel ingevuld. Dit is een respons van dertien procent. De hoge non-respons heeft bij een nadere inventarisatie onder meer te maken met de complexiteit van de problematiek en het gebrek aan tijd van veel professionals die (ook) huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in het takenpakket hebben.

In de landelijke enquête is bij aanvang van een vragendeel over respectievelijk huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap aan de respondenten de gehanteerde definitie voorgelegd zoals we die in het inleidende hoofdstuk hebben beschreven. Uiteraard hebben we deze definities qua formulering aangepast, zodat deze voor een breder publiek leesbaar waren. In de vragenlijst van de enquête vroegen we de professionals allereerst of zij huwelijksdwang, achterlating en/of huwelijkse gevangenschap tegenkwamen in 2011 en 2012. Vervolgens vroegen wij hun een omvangschatting te doen, die we in hoofdstuk 7 over de *educated guess* verder zullen bespreken.

Van de respondenten is ruim drie kwart vrouw. Kijken we naar de leeftijd van de respondenten dan is 30% tussen 51 en 60 jaar, 28% is tussen de 41 en 50 jaar, 22% tussen de 31 en 40 jaar en slechts 13% tussen de 20 en 30 jaar. Van de 522 respondenten heeft 26% aangegeven te werken in een functie ‘medewerker maatschappelijke organisatie’; 17% is huisarts en 5% zorgcoördinator. Bijna de helft van de respondenten (43%) geeft een andere functie aan. Hieronder vallen veel casemanagers van Steunpunten Huiselijk Geweld en veel mensen uit het onderwijs als orthopedagogen, leerkrachten en intern begeleiders binnen verschillende soorten onderwijs (voortgezet onderwijs, middelbaar beroepsonderwijs).

De digitale enquête is voornamelijk ingevuld door professionals die werkzaam zijn in grote steden met meer dan 100.000 inwoners (44%); 22% werkt in een gemeente die tussen de 41.000 en 100.000 inwoners telt; 14% in een gemeente met 16.000 tot 40.000 inwoners en 4% in een gemeente die kleiner is dan 16.000 inwoners. Uit controle op gemeente blijkt dat de enquête door weinig professionals uit de *bible belt* is ingevuld.

5.2 Aard en kenmerken gezien door de ogen van de professional

We hebben de professionals en sleutelfiguren gevraagd naar de aard en enkele kenmerken van de personen die huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap ervaren. Hieronder beschrij-

ven we de etnische en/of culturele herkomst, leeftijd, religie, opleidingsniveau en financiële situatie van de cliënten die te maken hebben met deze problematiek.

Etnische of culturele herkomst

Uit de enquête en uit de interviews met professionals komt naar voren dat de gevallen die bij hen bekend zijn vooral mensen betreffen van niet-westerse allochtone afkomst van de eerste en tweede generatie. Zowel bij huwelijksdwang als bij achterlating gaat het vaker om slachtoffers van de tweede generatie dan de eerste generatie. Het zijn dus vaker mensen die hier in Nederland geboren zijn. Huwelijkse gevangenschap komt volgens de professionals iets vaker voor bij niet-westerse allochtonen van de eerste generatie. Bij alle drie de thema's wordt Marokko het meest genoemd als we kijken naar de etnische of culturele herkomst van hun cliënten (20-35%). In Nederland wonen 368.838 Marokkanen (CBS, 2013) waarvan iets meer van de tweede generatie dan van de eerste generatie. Anno 2014 telt Nederland ongeveer 16 miljoen inwoners, waarvan eerste en tweede generatie Marokkanen ongeveer 2% uitmaken. Zetten we daar het percentage van 20 - 35% (van de totale populatie cliënten) tegen af, dan melden relatief veel mensen met een Marokkaanse achtergrond zich met deze problematiek bij professionals.

Als tweede geven professionals aan dat de meeste cliënten van Turkse en Afghaanse herkomst zijn (10-28%). In Nederland is de grootste groep niet-westerse allochtonen van de eerste en tweede generatie van Turkse herkomst. Mensen met een Afghaanse herkomst komen in mindere mate voor (32.000 in totaal volgens cijfers van het CBS uit 2010). In mindere mate komen professionals cliënten tegen met een Irakese of Somalische herkomst (<10%).

Opvallend is dat de professionals alleen bij huwelijksdwang ook mensen met een westerse afkomst tegenkomen, zoals Bulgaren, Roemenen en Roma. Ook enkele sleutelfiguren bevestigen dit; zij geven aan dat de problematiek zich naast de Arabische landen ook voordoet bij mensen uit Bosnië, Polen, Bulgarije en Roemenië. Daarnaast geven de professionals aan dat zij ook te maken hebben met cliënten van autochtone herkomst die deze problematiek ervaren. Deze groep beslaat dertien procent van de deelpopulatie van cliënten waarmee professionals te maken hebben als het gaat om huwelijksdwang. Hierbij gaat het om cliënten die in Nederland geboren zijn, maar bijvoorbeeld een orthodox protestants-christelijke, joodse of hindoeïstische achtergrond hebben.

Geslacht

Bij alle drie de thema's komen de professionals doorgaans vrouwelijke slachtoffers tegen, waarbij een deel van de professionals (22-36%) aangeeft dat het alleen om vrouwen gaat en de problematiek geen mannen betreft. Slechts een enkeling van de professionals geeft aan dat het zowel om mannen als vrouwen kan gaan. De sleutelfiguren geven echter een ander beeld en zeggen dat de problematiek wel degelijk voor kan komen bij mannen, al is het in veel mindere mate. Dit komt overeen met bevindingen uit het Verenigd Koninkrijk, waar landelijke organisaties regelmatig mannelijke slachtoffers van huwelijksdwang registreerden, terwijl lokale organisaties vrijwel uitsluitend met vrouwelijke slachtoffers te maken kregen (Kazimirsky et al, 2009).

Leeftijd

De meeste cliënten die in aanraking komen met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap zijn volgens de professionals tussen de 19 en 25 jaar oud. Bij huwelijkse gevangenschap en huwelijksdwang is de op één na grootste groep tussen de 26 en 35 jaar oud. Bij achterlating zien we daarentegen dat de op één na grootste groep slachtoffers jonger is, namelijk tussen de 16 en 18 jaar.

In een enkel geval (5%) komen professionals cliënten tegen tussen de 10 en 15 jaar oud. Er zijn bij de professionals geen slachtoffers van huwelijksdwang of huwelijkse gevangenschap van deze leeftijd bekend.

Ook de sleutelfiguren zien de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap voornamelijk bij (jong-) volwassenen. Bij achterlating gaat het meestal om vrouwen met jonge kinderen en in mindere mate om jongeren die worden achtergelaten.

Opleidingsachtergrond

De opleidingsachtergrond van de cliënten waar de professionals mee te maken hebben, komt op alle drie de thema's redelijk overeen. Rond de twintig procent van de slachtoffers heeft hun middelbare school afgerond. Een iets kleinere groep (15-20%) heeft enkel basisonderwijs gevolgd en een nog iets kleinere groep heeft mbo gevolgd. Slechts een klein deel van de cliënten (<10%) heeft nooit onderwijs gevolgd. Het is een opvallende bevinding dat de meeste cliënten geen hogere opleiding hebben genoten dan mbo. Daarentegen geven de sleutelfiguren aan dat er ook wel degelijk slachtoffers kunnen zijn die hoog zijn opgeleid. *'Slachtoffers zijn er van alle niveaus, hoog en laag opgeleid',* aldus een van de geïnterviewde sleutelfiguren. Een enkeling merkt op dat juist het volgen van een opleiding een gedwongen huwelijk kan uitstellen en dat mede daardoor jonge vrouwen langer (door-) studeren. Een andere sleutelfiguur geeft aan dat het opleidingsniveau niet zozeer expliciet een risicofactor is voor huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. *'Keuzevrijheid geldt wel als een risicofactor'*, zo geeft zij aan. Een hogere opleiding geeft mannen en vrouwen meer keuzevrijheid om gemakkelijker uit een bepaalde situatie te kunnen stappen.

Financiële afhankelijkheid

We hebben de professionals gevraagd of de cliënten die zij in hun werk tegenkomen beschikken over een eigen inkomen en of er financiële onafhankelijkheid is. Verreweg de meeste cliënten beschikken volgens de professionals niet over een eigen inkomen. Slechts een enkele cliënt (<6%) beschikt wel over een eigen inkomen. Een kleine tien procent van de respondenten geeft aan geen zicht te hebben op de financiële afhankelijkheid of onafhankelijkheid van de cliënten die zij troffen. Ook het rapport van Sterkx, L., Dagevos, J. Huijnk, W. en Lisdonk, J. van (2014) beschrijft dat economische afhankelijkheid bij huwelijkse gevangenschap zeker een rol speelt. Vooral huwelijksmigranten blijken vaak economisch afhankelijk te zijn van hun echtgenoot.

Religie

Tot slot hebben we professionals bevraagd naar de religieuze achtergrond van de slachtoffers. Bij alle drie de thema's hebben de meeste slachtoffers een islamitische achtergrond. Een hindoeïstische of christelijke achtergrond komt in (veel) mindere mate voor (5%). Bij huwelijksdwang zien we echter dat de groep mensen met een hindoeïstische achtergrond iets groter is in vergelijking met huwelijkse gevangenschap en achterlating. De geïnterviewde sleutelfiguren schetsen een overeenkomstig beeld.

Afsluitend

Tijdens verdiepende interviews met de sleutelfiguren van landelijke organisaties bleek dat deze een verschillend beeld hadden van aard en kenmerken van mensen die huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap ervaren. Bij huwelijksdwang gaven zij over het algemeen aan dat cliënten laag opgeleid en van niet-westerse of westers-allochtone herkomst zijn. Ook bij Roma's nemen zij huwelijksdwang waar: *'Familie, cultuur en traditie zijn erg belangrijk binnen de Roma's. Trouwen*

wordt binnen de familie geregeld, families komen bijeen en maken afspraken omtrent de bruidsschat' (sleutelfiguur Roma).

Uit de interviews blijkt dat autonome ontwikkeling van individuen een rol speelt bij het al dan niet voorkomen van deze problematiek. Een sleutelfiguur zegt hierover: *'Een duidelijk kenmerk van slachtoffers is dat zij nooit in staat zijn geweest zichzelf autonoom te ontwikkelen. (...). Ook ligt het erg aan de subgemeenschap, wat het moeilijk maakt om generieke uitspraken te doen.'*

In geval van achterlating geven sommige sleutelfiguren aan dat '*het gaat om mensen uit alle lagen van de bevolking, er is geen verband met opleiding of inkomsten, platteland of stad.'* Deze constatering komt overeen met de in het vorige hoofdstuk genoemde ervaringen van het SSR met betrekking tot achterlating in Marokko. Een andere sleutelfiguur zegt dat de grootste groep bestaat uit vrouwen met jonge kinderen. '*Ook als er intussen is genaturaliseerd, zijn er soms gezinnen waarin een deel van de kinderen wel een Nederlands paspoort heeft en andere niet.'* Een andere groep zijn jongeren, zowel meisjes als jongens, die alleen zonder moeder worden achtergelaten. '*Kinderen tussen de 7 en 12 jaar oud worden vaak bij hun familie achtergelaten.'*

Voor het thema huwelijkse gevangenschap vinden de sleutelfiguren het heel lastig om generieke uitspraken te doen over aard en kenmerken, behalve dat het vaak om vrouwen gaat die '*soms ook door hun schoonfamilie in huis worden gehouden om te dienen als huishoudelijke hulp.'* Verder geven een paar sleutelfiguren aan dat huwelijkse gevangenschap niet veel speelt onder Marokkaanse vrouwen, maar vaker bij Afghaanse en Pakistaanse vrouwen omdat in die landen een andere wetgeving geldt voor echtscheiding.

Enerzijds noemen sleutelfiguren dat cultuur, familie en tradities een rol spelen bij het al dan niet ontstaan van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Anderzijds speelt de autonome ontwikkeling en de onafhankelijkheid van cliënten mee. Bij achterlating speelt de afhankelijkheid van een verblijfsvergunning van de cliënten vaak een rol. Als vrouwen en kinderen over een Nederlands paspoort beschikken, is de kans op achterlating kleiner.

5.3 Aanleiding, motieven en vormen van uitgeoefende dwang

We hebben de professionals en de sleutelfiguren gevraagd naar de aanleiding, redenen en de achterliggende motieven van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Huwelijksdwang wordt vaak veroorzaakt door collectieve druk binnen familiale banden. Het voornaamste motief voor huwelijksdwang is volgens de professionals dat de familie ervan overtuigd was dat dit de beste partnerkeuze voor hun cliënt was. In tabel 5.1 is weergegeven hoeveel procent van de professionals deze of andere reden(en) aangaf als motief voor huwelijksdwang. [39]. In mindere mate wordt als reden voor huwelijksdwang gegeven dat de cliënt de eer van de familie aangetast heeft of te veel opging in de westerse cultuur. Daarnaast zouden opvoedproblemen of het beëindigen van een relatie een motief voor huwelijksdwang kunnen zijn. In een enkel geval wordt de zorg voor een partner als motief voor huwelijksdwang genoemd, zoals bij het verplicht huwen van een gehandicapte partner.

39 Lees: 28% van het totale aantal professionals (100%) zegt dat...

Tabel 5.1 Motieven voor huwelijksdwang

Familie was overtuigd dat dit de beste partnerkeuze voor het slachtoffer was	(28%)
Familie had al afspraken gemaakt met de familie van de huwelijkspartners	(24%)
Slachtoffer ging te veel op in de westerse cultuur	(16%)
Slachtoffer heeft de eer van de familie aangetast	(14%)
Slachtoffer had een relatie die de familie wilde beëindigen	(12%)
Familie had opvoedproblemen met het slachtoffer	(10%)
Weet ik niet	(7%)
Slachtoffer heeft een handicap of speciale zorg nodig	(4%)

De professionals en de sleutelfiguren onderscheiden verschillende vormen van dwang die zij tegenkomen bij hun cliënten. Sociale druk betreffende het huwelijk zien de professionals het meest terug bij hun cliënten, maar ook psychische intimidatie, dreiging met verstoting van familie, (dreiging met) fysiek geweld en dreiging met sturen naar land van herkomst noemen de professionals als dwangmiddel om het voorgenomen huwelijk te laten voltrekken. In mindere mate komen zij dwang door dreiging met ontvoering of het afnemen van kinderen tegen, druk met financiële middelen of dreiging met inschakelen van autoriteiten. Toch is het aantal professionals (12% van 100%) relatief hoog dat 'dreiging met moord en doodslag' noemt.

Tabel 5.2 Vormen van uitgeoefende dwang bij cliënten

Sociale druk	(38%)
Psychische intimidatie	(33%)
Dreiging met verstoting van familie	(29%)
(Dreiging met) fysiek geweld	(23%)
Dreiging met sturen naar land van herkomst	(21%)
Dreiging met ontvoering of afnemen van kinderen	(13%)
Dreiging met moord en doodslag	(12%)
Druk met financiële middelen	(12%)
Dreiging met inschakelen van autoriteiten	(5%)

Enkele sleutelfiguren geven aan dat het vooral de traditie is die een belangrijke rol speelt bij huwelijksdwang. Het huwelijk wordt daarbij meer gezien als een zakelijke transactie dan een verbond uit liefde. Een mogelijke andere reden voor huwelijksdwang die niet door de professionals in de enquête, maar wel door de sleutelfiguren is genoemd, is dat het huwelijk wordt gebruikt als middel om naar Europa te komen.

Een kleine groep van de professionals ziet huwelijksdwang als aanleiding voor het ontstaan van huwelijkse gevangenschap. Ook een kleine groep geeft aan dat het huwelijk in eerste instantie wel vrijwillig was, maar dat de betreffende man of vrouw nu weigert te scheiden. En een enkele professional ziet huwelijkse gevangenschap ontstaan na achterlating in het land van herkomst of na achterlating in Nederland. In Sterkx et al. (2014) is beschreven dat huwelijkse gevangenschap ook vaak in stand

blijft door gevoeligheid die beide partners hebben voor de eer van de familie en schaamte en schrik voor eergerelateerd geweld. Vooral vrouwen blijken druk te voelen om bij een partner te blijven, omdat zij volgens de redenering van de eercultuur meestal de 'schuld' krijgen van een mislukt huwelijk. Bovendien hoeven zij vaak niet meer op de steun van familie en vrienden te rekenen als zij een slecht huwelijk (willen) beëindigen.

Bij achterlating noemen de professionals en de sleutelfiguren uiteenlopende redenen voor het ontstaan (zie tabel 5.2). De voornaamste reden om een persoon achter te laten in het land van herkomst of een derde land is dat deze persoon te veel opgaat in de westerse cultuur en 'verwestert' in de ogen van de familie. Ook het vertonen van volgens de familie zorgelijk gedrag van het slachtoffer in Nederland kan een reden zijn tot achterlating. In tabel 5.3 zien we een opsomming van redenen die professionals noemden.

Tabel 5.3 Redenen voor achterlating

Slachtoffer ging te veel op in de westerse cultuur/ 'verwesterde'	(18%)
Slachtoffer vertoonde volgens familie zorgelijk gedrag in Nederland	(13%)
Slachtoffer en familie hadden opvoedproblemen in Nederland	(11%)
Slachtoffer en pleger hadden huwelijksproblemen	(11%)
Slachtoffer heeft eer van de familie aangetast	(11%)
Slachtoffer had een relatie die de familie wilde beëindigen	(10%)
Slachtoffer werd gedwongen te trouwen in land van herkomst en daar te blijven	(7%)
Echtgeno(o)t(e) wilde van partner af om te kunnen hertrouwen	(7%)
Betere opvoeding van slachtoffer in land van herkomst	(4%)
Slachtoffer was verslaafd	(1%)

Opvallend is dat sleutelfiguren vaak ook economische factoren aanhalen die een rol kunnen spelen in het geval van achterlating. Het Centrum Internationale Kinderontvoering (Centrum IKO) noemt een voorbeeld van Egyptische ouders die al lang in Nederland woonachtig waren en waarvan de vrouw een eigen bedrijf had. Op vakantie in Egypte besloot de vader de moeder en twee van de kinderen achter te laten en bij zijn familie in huis op te sluiten. De man wilde scheiden en was van plan de moeder op deze manier te dwingen afstand te doen van het bedrijf. Als ze zou tekenen mocht ze terug naar Nederland.

5.4 Samenvattend

In dit hoofdstuk hebben we de landelijke enquête beschreven, aangevuld met interviews met sleutelfiguren (n=11), waarbij de nadruk ligt op de aard van de problematiek. De *educated guess*, die ook gebruikmaakt van gegevens uit de enquête, beschrijven we in hoofdstuk 6; deze zegt iets over de *omvang* van de drie thema's. De enquête is uitgezet onder een totaal van 4500 professionals uit meer dan 200 gemeenten. Uiteindelijk hebben slechts 522 professionals de enquête volledig ingevuld en hebben we een analyse uitgevoerd op basis van de resultaten die daaruit voortkwamen. De hoge non-respons is mogelijk te verklaren door de complexiteit van de problematiek en het gebrek aan tijd van veel van de professionals.

We vroegen de professionals en sleutelfiguren naar de kenmerken van cliënten die de problematiek ervaren. We hebben in dit hoofdstuk zes kenmerken beschreven, namelijk: etnische of culturele herkomst, geslacht, leeftijd, opleidingsachtergrond, financiële afhankelijkheid en religie. Door de uiteenlopende meningen van professionals is het niet mogelijk één duidelijk beeld van 'de' cliënt te schetsen. De interviews met sleutelfiguren gaven nog een gevarieerder en genuanceerder beeld van de mensen die de problematiek meemaken. Zij noemden buiten de zes kenmerken ook de autonome ontwikkeling van individuen die een rol speelt bij het al dan niet voorkomen van de problematiek.

In de laatste paragraaf van dit hoofdstuk beschrijven we de aanleiding en motieven voor huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Ook hier gaven de professionals weer een grote variatie aan antwoorden. Huwelijksdwang wordt over het algemeen veroorzaakt door collectieve druk binnen familiale banden, waarbij de motieven van de familie dan weer heel verschillend kunnen zijn. De dwang neemt verscheidene vormen aan, waarbij sociale druk volgens de professionals en sleutelfiguren het meest voorkomt. De oorzaak van huwelijkse gevangenschap is lastig te duiden omdat de antwoorden van de professionals en sleutelfiguren zo uiteenlopen. De voornaamste reden om een persoon achter te laten in het land van herkomst is vanwege 'verwestering' ofwel een te veel opgaan in de westerse cultuur in de ogen van de familie.

Afsluitend hebben we gekeken naar de vormen van uitgeoefende dwang. Hierbij geven de meeste professionals aan dat het om sociale druk (38% van de professionals) en psychische intimidatie (33%) gaat. Dreiging met moord en doodslag komt relatief vaak voor: 12% van de professionals noemt dit.

Verwey-
Jonker
Instituut

6 *Educated guess van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap*

In dit hoofdstuk gaan we in op de landelijke *educated guess* die een minimale ondergrens en een geschatte ondergrens en bovengrens zal aangeven voor de drie thema's van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in de jaren 2011 en 2012. De landelijke *educated guess* voor de drie thema's is onderbouwd met vier verschillende onderzoeksmethoden:

- Registraties die we hebben opgevraagd bij instellingen die vallen onder het Steunpunt Huiselijk Geweld, de Federatie Opvang, Stichting Steun Remigranten en Femmes for Freedom.
- Landelijke enquête onder een aselecte steekproef van gemeenten waarin professionals werkzaam zijn die te maken hebben met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.
- Telefonische interviews met professionals uit verdiepende gemeenten.
- Expertgroep bestaande uit mensen uit wetenschap en praktijk die gevraagd zijn te reflecteren op de cijfers over huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. We hebben de experts tijdens dit onderzoek ook gevraagd een omvangschatting te geven.

6.1 De aanpak van de educated guess

Om tot een gedegen omvangschatting te komen, maken we gebruik van een zogenoemde triangulatie. Dit betekent dat we van vier verschillende methoden onderzoeksdata hebben onttrokken om tot een *educated guess* te komen. Dit zijn:

a. Bestaande registraties van Steunpunten Huiselijk Geweld en van de Federatie Opvang, Femmes for Freedom, Stichting Steun Remigranten, en als laatste van een dossieronderzoek dat we uitvoerden bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (zie hoofdstuk 4).
b. Omvangschattingen van de professionals bevraagd in de landelijke enquête (n=522).
c. Toetsing van omvangschattingen tijdens telefonische interviews met professionals (n=58) uit verdiepende gemeenten (zie hoofdstuk 7).
d. Omvangschattingen en bevindingen van experts (zie bijlage 2 voor een overzicht).

Voor de minimale ondergrens van de *educated guess* gaan we uit van het aantal bestaande registraties van Steunpunten Huiselijk Geweld en het dossieronderzoek bij Buitenlandse Zaken (zie hoofdstuk 4). Vervolgens nemen we de minimale omvangschatting van de professionals mee (landelijke enquête). De onder- en bovengrens van de *educated guess* baseren we eveneens op omvangschattingen van professionals; deze zijn vervolgens getoetst aan bevindingen van de experts. In de verkenning van de buitenlandse literatuur (zie hoofdstuk 3) is terug te lezen dat omvangschattingen die in andere Europese

landen zijn gedaan, zich vaak baseren op dezelfde methodiek (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011). Het Duitse onderzoek hanteerde een vergelijkbare methode van onderzoek: ook daar is een enquête uitgezet, zijn telefonische interviews met professionals afgenomen en zijn bestaande registraties geraadpleegd.

In dit onderzoek baseren we de minimale ondergrens op registraties van instellingen. Dit noemen we een minimale ondergrens, omdat veel organisaties nog niet specifiek registreren op de drie thema's. Het is om deze reden plausibel dat deze ondergrens feitelijk hoger ligt.

De *educated guess* baseren we op een omvangschatting van de professionals die we bevraagd hebben in de enquête. We hebben de professionals gevraagd een reële schatting te maken van het aantal gevallen huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in de jaren 2011 en 2012. Daarbij hebben we een bandbreedte aangegeven van twee getallen, bijvoorbeeld 1 tot 5 gevallen, 6 tot 10 gevallen, etc. Het lage getal beschouwen we als de ondergrens van de bandbreedte; het hoge getal beschouwen wij als de bovengrens van de bandbreedte. Mogelijk speelt bij het bepalen van de bovengrens van de *educated guess* een bepaalde overlap tussen dezelfde cases van professionals binnen eenzelfde gemeente. De *educated guess* hebben we vervolgens ook getoetst aan de omvangschattingen en bevindingen van de professionals in de verdiepende gemeenten in telefonische interviews. Tot slot hebben we de *educated guess* getoetst aan omvangschattingen en bevindingen van experts.

Criteria betrouwbaarheid educated guess

In de *educated guess* betrekken we de respons over de omvang die wij als redelijk betrouwbaar kwalificeren. Als criteria hanteren we daarvoor:

- De schattingen van de professionals zijn gegeven vanuit een bepaalde zekerheid om deze schatting te kunnen bepalen. De mate van zekerheid waarmee professionals hun schatting uitbrachten, hebben zij moeten expliciteren.
- We hebben naar de schattingen van de professionals gevraagd na hen de gehanteerde definitie van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap te hebben voorgelegd.
- De schattingen zijn gebaseerd op hun eigen professionele ervaring, niet op 'horen zeggen'.
- De schattingen konden professionals illustreren met casebeschrijvingen.
- De schattingen zijn gedaan met terugwerkende kracht over de jaren 2011 en 2012.

Aan de hand van het plan van aanpak voor de *educated guess* zullen we de resultaten per punt (a t/m d) bespreken.

6.2 Een minimale ondergrens: bestaande registraties betreffende huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap (a)

In hoofdstuk 4 hebben wij de resultaten van het dossieronderzoek bij het ministerie van Buitenlandse Zaken beschreven en hebben we een overzicht gegeven van de registraties van instellingen die te maken hebben met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Het gaat hier om instellingen als de Steunpunten Huiselijk Geweld, instellingen die vallen onder Federatie Opvang, Stichting Steunpunt Remigranten en Femmes for Freedom. Deze registraties geven inzicht in hoe vaak huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in de periode 2011 – 2012 bij deze instellin-

gen zijn voorgekomen en geregistreerd. Het gaat hier dus om daadwerkelijke gevallen. Als we de registraties inclusief de resultaten van het dossieronderzoek zoals beschreven in hoofdstuk 4 per thema bij elkaar optellen, dan zijn er 181 zaken van huwelijksdwang, 178 zaken van achterlating en 140 zaken van huwelijkse gevangenschap in de periode 2011 – 2012 geregistreerd bij de onderzochte instellingen. Hierbij moeten we wel opmerken dat er mogelijk een overlap is tussen de verschillende registraties van de instellingen. Het was echter niet mogelijk om deze overlap er uit te filteren gedurende de duur van het onderzoek. De registraties van de omvang zijn slechts van een beperkt aantal instellingen opgenomen, omdat veel instellingen niet apart registreren op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

Wat zeggen de registraties?

Deze cijfers geven een goede indicatie van hoe vaak de drie thema's vermoedelijk zijn voorgekomen bij de onderzochte instellingen. Het gaat hier enkel over de resultaten van de onderzochte instellingen. In werkelijkheid zal dit aantal dus hoger liggen. We spreken daarom ook over een minimum aan registraties waarvan we met enige zekerheid kunnen zeggen dat deze aantallen zich vermoedelijk in de periode 2011 - 2012 voordeden. Voor de *educated guess* willen we deze cijfers als minimale ondergrens aanhouden voor de jaren 2011 en 2012.

	Minimale ondergrens van educated guess
Huwelijksdwang	181
Achterlating	178
Huwelijkse gevangenschap	140

6.3 Omvangschattingen van de professionals bevraagd in de enquête (n=522) (b)

Allereerst vroegen we professionals (n=522) in een landelijke enquête hoe vaak zij, vermoedelijk of zeker, te maken kregen met slachtoffers van huwelijksdwang, achterlating en/of huwelijkse gevangenschap. Het geven van een omvangschatting is natuurlijk lastig, des te meer omdat wij vroegen naar de periode 2011 - 2012 en niet naar recente gevallen. Toch heeft een deel van de respondenten een schatting gegeven. Van de drie thema's komt huwelijksdwang volgens de professionals het meeste voor.

De analyse van de omvangschatting vanuit de resultaten van de enquête is in drie stappen uitgevoerd. Allereerst is het databestand klaargemaakt voor analyse. We hebben de belangrijke uitkomstvariabelen uit het bestand gehaald (respectievelijk huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap). Door deze uitkomstvariabelen hebben we gegevens over het al dan niet voorkomen en de frequentie waarin het voorkomt. Daarnaast hebben wij in dit bestand de mogelijk belangrijke predictoren meegenomen (waaronder inwonertal, functie, geslacht en leeftijd). Met Stata 13.1, een statisch analyseprogramma, is eerst vastgesteld of en hoe vaak professionals te maken hebben met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

Daarna is de waarschijnlijkheid vastgesteld of huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap volgens de bevraagde professionals voorkomt. Om deze zekerheid vast te stellen hebben we

gebruikgemaakt van Openbugs (Lunn et.al., 2013; Kruschke, 2010; Gelman et.al., 2013). Met dit programma is het percentage met bepaalde zekerheid vast te stellen (waarschijnlijkheid dat het voorkomt kan bijvoorbeeld met 95% zekerheid worden vastgesteld). Openbugs is een statistisch programma dat met Bayesiaanse technieken deze percentages vaststelt. Het werkt met priors (wat weten we van tevoren over deze cijfers), daarna worden de data geanalyseerd en de uiteindelijke percentages geschat.
Tot slot hebben we de groep professionals nader geanalyseerd die zegt dat huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap voorkomt (zeker weten en vermoeden). In het uitzetten van de enquête is gestreefd naar een representatieve steekproef, maar de uiteindelijke resultaten wijken toch iets af van de landelijke verdeling (landelijke representativiteit). Omdat het inwonertal van invloed is op de resultaten, is dat gewogen op basis van landelijke cijfers. Rekening houdend met deze weging hebben we achtereenvolgens gekeken of en wat de invloed van het inwonertal is en wat de invloed is van functie, geslacht en leeftijd van de professional.

Huwelijksdwang: hoe vaak komen professionals het tegen? [40]

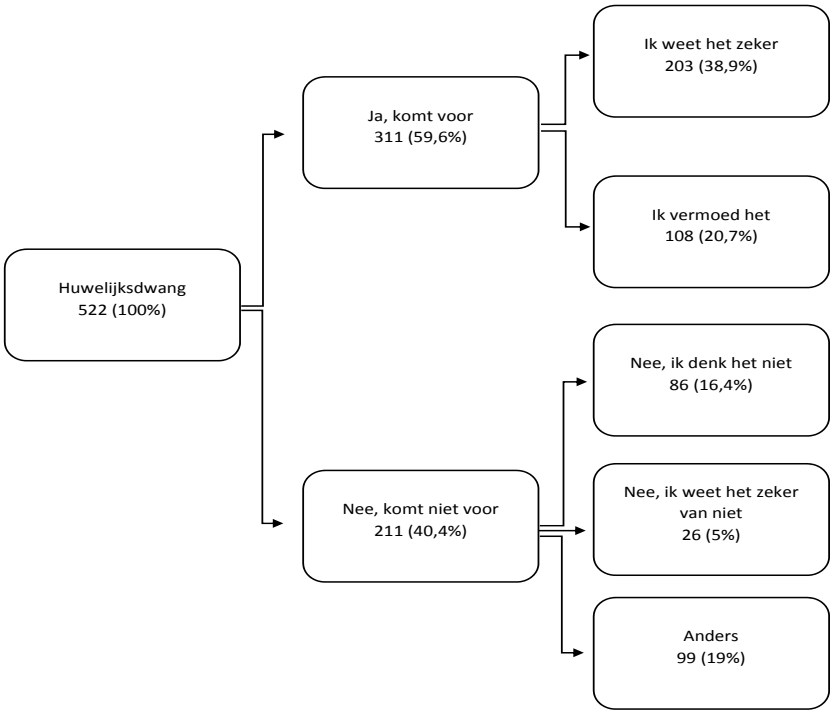

Van de professionals zegt 59,6% (311) dat huwelijksdwang voorkomt: zeker (38,9%) of vermoedelijk (20,7%). Daartegenover staat een groep van 40,4% (211) waarvan we 'nee' hebben gemaakt: te verdelen over nee, ik denk het niet (16,4%), nee, ik weet zeker van niet (5%) en een groep van 19% die 'anders' opgeeft, waarvan de meeste professionals aangeven dat zij geen zicht hebben op cijfers.

40 Anders, nl. De respondenten die deze antwoordcategorie kozen, zeiden geen zicht te hebben op omvangcijfers.

Als we uitgaan van de professionals die zeker weten dat huwelijksdwang voorkomt, komt dit percentage neer op 38,9%. Hier hebben we een Bayesiaans model gedraaid (203 van 522 geïnterviewden weten zeker dat huwelijksdwang voorkomt). Het Bayesiaanse model gaat niet uit van klassieke statistiek, maar stelt een *a priori* kansverdeling op de onbekende parameter(s). In dit geval huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Vervolgens kan een Bayesiaans model de waarschijnlijkheid bepalen van deze parameters. Het Bayesiaans programma heeft 10.000 *random samples* gedraaid. Met 95% zekerheid kunnen we vaststellen dat tussen de 34,7% en 42,1% van de professionals zeker weet dat huwelijksdwang voorkomt. Als we uitgaan van de professionals die het zeker weten én vermoeden is het 59,6% (n=311) en ligt het percentage tussen 55,4% en 63,8%. Dit laatste kunnen we met 95% zekerheid stellen.

Als we de groep van professionals nader analyseren die zegt dat het zeker dan wel vermoedelijk voorkomt, blijken deze veruit de meeste keren een aanwezigheid van 1 - 5 keer te noemen (met terugwerkende kracht over de jaren 2011 en 2012). We kunnen ook concluderen uit deze analyse dat professionals in grotere steden relatief vaker met deze problematiek te maken hebben dan professionals in kleinere steden. Functie en geslacht laten eveneens significante verschillen zien. Huisartsen blijken minder vaak huwelijksdwang te signaleren dan medewerkers van Jeugdzorg of medewerkers van de Steunpunten Huiselijk Geweld. De leeftijd van de professional levert geen significante verschillen op.

Educated guess huwelijksdwang: een geschatte onder- en bovengrens

In tabel 6.1 zijn een geschatte onder- en bovengrens van de professionals op huwelijksdwang geëxtrapoleerd naar een landelijk beeld. Dit hebben we als volgt gedaan: een aantal professionals per gemeentegrootte, bijvoorbeeld meer dan 100.000 inwoners, heeft een minimale omvangschatting gegeven. Alle professionals hebben ook een geschatte bovengrens genoemd (per gemeentegrootte). Daarvan hebben we een gemiddelde berekend (zie blauwe cijfers). Deze schattingen hebben we vervolgens geëxtrapoleerd naar het aantal gemeenten op grootte. We hebben hierbij de kleine gemeenten van 15.000 en minder inwoners buiten beschouwing gelaten, omdat uit dit onderzoek blijkt dat de problematiek zich minder voordoet in deze kleine gemeenten. Bovendien hebben relatief te weinig professionals uit de kleine gemeenten een schatting gedaan, omdat het volgens hen óf niet voorkwam óf omdat zij er geen zicht op hadden. De extrapolatie van de schattingen van professionals uit de enquête leert dat de omvang waarschijnlijk tussen de 674 en 1914 gevallen van huwelijksdwang ligt.

Tabel 6.1 Omvangschattingen huwelijksdwang van professionals per gemeente naar grootte

Aantal professionals	Gemeentegrootte/ inwoners	Aantal gemeenten	Gemiddelde minimale schatting	Ondergrens	Gemiddelde maximale schatting	Bovengrens
104	> 100.000	27	4	108	8	216
66	40.000 - 100.000	83	2	166	6	498
29	16.000 - 40.000	200	2	400	6	1200
Educated guess				674		1914

Huwelijkse gevangenschap: hoe vaak komen professionals het tegen?

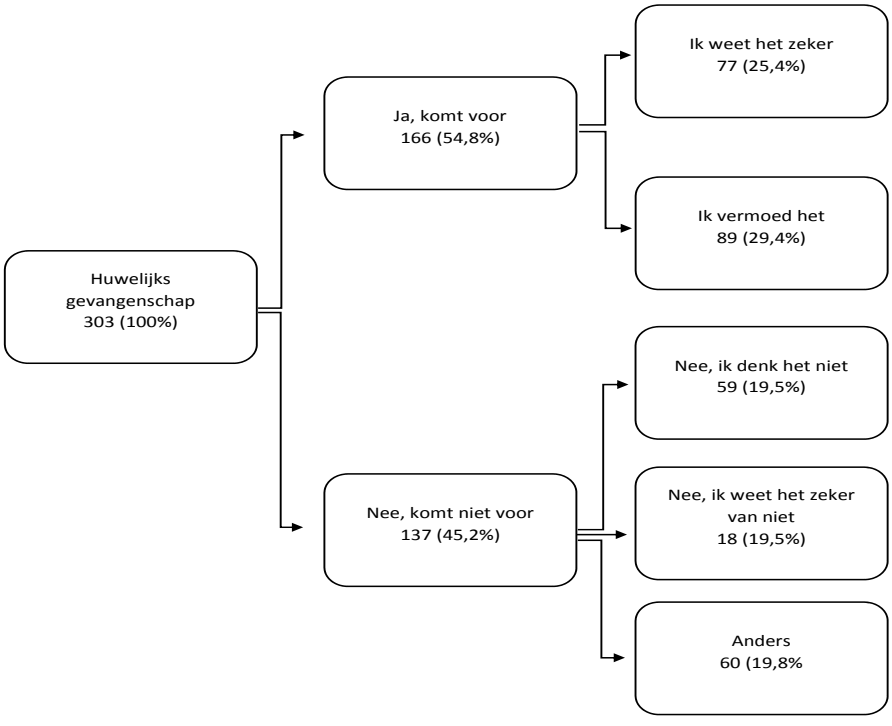

54,8% (166) van de professionals zegt dat huwelijkse gevangenschap voorkomt. Als we uitgaan van de professionals die zeker weten dat huwelijkse gevangenschap voorkomt, is dat 25,4% (77). Hier hebben we ook een Bayesiaans model gedraaid (77 van 303 geïnterviewden weten het zeker). Het programma heeft 10.000 *random samples* gedraaid. Hier zien we dat 25,41% (77) het zeker weet. Met 95% zekerheid kunnen we vaststellen dat tussen de 20,9% en 30,7% zeker weet dat huwelijkse gevangenschap voorkomt.

Wanneer we deze 'ja-groep' groter maken (zeker weten én vermoeden) is het gemiddelde 54,8% (166). Met behulp van Bayesiaanse statistiek kunnen we met 95% zekerheid vaststellen dat tussen de 49% en 60,3% zeker weet of vermoedt dat huwelijkse gevangenschap voorkomt.

We kunnen tevens concluderen uit deze analyse dat professionals in grotere steden relatief vaker met huwelijkse gevangenschap te maken hebben dan professionals in kleinere steden. Kleinere gemeenten noemen relatief vaker 1 tot 5 keer en gemeenten groter dan 41.000 inwoners vaker 6 tot 10 keer (met terugwerkende kracht over de jaren 2011 en 2012). Functie, leeftijd en geslacht van de professionals hebben op deze uitkomstmaat geen invloed.

Educated guess huwelijkse gevangenschap: een geschatte onder- en bovengrens

In tabel 6.2 zijn een geschatte onder- en bovengrens van de professionals op huwelijksdwang geëxtrapoleerd naar een landelijk beeld. Dit hebben we als volgt gedaan: een aantal professionals per gemeentegrootte, zoals > dan 100.000 inwoners heeft een minimale omvangschatting gegeven. Alle professionals hebben ook een geschatte bovengrens genoemd (per gemeentegrootte). Daarvan hebben we een gemiddelde berekend (zie blauwe cijfers). Deze schattingen hebben we vervolgens geëxtrapo-

leerd naar het aantal gemeenten op grootte. We hebben hierbij de kleine gemeenten van 15.000 en minder inwoners buiten beschouwing gelaten, omdat uit dit onderzoek blijkt dat de problematiek zich hier minder voordoet. Bovendien hebben relatief te weinig professionals uit de kleine gemeenten een schatting gedaan, omdat het volgens hen óf niet voorkwam óf omdat zij er geen zicht op hadden. De extrapolatie van de schattingen van professionals uit de enquête leert dat de omvang waarschijnlijk ligt tussen de 447 en 1687 gevallen van huwelijkse gevangenschap. Bij het tot stand komen van de cijfers van huwelijkse gevangenschap is in dit onderzoek niet expliciet rekening gehouden met de doorwerking van huwelijksdwang en achterlating. Het zou kunnen dat de omvang van huwelijkse gevangenschap hierdoor lager uitvalt.

Tabel 6.2 Omvangschattingen huwelijkse gevangenschap van professionals per gemeente naar grootte

Aantal professionals	Gemeente grootte/ inwoners	Aantal gemeenten	Minimale gemiddelde schatting	Ondergrens	Maximale gemiddelde schatting	Bovengrens
92	> 100.000	27	3	81	7	189
44	40.000 - 100.000	83	2	166	6	498
20	16.000 - 40.000	200	1	200	5	1000
Educated guess				447		1687

Achterlating: hoe vaak komen professionals het tegen?

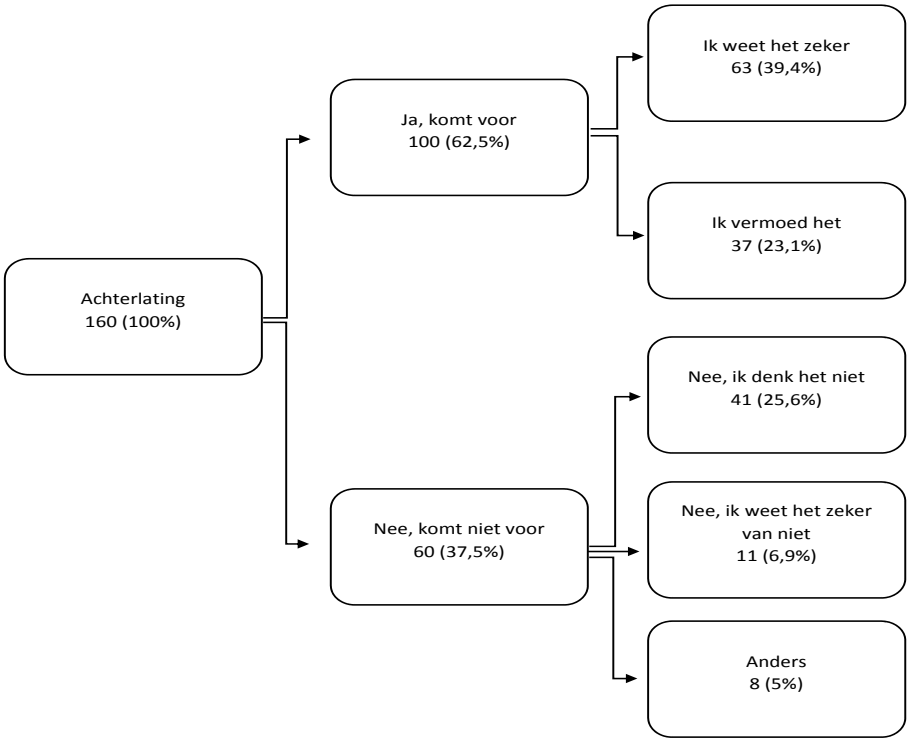

Volgens de professionals die het zeker weten komt achterlating 39,4% (63) voor. Hier hebben we weer een Bayesiaans model gedraaid (100 van 160 geïnterviewden weten het zeker of vermoeden dat achterlating voorkomt). Het programma heeft 10.000 *random samples* gedraaid. Hier zien we dat 62,50% het zeker weet of vermoedt. Met 95% zekerheid kunnen we vaststellen dat tussen de 54,66 en 69,59% zeker weet dan wel vermoedt dat achterlating voorkomt.

Ook bij de omvangschatting van achterlating is het inwonertal een significante predictor: hoe groter het inwonertal, hoe meer de professionals met achterlating te maken hebben. De functie is hier ook van invloed. Huisartsen blijken minder vaak achterlating te signaleren dan zorgcoördinatoren, medewerkers van Jeugdzorg en medewerkers van Steunpunten Huiselijk Geweld. Op leeftijd en het geslacht van de professional hebben we geen significante verschillen gevonden.

Educated guess achterlating: een geschatte onder- en bovengrens

In tabel 6.3 zijn de omvangschattingen van de professionals op achterlating geëxtrapoleerd naar een landelijk beeld. Hierbij hebben we hetzelfde rekenprincipe toegepast als bij huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap. De extrapolatie van de schattingen van professionals uit de enquête leert dat de omvang waarschijnlijk ligt tussen de 364 en 1631 gevallen voor achterlating.

Tabel 6.3 Omvangschattingen achterlating van professionals per gemeente naar grootte

Aantal professionals	Gemeente grootte/ inwoners	Aantal gemeenten	Minimale gemiddelde schatting	Ondergrens	Maximale gemiddelde schatting	Bovengrens
76	> 100.000	27	3	81	8	216
42	40.000 - 100.000	83	1	83	5	415
15	16.000 - 40.000	200	1	200	5	1000
Educated guess				364		1631

Tot slot kunnen we concluderen dat er bij de omvangschattingen van professionals veel *system missings* waren. Veel professionals hebben zich niet gewaagd aan een dergelijke omvangschatting. Dit geldt vooral voor huwelijkse gevangenschap en achterlating. Het is daarom van belang de genoemde aantallen in een relativerend perspectief te zien.

6.4 *Omvangschattingen van de professionals bevraagd in de telefonische interviews (c)*

In dit onderzoek zijn in negen gemeenten 58 professionals in verdiepende, telefonische interviews bevraagd op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. In deze onderzoeksfase hebben we vooral gemeenten geselecteerd waarin het van tevoren duidelijk was dat dergelijke problematiek speelde en dat professionals voldoende kennis en ervaring hadden op de genoemde thema's. Allereerst hebben we de gemeenten Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Eindhoven en Deventer geselecteerd en vervolgens zijn professionals van gemeenten waar relatief veel inwoners met een protestants-christelijke achtergrond wonen, geïnterviewd. In deze gemeenten kan vanwege de protestants-christelijke signatuur relatief veel sprake zijn van huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap. De

onderzochte gemeenten zijn: Barendrecht, Veenendaal, Katwijk en Houten. Professionals die we interviewden waren onder meer werkzaam bij kerken (als pastoraal werker), Centra voor Jeugd en Gezin, Jongerencentra, woningcorporaties, ROC's, NGO's en de gemeente (leerplichtambtenaren). In hoofdstuk 7 staan de bevindingen van deze verdiepende fase verder beschreven, maar in deze paragraaf gaan we in op de omvangschattingen die deze professionals gaven tijdens de telefonische interviews.

Kijken we naar de omvangschattingen van professionals in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam, dan komen deze schattingen redelijk overeen met de registraties van de SHG's (zie hoofdstuk 4 over registraties). Opvallend is dat onder meer huisartsen, leerplichtambtenaren en medewerkers van Bureau Jeugdzorg met hun schatting in de buurt zitten van de genoemde registraties, terwijl een hindoegeestelijke zegt dat het niet of nauwelijks voorkomt. Het subjectieve van een omvangschatting komt hierin duidelijk naar voren; perceptie op de omvang van het probleem verschilt soms per professional. Ook speelt mee hoe vaak de professional in zijn dagelijkse praktijk te maken heeft met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Zo zegt een advocaat uit Rotterdam 35 keer in 2011 en 2012 met huwelijksdwang geconfronteerd te zijn, terwijl een huisarts in diezelfde stad vier keer te maken had met een cliënt die huwelijksdwang ervoer. Daarbij speelt een rol of professionals voldoende handvatten hebben om de problematiek te kunnen signaleren. In Eindhoven geven de meeste professionals aan dat zij geen goed beeld hebben van de omvang.

Opvallend is dat professionals uit Houten, Deventer, Barendrecht en Veenendaal zeggen de problematiek niet of nauwelijks te signaleren. Professionals uit deze gemeenten, waarvan sommige werken bij een organisatie met een protestants-christelijke signatuur, vertelden dat zij de problematiek vroeger meer constateerden dan nu. Dergelijke professionals geven ook aan dat er soms wel sprake is van gearrangeerde huwelijken, maar niet van huwelijksdwang.

6.5 Omvangschattingen van de experts (d)

Tijdens dit onderzoek hebben we verschillende experts gevraagd te reageren op de registraties en de *educated guess* op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Verschillende experts geven aan dat de relatief nieuwe terminologie voor huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap afwijkende resultaten voor aantallen zal opleveren. Deze termen zijn nog niet ingeburgerd bij burgers en organisaties. Momenteel registreren organisaties deze problematiek op verschillende manieren en onder andere noemers, zoals onder eergerelateerd geweld. Een expert van de GGD Rotterdam Rijnmond zou met deze terminologie geen cijfers kunnen geven over 2011 en 2012. De uitsplitsing van thema's zou juist kunnen leiden tot een kleinere omvang. Op dit moment registreren veel organisaties alleen op eergerelateerd geweld, terwijl dit een containerbegrip lijkt te zijn geworden (Storms & Bartel, 2008). Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap kunnen verbonden zijn aan eergerelateerd geweld, maar dat hoeft zeker niet per definitie het geval te zijn. De experts voorzien problemen met de uitsplitsing van de termen en een mogelijke aparte registratie.

Tijdens een bijeenkomst van de expertgroep kregen de experts de vraag voorgelegd of zij een omvangschatting voor de drie thema's konden geven, ingedeeld naar gemeentegrootte. Dit heeft het onderzoeksteam besloten omdat uit de landelijke enquête bleek dat hoe groter de gemeente is, hoe meer professionals de problematiek signaleerden (relatieve stijging). Een aantal experts stelde dit uitgangspunt voor een omvangschatting ter discussie. Zij hadden twijfels of de gemeentegrootte

kenmerkend is voor de omvang. Hierdoor zou mogelijk een vooroordeel ontstaan. '*Dat er in grotere steden meer sociale problemen heersen dan in kleinere gemeenten, is niet het geval. Dit verschilt per stad. Sommige rurale steden ervaren dezelfde problemen als grote steden*', zegt een van de experts. Verder geven de experts aan dat het aantal registraties kan afwijken van de realiteit doordat er een taboe op het probleem ligt en vanwege de angst van slachtoffers. De experts zijn tevens van mening dat bekendheid een rol speelt in het aantal registraties. Een toename van registraties zou in feite niets te maken hebben met een toename van de problematiek. Ook voor de experts is het geven van een omvangschatting een heikele kwestie waar zij zich (liever) niet aan wagen.

De experts die zich aan een landelijke omvangschatting wilden wagen, hebben voor huwelijksdwang een minimale schatting aangegeven. Deze minimale schatting komt overeen met de registraties van de instellingen en valt te verklaren uit het feit dat de meeste van deze professionals deze cijfers kennen en van daaruit een schatting geven. De omvang van huwelijksdwang schatten zij op enkele honderden gevallen per jaar. Voor huwelijkse gevangenschap en achterlating deden zij een lagere schatting van enkele tientallen per jaar. Voor huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap lijken de omvangschattingen van de experts aan de lage kant te zijn in relatie tot de extrapolatie van de omvangschattingen van de 522 lokale professionals uit de enquête.

6.6 Samenvattend

In dit hoofdstuk hebben we een *educated guess* beschreven: een absolute ondergrens op basis van registraties, en een geschatte onder- en bovengrens van gevallen huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap, over de jaren 2011 en 2012. We hebben gebruikgemaakt van vier verschillende methoden (triangulatie) om tot verschillende data en een redelijk betrouwbare schatting van de omvang van de problematiek te komen. Ten eerste is gebruikgemaakt van de registraties van instellingen. Ook vroegen we professionals in een landelijke enquête een geschatte bandbreedte te benoemen. Vervolgens hebben we de vraag naar de omvang voorgelegd aan experts en hebben we de aantallen getoetst aan de omvangschattingen die professionals hebben gedaan tijdens telefonische interviews.

Om een minimale ondergrens van de drie thema's te kunnen geven, hebben we gebruikgemaakt van bestaande registraties van Steunpunten Huiselijk Geweld, Federatie Opvang, Femmes for Freedom, Stichting Steun Remigranten en een dossierstudie bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (zoals beschreven in hoofdstuk 4). Wanneer we per thema al deze registraties bij elkaar optellen komen we tot 181 zaken van huwelijksdwang, 178 zaken van achterlating en 140 van huwelijkse gevangenschap over 2011 en 2012. Deze aantallen vormen de minimale ondergrens van onze *educated guess*.

In de landelijke enquête hebben we 522 professionals gevraagd om een omvangschatting te doen als ze zeker wisten of vermoedden dat de problematiek voorkwam. Deze omvangschattingen van professionals in bepaalde steden hebben we geëxtrapoleerd tot een landelijk beeld op basis van het inwonertal van gemeenten (drie categorieën). We hebben hierbij de kleine gemeenten van 15.000 en minder inwoners buiten beschouwing gelaten, omdat uit dit onderzoek blijkt dat de problematiek zich minder voordoet in deze kleine gemeenten. Bovendien hadden we te weinig professionals uit deze gemeenten die een schatting wilden doen en dan zou een extrapolatie van deze schatting een vertekend beeld opleveren. De analyse van de enquête wees uit dat de problematiek relatief vaker voorkomt in grote gemeenten dan in kleine gemeenten; inwoneraantal was dus een belangrijke voorspeller van alle drie de thema's. Professionals hebben een schatting gedaan voor een bandbreedte van de

omvang. Hierop hebben we door extrapolatie naar gemeentegrootte en naar het totale aantal gemeentes (op grootte) een landelijke ondergrens en bovengrens kunnen berekenen. Voor huwelijksdwang kwamen we tussen de 674 en 1914 gevallen tegenover 2011 en 2012, voor huwelijkse gevangenschap tussen 447 en 1687 en voor achterlating tussen 364 en 1631.

Tijdens de telefonische interviews hebben we professionals gevraagd een schatting te doen. Deze kwamen vooral overeen met de registraties van de Steunpunten Huiselijk Geweld en de andere instellingen en lagen dus dichtbij onze minimale ondergrens. Ook de experts zijn gevraagd om een omvangschatting te maken. Daar wilden ze zich in het algemeen (liever) niet aan wagen, mede omdat ze in hun beroepspraktijk op een andere manier registreren en daarom geen duidelijk beeld hebben van de omvang van de problematiek. Wanneer ze zich wel hebben gewaagd aan een schatting, dan kwamen de aantallen ook dichtbij die van de bestaande registraties, waarbij huwelijksdwang verreweg als het meest voorkomende probleem werd aangegeven.

7 *Verdieping in negen gemeenten*

In dit hoofdstuk bespreken we het verdiepend onderzoek dat is verricht in een aantal geselecteerde gemeenten. In deze gemeenten bestaat het vermoeden dat daar gevallen voorkomen van huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap. Er is gekozen voor drie grote steden (Amsterdam, Den Haag en Rotterdam), een middelgrote en een kleinere stad met een grote diversiteit aan migrantengroepen (Eindhoven en Deventer), en enkele gemeenten met een relatief grote orthodox protestants-christelijke populatie gelegen in de zogenoemde *bible belt* (Houten, Barendrecht, Katwijk en Veenendaal). In deze gemeenten zijn telefonische interviews afgenomen met professionals en vrijwilligers uit verschillende sectoren die in hun werk mogelijk met de problematiek in aanraking komen. Daarnaast is er veldwerk gedaan in enkele wijken binnen deze gemeenten en zijn er enkele verdiepende interviews gehouden. De informatie in dit hoofdstuk richt zich vooral op de aard van de problematiek.

7.1 Methoden van onderzoek

In totaal zijn er 58 telefonische interviews gehouden met professionals en vrijwilligers werkzaam in de geselecteerden gemeenten. De geïnterviewden waren afkomstig uit verschillende sectoren: huisartsen en verloskundigen (8), jeugdgezondheidszorg GGD (3), scholen, ROC's, taalaanbieders (4), leerplichtambtenaren (3), Bureaus Jeugdzorg (3), Steunpunten Huiselijk Geweld (5), maatschappelijke opvang voor diverse doelgroepen (3), buurthuizen en jongerencentra (3), advocaten en juristen (3), migranten en zelforganisaties (7), welzijnsorganisaties zoals MEE, Humanitas, vrijgevestigde (relatie-) therapeuten en maatschappelijk werk (9),[41] en religieuze instellingen als kerken en moskeeën (5).[42] We hebben ernaar gestreefd in iedere gemeente een zo groot mogelijke diversiteit te omvatten in soorten organisaties en doelgroepen waar de organisaties mee werken. De deelnemende professionals zijn bevraagd op hun werkzaamheden, bekendheid met de drie thema's van het onderzoek, hoe vaak zij in hun functie mensen tegenkomen die (vermoedelijk) te maken hebben met deze problematiek en de achtergrondkenmerken en verhalen van deze mensen. Om de privacy van de deelnemende professionals en vooral die van hun cliënten te beschermen is ervoor gekozen om alleen het soort instelling weer te geven en gemeenten niet bij naam te noemen.[43]

---

41 Onder deze groep valt ook een interview met een welzijnswerker van een woningbouwcoöperatie.

42 Ook is er gesproken met twee contactpersonen eergerelateerd geweld van de politie. Deze interviews zijn echter niet meegenomen in de analyse. Zoals eerder beschreven is uiteindelijk alleen een interview met twee sleutelfiguren van het LEC EGG meegenomen in dit onderzoek.

43 De gemeenten worden weergeven als *grote stad* (Amsterdam, Den Haag, Rotterdam), *bible belt-gemeente* (Houten, Veenendaal, Katwijk, Barendrecht) en *middelgrote stad* (Eindhoven of Deventer).

Organisaties zijn in eerste instantie per e-mail of brief benaderd met informatie over het onderzoek en een verzoek om mee te werken aan een interview. Een week later namen we telefonisch contact op om te proberen een afspraak te maken voor een telefonisch interview. Het vinden van professionals die bereid waren mee te werken aan een telefonisch interview verliep relatief gemakkelijk in de grote steden Amsterdam, Den Haag en Rotterdam. De bereidheid om mee te werken aan het onderzoek was groot, en de problematiek was bekend bij professionals. Non-respons in deze grote gemeenten kwam vooral voort uit tijdgebrek bij sommige benaderde organisaties. In de steden Eindhoven en Deventer ging de werving moeizamer. De benaderde organisaties waren vaak niet zo bekend met de problematiek of zagen het belang van het onderzoek niet in. Dit gold des te meer voor de *bible belt*-gemeenten. Professionals in deze gemeenten waren regelmatig van mening dat de problematiek niet (meer) voorkwam in hun gemeente en zagen het meer als een 'allochtonenprobleem'. Om toch een voldoende duidelijk beeld te krijgen is ervoor gekozen het aantal gemeenten in deze regio uit te breiden van twee naar vier en om de interviews in deze gemeenten aan te vullen met een aantal regionale en landelijke zorg- en welzijnsorganisaties van christelijke signatuur.

Na de telefonische interviews zijn er in de grotere steden in totaal vier verdiepende vervolginterviews uitgevoerd met respondenten die veel over de onderzoeksthema's te vertellen hadden. In deze verdiepende interviews gingen we dieper in op voorbeelden van casussen en stelden we enkele vragen op een wat abstracter niveau. In de gemeente Deventer en in de *bible belt*-gemeenten zijn geen verdiepende interviews gehouden. Omdat geen van de respondenten uit deze gemeenten voldoende ervaring had met de problematiek is besloten van een vervolginterview af te zien.

In aanvulling op de interviews is er ook veldwerk gedaan. Vanuit informatie uit de interviews en uit het netwerk van de onderzoekers zijn in totaal dertien relevante wijken geselecteerd in de gemeentes Amsterdam (3), Den Haag (3), Rotterdam (3), Eindhoven (2), Deventer (1) en Houten (1). Per wijk zijn onderzoekers steeds twee tot vier dagdelen op pad gegaan om met buurtbewoners en 'buurtkenners' te praten over de drie onderzoeksthema's. Als startpunt zijn verzamelplaatsen gekozen als buurthuizen, inlooppunten, moskeeën, kerken of scholen.

7.2 Huwelijksdwang

De meeste professionals kregen in hun werk slechts incidenteel en zijdelings te maken met huwelijksdwang. Slechts een beperkte groep organisaties zag vaker dan vijf maal per jaar dergelijke casussen voorbijkomen, dit waren vooral de Steunpunten Huiselijk Geweld (SHG's), huisartsen en Bureaus Jeugdzorg in de grote steden. Sommige professionals van SHG's gaven aan 'bijna dagelijks' in aanraking te komen met mensen die gedwongen zijn getrouwd of bang zijn voor een gedwongen huwelijk. De meeste professionals komen voornamelijk of uitsluitend in contact met mensen waarbij het huwelijk al gesloten is en die zich bij hen melden voor andere problemen. Alleen de Steunpunten Huiselijk Geweld en de Bureaus Jeugdzorg (BJZ) in de grote steden noemen gevallen waarbij angst bestaat voor huwelijksdwang. Dit is opvallend in vergelijking met Duits, Brits en Noors onderzoek, zoals besproken in hoofdstuk 3 dat veel meer of zelfs voornamelijk gevallen van dreigende huwelijksdwang meldde.

Dwang kan niet alleen voorkomen op het moment van de partnerkeuze, maar ook bij het sluiten van een huwelijk met een zelfgekozen partner. In zo'n situatie kan er dwang worden uitgeoefend omdat bijvoorbeeld de relatie bekend is geworden of omdat er sprake is van een zwangerschap. Een medewerkster van een migrantenvrouwenorganisatie in een middelgrote stad vertelde over een meisje

uit haar omgeving dat thuis was gekomen met de mededeling een vriend te hebben. Het doel van de jongeren was een gewone 'verkering', maar de ouders vatten het op als een verloving, waarna het meisje het gevoel had er niet meer onderuit te kunnen en onder druk van de familie met de jongen is getrouwd, ook al was ze inmiddels gaan twijfelen aan haar keuze. De respondent classificeerde deze situatie dan ook als een gedwongen huwelijk. Een medewerkster van een Somalische zelforganisatie noemde als voorbeeld situaties waarin iemand de huwbare leeftijd heeft bereikt maar nog niet is getrouwd: 'Je moet nu trouwen anders word je uitgehuwelijkt.' Dat er een huwelijk moet komen staat dan dus vast, maar iemand krijgt eerst nog de gelegenheid een eigen partner te kiezen. Gedwongen uithuwelijking wordt in deze gevallen als dwangmiddel ingezet.

Zoals al in eerdere hoofdstukken is besproken, is er in dit onderzoek gekozen voor een brede definitie van huwelijksdwang, waarbij de ervaring van de persoon zelf centraal staat. In de interviews met professionals en tijdens het veldwerk komt het 'grote grijze gebied tussen vrije keuze en dwang' (Storms & Bartels, 2008) herhaaldelijk terug. Bijvoorbeeld:

Soms ervaren cliënten dwang omdat ze niet geleerd hebben nee te zeggen. Soms hebben mensen echt geen keus. Het verschil is of er wel of geen ruimte is om nee te zeggen, soms is die ruimte er wel maar durven mensen die ruimte niet te gebruiken (medewerker SHG, grote stad).

Je hebt een gearrangeerd huwelijk, dat is op zich prima want dan stem je in. Maar je hebt ook een gearrangeerd gedwongen huwelijk en daar loopt het dus eigenlijk mis. Je hebt dus ook heel vaak mensen die wel trouwen omdat er een bepaalde nou toch wel dwang op zit. Maar dat ze toch wel meegaan, omdat ze toch wel gevoelens hebben en dan wordt er vaak gezegd van 'Hij is toch wel heel aardig.' (medewerker SHG, grote stad).

In mijn omgeving heb ik gezien dat sommige vormen van dwang niet als zodanig worden ervaren. Maar er zijn heel, heel veel situaties waarin vooral jongeren met een soort van masseren te maken krijgen: 'Oh, dat is zo'n leuke jongen en hij heeft gestudeerd en hij ziet er leuk uit.' Tot dat meisje denkt 'Ach, waarom ook niet' en dat ze op het moment dat alles meteen in werking wordt gezet denkt van 'Shit dit wil ik eigenlijk helemaal niet.' Niet zo snel en misschien ook wel helemaal niet met deze jongen. En dat ze dan niet terug kan. Op het moment dat ze die onvrijheid ervaart van 'Ik kan niet terug' of 'Dit wil ik niet maar ik durf geen nee te zeggen' of 'Ik kan geen nee zeggen', dan spreken wij al van een vorm van dwang. Vaak als je het in eerste instantie over huwelijksdwang hebt, ook in onze achterban, dan zeggen mensen dat het niet meer voorkomt, omdat mensen dat zien als met het mes op de keel zeg maar. Dus dat wordt op die manier veel minder erkend. Maar op het moment dat je echt gaat doorpraten en het hebt over het continu masseren van jonge mensen, dán wordt het pas ervaren als een vorm van dwang (medewerker migrantenorganisatie, grote stad).

Dit grijze gebied tussen dwang en vrije keus leverde voor sommige hulpverleners ook moeilijke situaties op in hun werk:

Kijk: dat ene meisje wat toch in Turkije is gebleven daar heb ik altijd een vreemd gevoel aan overgehouden. Dan zit ik heel erg met mijn eigen waarden- en normenpatroon in de knoei. Van is dit nou echt wel haar eigen keuze, is ze daar gelukkig en wil ze dit zo graag als ze dat zegt? Ik denk van niet, maar goed: waarom denk ik dat dan...? Wij vinden dit wel verschrikkelijke dillema's (medewerker SHG, middelgrote stad).

Ook andere professionals noemden gevallen waarin vooral jonge vrouwen vertelden in te stemmen met het voorgenomen huwelijk, maar waarbij de professionals zelf twijfels hadden. Voor professionals is het in deze situaties moeilijk vast te stellen in hoeverre er dwang is zolang de cliënt dat zelf niet expliciet benoemt. Het is dan ook goed mogelijk dat zich bij de voorbeelden die professionals in dit onderzoek noemen gevallen bevinden die zichzelf niet als gedwongen getrouwd zouden beschouwen, terwijl er ook cliënten zullen zijn die gedwongen zijn getrouwd zonder dat dat bij betrokken professionals bekend is.

Huwelijksdwang in migrantengemeenschappen

De meeste voorbeelden van huwelijksdwang die professionals noemden, betroffen migrantengemeenschappen. Dit was tijdens het veldwerk ook vaak de eerste associatie. Wanneer respondenten vertellen over huwelijksdwang in migrantengemeenschappen werden er verschillende aanleidingen genoemd. Bij een deel van de door respondenten genoemde gevallen ging het om gedwongen gearrangeerde huwelijken. In deze gevallen werd vaak de leeftijd van de huwelijkskandidaat als belangrijkste reden door de familie genoemd om een partner te gaan zoeken. Daarnaast noemden respondenten gevallen waarin er al afspraken waren gemaakt met de toekomstige schoonfamilie.

> *[...] Hij is jouw neef en we hebben met de familie afgesproken en je gaat mee en je moet trouwen met hem (medewerker Somalische migrantenorganisatie).*

Hierbij speelden er volgens de geïnterviewde professionals soms ook andere belangen van de ouders mee bij de partnerkeuze, zoals het in de familie houden van bezittingen, migratiemogelijkheden voor familieleden of de status van de huwelijkspartner.

In een ander deel van de door de professionals genoemde voorbeelden lag de aanleiding voor het gedwongen huwelijk in specifiek gedrag van de huwelijkskandidaten zelf, waarvoor de ouders een oplossing probeerden te zoeken in de vorm van een huwelijk. Hierbij ging het bijvoorbeeld om ongehuwde zwangerschappen of relaties, maar soms ook om gedragsproblemen:

Als de familie of ouders van het meisje merken dat het meisje bekend is geraakt met het begrip vrijheid en dat ze aangeeft dat ze haar vrijheid graag wil gebruiken, dus bijvoorbeeld naar een verjaardag van een vriendin te gaan of wat regelmatiger naar de bioscoop te mogen gaan, dan werkt dit als een signaal voor de ouders om na te denken over een huwelijk. De gedachtegang is hierbij vaak: dan heeft zij iemand die haar onder controle kan houden of krijgen (medewerker migrantenvrouwenorganisatie, grote stad).

> *Dat is absoluut geen religie, dat heeft echt meer te maken met de cultuur en de tradities, maar ook vanwege eerherstel. Bijvoorbeeld als iemand al is ontmaagd dat ze zo snel mogelijk haar eer willen herstellen als ze hun dochter laten trouwen met degene waarvan ze zegt dat ze daar seks mee heeft gehad of van wie ze zwanger is, want dan is de eer als het ware hersteld. Ten minste in zoverre, want daar gaat de gemeenschap dan over. Het heeft ook te maken met wangedrag. Waarbij de eer van de familie in het geding komt. Als je komt uit een gemeenschap waar heel veel controle is en waar bepaalde regels zijn, daar wil je ook gewoon bij blijven horen. En op het moment dat een van je familieleden iets verkeerds doet in de ogen van de gemeenschap, oftewel er wangedrag is, dan val je buiten de boot (medewerker SHG, grote stad).*

Deze twee citaten verschillen in die zin dat in het verhaal van de eerste professional het in de perceptie van de ouders vooral om het welzijn van het meisje gaat. Het gedwongen huwelijk waarover de tweede professional vertelt, richt zich daarentegen vooral op de gevolgen voor de eer van de familie.

Een meer uitzonderlijke categorie zijn de ouders die een partner voor hun kind gaan zoeken als oplossing voor een bepaald probleem. Een medewerker van een welzijnsorganisatie vertelde bijvoorbeeld hoe ouders voor een kind met een beperking of handicap op zoek gaan naar een geschikte partner in het land van herkomst, die dan ook voor de persoon met de beperking kan zorgen:

[...] dat een aantal cliënten die een beperking hebben wel een gedwongen huwelijk zijn aangegaan. In Turkije bijvoorbeeld, met een partner/ kandidaat die geen beperking heeft. Dat is met het doel eigenlijk dat die de zoon of de dochter kan verzorgen, dat die de verantwoordelijkheid kan nemen voor diegene met een beperking. Dat valt ook natuurlijk onder een gedwongen huwelijk. Meestal zien we ook, horen we ook, dat het een kandidaat is die in armoede zit. Het is een soort vlucht eigenlijk uit de armoede, accepteren om met iemand te gaan trouwen die een beperking heeft in Nederland. [...] Een soort oplossing voor hun zoon. Dat hij een gezin heeft, dat hij misschien straks toch kinderen krijgt (medewerker welzijnsorganisatie, middelgrote stad).

Er was een vrouw die doof was en die dacht 'Wie wil er nou met een dove trouwen?' Dat heeft ze haar hele leven begrepen. Op een gegeven moment krijgt ze een huwelijksaanzoek. Maar door die onzekerheid, ze heeft niets anders meegekregen dan dat ze niet goed genoeg is door haar handicap, werd ze dan toch gedwongen om te trouwen. 'De mogelijkheid doet zich voor en wanneer kan het nog een keer voorkomen? Het maakt niet uit hoe hij eruitziet, wie het is, je gaat gewoon trouwen, punt.' De ouders zijn onzeker, dochter is onzeker, en dan doet zich toch een mogelijkheid voor. En ook de ouders ervaren druk. Het liefst willen ze de dove dochter ook getrouwd zien, dat is toch het ideaalbeeld van de ouder (medewerker welzijnsorganisatie grote stad).

In een enkel geval zagen professionals dat huwelijksdwang voorkomt nadat een ongehuwd familielid slachtoffer is geworden van seksueel geweld. Een dergelijke situatie lost de familie dan op met een huwelijk onder dwang. Een huisarts vertelde hoe de ouders van een verkracht meisje probeerden de situatie op te lossen door een man voor haar te zoeken:

Ik heb dat ook wel eens meegemaakt, dat een meisje verkracht is en dat dit dan de 'oplossing' is, ze werd dan meegenomen en uitgehuwelijkt aan iemand anders die haar wel wilde hebben. Kennelijk zijn daar afspraken over gemaakt met die man, die wat zwakbegaafd was. En dat meisje was toen de klos. Ze heeft toen een abortus ondergaan, de familie heeft dat toegestaan, maar daarna is ze eigenlijk heel snel uitgehuwelijkt en dat huwelijk was niet plezierig (huisarts, grote stad).

Er werden door de geïnterviewde professionals verschillende vormen van dwang beschreven. In de meeste gevallen ging het om sociale druk of psychische dwang. Een respondent maakte onderscheid tussen 'zichtbare dwang', zoals isolatie, ontvoering en het afnemen van belangrijke papieren en 'onzichtbare dwang':

Veel vaker ervaren dames wel dwang, maar is deze niet zichtbaar. Ze durven geen nee te zeggen, doen wat er van hen verwacht wordt. Als er een 'bezichtiging' komt gaan ze koffie halen. Ook psychische mishandeling komt voor: 'Jij bent niets waard.' Dat heeft ook invloed (medewerker SHG, grote stad).

Heel veel geestelijk: 'Ben ik niet goed genoeg voor je, wat doe je ons aan, wij zijn ook gearrangeerd uitgehuwelijkt.' Als je ouders dat tegen je zeggen is dat heel veel geestelijke dwang (medewerker migrantenorganisatie, grote stad).

Ook angst voor uitsluiting of het verliezen van het contact met familie werd veel genoemd als vorm van sociale dwang. Sommige professionals noemen naast psychische en sociale druk ook voorbeelden van (dreigen met) fysiek geweld en achterlating als manieren om mensen tot een huwelijk te dwingen:

Het is bijvoorbeeld voorgekomen dat een meisje ongewenst zwanger was of dat de familie erachter is gekomen dat ze seks heeft gehad voor het huwelijk. En dan wordt er zo snel mogelijk gekeken of ze met diegene kan trouwen en daarbij kan zeker sprake zijn van lichamelijk geweld, maar ook, weet je, het zijn toch vaak jonge meiden en dan wordt er ook dwang gelegd door te zeggen: 'Als je dit niet doet dan word je teruggestuurd naar Turkije of Marokko of waar dan ook en dan mag je daar iemand uitzoeken in het dorp.' Dus dwang vindt zowel lichamelijk als geestelijk plaats (medewerker SHG, grote stad).

Alle vormen van dwang werden volgens de respondenten over het algemeen uitgeoefend door de familie, voornamelijk de beide ouders, maar ook wel door grootouders, oudere broers en ooms en tantes. Over het algemeen werd de familie van het slachtoffer als dader benoemd, vooral de ouders. Een enkele keer werd ook de (toekomstige) schoonfamilie genoemd. Bij huwelijken binnen de familie is deze situatie extra gecompliceerd:

[...] Zeker Turkse en Marokkaanse mensen trouwen vaak met nichten en neven, het is een dicht geweven web waarbinnen die pressie plaatsvindt (huisarts, grote stad).

Bij huwelijken binnen de familie komt dwang dus mogelijk van meerdere familieleden, van beide (beoogde) echtgenoten.

Naast verschillende vormen van dwang noemden professionals ook achtergrondkenmerken van slachtoffers. De achtergrondkenmerken van huwelijksdwang in migrantengemeenschappen die professionals het meest benoemden zijn geslacht, etniciteit, opleidingsniveau en religie. In de interviews werden vrijwel uitsluitend voorbeelden genoemd van vrouwelijke slachtoffers van huwelijksdwang.

Het zijn vooral hele jonge meisjes, meer meisjes dan jongens, alhoewel het ook onder jongens voortkomt; daar ken ik ook casussen van, van jongens die niet mochten trouwen met wie ze wilden. Maar het meeste zijn het toch de meisjes en dan jong (huisarts, grote stad).

Enkele hulpverleners gaven zelf ook een verklaring voor het grotere aantal vrouwen dat zich bij hen meldt:

Ik heb het meest te maken met mensen uit Iran. [...] Er is overigens wel een duidelijk onderscheid tussen jongens en meisjes: jongens accepteren huwelijksdwang eerder dan meisjes. Het is voor de jongens die op het platteland wonen of woonden heel normaal dat ze worden uitgehuwelijkt. De meisjes verzetten zich meer tegen huwelijksdwang, dit heeft vaak te maken met de steun die ze ontvangen van hun moeder (medewerker migrantenorganisatie, grote stad).

Het zijn toch vaker vrouwen. Die bij ons in the picture komen hé. Nou kijk als je achteraf de man ook spreekt,(...), dan komt ook wel eens voor dat hij ook niet wilde. Maar is gewoon erg moeilijk, want bij mannen is dat trotsgevoel, dat eergevoel is toch wel groter. Het is toch wel echt een grote verantwoordelijkheid en zeker als

hij de enige zoon is in de familie. En er wordt wat verwacht en dan is het heel moeilijk om daar tegenin te gaan (medewerker SHG, grote stad).

Veel hulpverleners stonden echter helemaal niet stil bij de mogelijkheid van mannelijke slachtoffers van huwelijksdwang; zij gingen er automatisch vanuit dat huwelijksdwang een vrouwenprobleem is.

Er werden door de geïnterviewde professionals en tijdens het veldwerk verschillende etnische groepen en herkomstlanden genoemd waarbij huwelijksdwang zou voorkomen. Turkije, Marokko, Suriname/ Hindoestaans, Irak, Afghanistan, Pakistan, Koerdisch en Somalië werden het vaakst genoemd door professionals.[44] Tijdens het veldwerk waren verschillende mensen met een Marokkaanse achtergrond er juist verbaasd over dat hun groep zo vaak werd genoemd: 'Dat komt in Marokko zelf al bijna niet meer voor.' Huwelijksdwang werd door deze mensen ervaren als ouderwets, 'iets van vroeger', een verschijnsel dat ze vaak alleen van horen zeggen kennen en niet uit hun eigen omgeving.

Over het verband met opleidingsniveau werden heel gemengde antwoorden gegeven. Het grootste deel van de respondenten ziet geen verband tussen huwelijksdwang en het opleidingsniveau van de huwelijkskandidaten. Enkele respondenten zien juist voornamelijk hoogopgeleide dan wel juist laagopgeleide gevallen. Bijvoorbeeld:

Als je werkt aan mondigheid en burgerschap verandert er zo veel. Er is heus wel respect voor familie bij vwo-leerlingen, maar zij staan toch aanmerkelijk kritischer tegen mogelijke ideeën van hun ouders. Deze kinderen hebben niet dezelfde problemen als vmbo-leerlingen die voor broertjes/zusjes moeten zorgen. Vwo-leerlingen hebben dat niet zo: ouders zijn trots en kinderen zelf zijn zich bewust van hun goede opleiding. De afgelopen twintig jaar zijn er heel veel zelfbewuste meiden bijgekomen. Opleiding is heel belangrijk ten aanzien van deze problematiek (medewerker school, grote stad).

Het gaat hierbij vaker om hogeropgeleide jonge meiden of vrouwen, die ook wat ouder zijn, zo rond de 30, 35. Ze worden dan onder druk van de familie gezet: 'Je hebt een goede baan, het wordt tijd en het is handig om dan met iemand uit Marokko of Turkije te trouwen.' Maar het komt voor in alle leeftijdsgroepen. Bij 18-,19-, 20-jarigen is het momenteel de trend onder jonge meiden, het betreft dan meiden zonder diploma, ze zien trouwen dan als een vorm van status (medewerker migrantenvrouwenorganisatie, grote stad).

Het zijn mensen die, zeg maar, uitgehuwelijkt zijn vanuit het dorp, of lager opgeleide mensen. Mensen die heel gelovig zijn. De meesten hebben ook hoofddoeken. Ze komen hier en ze weten eigenlijk niet beter dan dat het zo hoort dat je uitgehuwelijkt wordt. Ze vinden het normaal (taalcoach, middelgrote stad).

Voor een deel zijn deze verschillen in inzicht tussen professionals mogelijk uit leeftijd en doelgroep van de organisatie te verklaren. Omdat huwelijksdwang vaak aan het einde van een opleiding plaatsvindt, is het bijvoorbeeld te verklaren dat een vwo-school weinig gevallen ziet, terwijl diezelfde vrouwen nadat zij hun vervolgopleiding hebben afgerond misschien wel met huwelijksdwang te maken zouden kunnen krijgen. Enkele professionals noemden overigens ook voorbeelden van jongeren die almaar door bleven studeren, opleidingen 'stapelden', om zo een huwelijk te kunnen uitstellen.

---

44 Etniciteiten/herkomstlanden die slechts een of enkele keren werden genoemd zijn: Nederlands orthodox protestants-christelijk, Roma, Iran, Indonesië, Egypte, India, Sikhs, Polen.

Enkele mensen benoemen dat het niet zozeer afhangt van het opleidingsniveau van de jongeren zelf maar zien wel een verband met het opleidingsniveau en de achtergrond van de ouders. Bijvoorbeeld:

> *De groep die met gearrangeerde huwelijken te maken krijgt, is heel divers. Dus laagopgeleid of hoogopgeleid dat maakt eigenlijk niet zoveel uit. [...] Wat wel een heel belangrijk ding is, of ouders het heel belangrijk vinden dat je individuele keuzes kan maken. Een stukje individualisering, een stukje proces van individualisering maakt heel veel uit voor de kans dat er huwelijksdwang plaats zou kunnen vinden. Dat ouders zich niet op de vingers gekeken voelen door de gemeenschap over wat zij wel of niet doen. En dat zij hun kinderen zelfstandig en zelfbewust in het leven laten staan. Dat is een heel belangrijke factor. Over het algemeen kan ik niet zeggen of dat vaak is bij hoogopgeleide of laagopgeleide mensen, maar het is vaak wel zo dat daar meer over nagedacht wordt in hoogopgeleide gezinnen. Dat dat vaker een onderdeel is van de opvoeding. Dus dat je überhaupt al denkt aan opvoeden en niet alleen aan zorgen voor. Dus niet alleen zorgen voor een dak boven je hoofd en eten en drinken en kleding, maar ook dat je erop let hoe je kind in het leven staat. En dat je daar kritisch over kan nadenken, anders dan je buren, anders dan je zus, anders dan je zelf bent opgevoed (medewerker migrantenorganisatie, grote stad).*

Deze respondent beschrijft het proces van individualisering als een belangrijke factor in het afnemen van huwelijksdwang. Individualisering op andere gebieden kan ook meer ruimte voor individuele partnerkeuze met zich meebrengen, hetgeen het risico op huwelijksdwang kan verminderen. Ook andere onderzoekers zoals Sterckx (te verschijnen) en Storms en Bartels (2008) zien een verband tussen individualiseringsprocessen en een afname van huwelijksdwang.

Enkele respondenten zagen tot slot een verband met een bepaalde persoonlijkheid of psychische gesteldheid van betrokkenen. Bijvoorbeeld:

> *Het overkomt niet iedereen, meestal sub-assertieve mensen die ook zelf het gevoel hebben heel weinig aan hun eigen situatie te kunnen doen en er passief instaan. Want later is er dan een gesprek waarbij een ouder of broer/zus zit, waarbij blijkt dat zij dan zeggen: nou ja, ze had best kunnen zeggen dat ze het niet wilde, maar blijkt dat diegene dat niet echt te berde heeft gebracht en voor zichzelf heeft gehouden in het kader van: het is toch al zo besloten en ik kan er niks aan doen. Vaak mensen die weinig zelfvertrouwen hebben en weinig voor zichzelf durven opkomen (huisarts, grote stad).*

> *Als ik kijk naar de cliënten die überhaupt daarmee te maken hebben, met gedwongen huwelijk, staat dit dus even los van hun achtergrond, is dat ze wel een laag zelfbeeld hebben, terughoudend, vertellen niet veel, heel angstig, jarenlange onderdrukking en leven in iets waar je niet tevreden over bent (medewerker SHG, grote stad).*

In dit laatste citaat gaat het niet alleen om karaktertrekken die iemand kwetsbaarder maken voor een gedwongen huwelijk, maar ook om een gevolg van een ongelukkige thuissituatie. Ook in Duits onderzoek is er een duidelijk verband gelegd tussen huwelijksdwang en een problematische thuissituatie waarin huiselijk geweld, psychische problemen en verslaving een rol spelen (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011: p.33-38; Strobl & Lobermeier, 2007: p.31-39).

Huwelijksdwang in orthodox protestants-christelijke gemeenschappen

In de zogenoemde *bible belt* gemeenten en bij de christelijke zorg- en welzijnsorganisaties wordt bij het begrip huwelijksdwang vaak in eerste instantie gedacht aan gearrangeerde huwelijken. De oproep

om deel te nemen aan het onderzoek riep dan ook regelmatig verbaasde of ronduit negatieve reacties op. Een contact van een van de onderzoekers schreef bijvoorbeeld:

De vraag over gedwongen huwelijken binnen de Nederlandse gemeenschap is onbeantwoord gebleven. Zoals ik eerlijk gezegd ook wel verwacht had. Maatschappelijk werkster van [welzijnsorganisatie] is voor mij rond gaan vragen om een ingang te krijgen. Zij behoort ook tot deze kerk maar is wat wereldser. Volgens haar werd er ontkennend gereageerd en sommige reacties waren zelfs boos/ beledigd: 'Onderzoek naar huwelijksdwang, hoe durven ze!' De deuren zijn nog dichter dan verwacht. Jammer dat ik je niet verder heb kunnen helpen.

Ook tijdens sommige gesprekken in het veldwerk werd in eerste instantie negatief gereageerd. Wanneer we de in dit onderzoek gebruikte brede definitie toelichtten en het voorbeeld van het 'moetje' noemden, volgt echter soms toch herkenning:

> *De visie van sommige mensen, die eh... van het geloof zeg maar, van Christus eigenlijk. Als je dus zeg maar met iemand naar bed bent geweest dan moet je daar mee trouwen. Niet de visie dat het gebaseerd moet zijn op liefde zeg maar, maar dat je seks hebt gehad. En dan moet je daar mee trouwen. (...) [...] Bij één stel ouders was het andersom, die twijfelden, die vonden het heel moeilijk. Die vonden eigenlijk dat ze moesten trouwen, maar met gesprekken hebben we gezegd nou dan maar niet. Maar vervolgens zeggen ze dan wel, dan mag ze niet meer trouwen. Dus met niemand anders. (medewerker christelijke jongerenorganisatie).*

> *Ik heb juist het gevoel dat er een kentering is. Wel het idee dat, als je zwanger bent, dan laat het kindje maar komen en wij kijken dan, familie, vrienden en de kerk hoe we je kunnen helpen. Maar de optie ' je moet nu trouwen', die sociale druk is beslist minder. [...] Wij zijn geen voorstander van samenwonen. We hopen dat mensen gaan trouwen. [...] Wil je echt liefde en trouw beloven, dan denken we: 'Als je er toch zo instaat dan kun je beter trouwen.' Maar je voelt wel aan, ik probeer het netjes te zeggen, maar mensen kunnen het toch voelen als druk. [...] Maar ik moet eerlijk zeggen: ik vind dat wel leuk van dit onderzoek. Ik denk dat wel, maar ik zou dat eigenlijk eens aan een van die meisjes moeten vragen: 'Heb je druk ervaren?' Dan weet ik het. Eigenlijk zou daar eens een interview mee gedaan moeten worden (pastoraal werker, bible belt gemeente).*

Andere professionals herkenden ook met deze toelichting op de definitie huwelijksdwang niet als een verschijnsel dat zich voordeed bij hun achterban.

Ook bij deze uitgebreide definitie ging het over het algemeen om heel kleine aantallen, geen enkele christelijke zorgorganisatie of professional werkzaam in de ***bible belt***-gemeenten noemde meer dan een of twee gevallen per jaar van gedwongen huwelijken uit orthodox protestants-christelijke hoek. Over het algemeen was leeftijd het belangrijkste achtergrondkenmerk dat ze noemden; het ging vaak om jongeren of jongvolwassenen, waarbij wel moet worden opgemerkt dat uit de interviews en het veldwerk blijkt dat de huwelijksleeftijd in deze groep sowieso relatief laag lijkt te liggen. Ook werden bepaalde kerkgemeenschappen als 'strenger' benoemd, waardoor daar meer huwelijksdwang zou kunnen voorkomen. Hierbij worden duidelijke lokale verschillen benoemd. Als uitoefenaars van dwang worden echter door de geïnterviewde professionals vooral de ouders genoemd, en niet de kerk of de gemeenschap. De dwang die werd uitgeoefend was vooral psychische of sociale dwang, zoals dreiging met uitsluiting.

Gevolgen van huwelijksdwang

Hoewel de interviewers er uitdrukkelijk naar vroegen, hebben slechts enkele professionals in de interviews uitspraken gedaan over de gevolgen van huwelijksdwang in orthodox protestants-christelijke en migrantengemeenschappen. Zij noemden relatieproblemen, huiselijk geweld, afhankelijkheid binnen de relatie en moeilijker kunnen scheiden als gevolg. De meeste professionals in de telefonische interviews kregen niet vaak rechtstreeks te maken met situaties van huwelijksdwang. Als er sprake was van huwelijksdwang kwam dit vaak pas naar voren als deel van de achtergrondinformatie waarmee mensen zich met een andere hulpvraag bij de professionals meldden. Dit was bijvoorbeeld huiselijk geweld, relatieproblemen, psychische of gezondheidsproblemen, of omdat zij willen scheiden. Een huisarts vertelde hierover:

> *I: Wat doet u als iemand u vertelt gedwongen te zijn om te trouwen?*
> *R: Hangt heel erg van de situatie af, er zijn mensen die het gevoel hebben gehad gedwongen zijn te trouwen maar nu best tevreden zijn over hun huwelijk en er zijn ook mensen die aanlopen tegen problemen. Afhankelijk van wat mensen willen, begeleid ik ze zelf of verwijs ik ze door naar maatschappelijk werk / psycholoog of [naam steunpunt huiselijk geweld] die hier zitten, een stichting voor huiselijk geweld die veel weet van huwelijksdwang en geweld binnen huwelijken (huisarts, grote stad).*

De mensen die ondanks het gedwongen karakter van hun huwelijk verder geen problemen ondervinden zullen zich dan ook niet snel bij de hulpverlening melden. Dit betekent dat het moeilijk vast te stellen is of, en in hoeverre, problemen het gevolg zijn van het gedwongen huwelijk dat soms al decennia eerder heeft plaatsgevonden.

7.3 Achterlating in het land van herkomst

Bij achterlating kunnen we twee groepen slachtoffers onderscheiden: jongeren en jongvolwassenen die worden achtergelaten door hun ouders en getrouwde vrouwen of mannen die worden achtergelaten door hun echtgenoot. Ook in de interviews met professionals komen deze twee vormen terug. Afhankelijk van hun doelgroep hebben professionals met een van beide groepen dan wel met beide groepen te maken. Achtergelaten jongeren werden wat vaker genoemd dan achtergelaten volwassen vrouwen of mannen. Dit is mogelijk mede te verklaren door de volgorde van de interviewonderwerpen, waarbij het eerste onderwerp huwelijksdwang was en waarbij jongeren ook de grootste groep zijn. Het aantal gevallen van achterlating dat zich bij de geïnterviewde professionals meldt, is veel lager dan bij huwelijksdwang. Opnieuw zijn het de Steunpunten Huiselijk Geweld en Bureaus Jeugdzorg in de grote steden die de meeste gevallen tegenkomen: tussen de tien en vijftien meldingen van achterlating per jaar. Een medewerker van Bureau Jeugdzorg in een grote stad vertelde daarnaast ongeveer vijftig jongeren per jaar te spreken die bang waren dat hun ouders hen zouden achterlaten.

Achterlating van jongeren

De aanleiding voor de achterlating van jongeren was vaak een concreet probleem, bijvoorbeeld wangedrag of opvoedproblemen. Een enkele keer lag het probleem bij de ouders. De ouder(s) konden in die

gevallen niet goed voor de jongere zorgen en brachten hem of haar daarom onder in het land van herkomst, bijvoorbeeld omdat de ouders lichamelijke of geestelijke gezondheidsklachten hadden. Ook een tweede huwelijk na echtscheiding werd als aanleiding genoemd, waarbij de nieuwe partner de kinderen uit het eerste huwelijk niet langer in huis wilde hebben. In de meeste gevallen die professionals beschreven was het echter het gedrag van de jongere zelf dat de ouders als problematisch ervoeren. Wanneer gedragsproblemen van de jongere de aanleiding voor de achterlating waren, ging het vaak om verkeerde vrienden, het achteruit gaan van schoolresultaten, gebruik van alcohol of drugs of zelfs crimineel gedrag. Bijvoorbeeld:

Zoals een Marokkaans meisje dat steeds dronken op straat lag. Zij is door familie naar het land van herkomst gestuurd om daar een tijdje af te koelen (medewerker SHG, grote stad).

Ouders willen hun kind vervolgens helpen door het tijdelijk naar familie of een kostschool in het buitenland te sturen, weg van verkeerde vrienden en drugs/alcohol. De geïnterviewde professionals hebben hier vaak wel begrip voor. Soms lijkt het jongeren ook echt te helpen:

[...] ouders uit een soort van onmacht denken: 'Ik moet mijn kind beschermen of-ie wil of niet.' Het bekende verhaal van Ali B kent iedereen, hij is er heel duidelijk over: 'Ik zat diep in de problemen en toen moest ik naar mijn tante', nou heeft hij daarmee ingestemd. En achteraf zegt-ie: Dat is de beste keus ooit geweest. Zo hebben we ook soms van: dit is het beste voor dit meisje als het uit deze situatie wordt gehaald. Als je het dan hebt over loverboys, drugscircuit, weglopen en nachten wegblijven en slapen daar waar je geen een kind zou willen hebben. In die zin heb je kwetsbare kinderen waarvan ouders vinden: 'Mijn kind loopt nu gevaar dus ik ga ingrijpen.' (medewerker Bureau Jeugdzorg, grote stad).[45]

Een andere vorm van wangedrag in de ogen van de ouders zijn meisjes die zich 'te vrij gedragen', een relatie hebben of ongehuwd zwanger raken. Ook homoseksualiteit wordt een enkele keer als aanleiding voor achterlating genoemd, zowel voor jongens als voor meisjes:

Nog een meisje die kwam uit [Afrikaans land] dacht ik. Die werd daar naartoe gestuurd omdat ze dacht dat ze, ze had hier met een meisje gezoend en ze werd dus teruggestuurd. En nou ja moest daar blijven en het laatste bericht was ook dat ze moest trouwen, maar uiteindelijk kun je je afvragen: is dat wel gedwongen? Op die vraag heeft ze toch ontkennend geantwoord. Het zijn van die zaken die je bijblijven (medewerker BJZ, grote stad).

Daarnaast is het ook zo dat jonge meiden, maar ook jongens wel eens worden achtergelaten in het land van herkomst en bij jongens is dat ook zo hè, homoseksuele jongens waarvan de geaardheid dus niet wordt geaccepteerd door de familie of waarbij er dus schaamte is waardoor hij wordt achtergelaten. Het is ook weleens voorgekomen dat zo'n jongen dan in een kliniek wordt geplaatst met de intentie dat hij geheeld moet worden, dat heb ik ook wel eens meegemaakt (medewerker SHG, grote stad).

Een andere categorie ouders van jongeren met gedragsproblemen is bang voor jeugdzorg en de hulpverlening en besluit hun kinderen om die reden naar het buitenland te brengen, of zelfs als gezin te vertrekken zodra jeugdzorg in beeld komt. Een respondent van BJZ noemt in dit verband de angst die onder Turkse gezinnen is ontstaan na alle ophef over kinderen die bij een lesbisch pleeggezin waren

45 Rapper Ali B heeft dit verhaal verteld in het televisieprogramma *Van der Vorst ziet Sterren* in juni 2011.

geplaatst. Ook tijdens het veldwerk komt de angst voor Bureau Jeugdzorg bij migrantenouders naar boven. Een vrijwilliger bij een inloop voor Marokkaanse vrouwen in een grote stad vertelde:

> *Vrouwen voelen zich meer vrij om hier naartoe te komen dan bij een instantie waar jeugdzorg of politie op de voorgevel staat, en denken: 'Als ik bij de stichting binnenloop kan ik echt mijn verhaal kwijt zonder bang te zijn dat mijn kind wordt afgenomen.' Ze vinden het heel fijn om hierover te praten met ons. Laten we eerlijk zijn: ik ben vaak geweest bij de GGD voor gesprekken, weet je: die kinderen worden zo uit het huis meegenomen, het kind of moeder is net begonnen met het doen van haar verhaal en het kind wordt ineens meegenomen wat krijg je dan: je krijgt een erger kind terug. De jongen komt verslaafd terug, die jongen die gokt, die jongen rookt, staat op straat, geen alcohol meegekregen vanuit huis maar neemt het mee, je krijgt alleen een erger kind terug dan je hebt afgegeven aan BJZ (Marokkaanse vrijwilliger inloop buurthuis).*

In deze gevallen is het dus niet zozeer de intentie van ouders om jongeren uit hun Nederlandse omgeving te halen, maar om te voorkomen dat de Nederlandse hulpverlening de situatie van hun kind verder verergert.

Achtergrondkenmerken van achtergelaten jongeren

Volgens de geïnterviewde professionals zijn de achtergelaten jongeren vooral pubers tussen de 11 en 20 jaar. In de meeste concrete voorbeelden die zij noemden, waren de achtergelaten jongeren rond de 15-16 jaar. Volgens de professionals hebben de achtergelaten jongeren vrijwel altijd de Nederlandse nationaliteit of een permanente verblijfsstatus. Herkomstlanden die worden genoemd zijn: Dominicaanse Republiek, Kameroen, Marokko, Somalië (inclusief Somalische migranten in Kenia en Ethiopië), Turkije, Afghanistan, Irak, Iran en Pakistan. Wat betreft opleidingsniveau noemen de meeste respondenten dat achterlating onder alle opleidingsniveaus van jongeren voorkomt. Wel noemen sommige respondenten jongeren in het speciaal onderwijs of met een laag IQ als speciale risicofactor, omdat zij vaker probleemgedrag vertonen.

Opvallend is dat sommige professionals een duidelijke link zien tussen achterlating en huwelijksdwang en anderen juist nadrukkelijk niet.

> *De koppeling tussen huwelijksdwang en achterlating kom ik zo niet tegen. Bijvoorbeeld een jongen die homo was werd meegenomen naar het land van herkomst ter genezing, om daar behandeld te worden voor zijn geaardheid, maar niet om te trouwen. Jongeren waarmee wij in projecten werken, herkennen de koppeling tussen achterlating en gedwongen huwelijken ook niet. Dit jaar wordt die koppeling tussen de thema's in projecten niet meer gemaakt (medewerker SHG, grote stad).*

> *Uiteindelijk hoor ik dan: ze is nu naar Turkije want dat is goed voor haar. En dat ze een hele tijd daar verblijft en na verloop van tijd gehuwd terugkomt. [...] Ik heb de indruk dat men de indruk heeft dat daar het forceren of dwingen makkelijker gaat. Vooral bij familie die daarbij betrokken is, zoals bij oma's en opa's en mensen, losgeweekt worden van wat ze hier hebben van steun van school en vrienden. Daar zijn ze meer op zichzelf en alleen en kan de dwang makkelijker opgevoerd worden (huisarts, grote stad).*

Ook andere professionals noemen voorbeelden van meisjes/jonge vrouwen die zijn achtergelaten om in het land van herkomst te trouwen. De ervaringen en meningen van professionals over de samenhang tussen huwelijksdwang en achterlating zijn dus verdeeld.

Achterlating van getrouwde vrouwen en mannen

De tweede categorie van achterlatingen vormt achterlating van volwassen mannen of vrouwen door hun partner of echtgenoot bij huwelijksproblemen. Deze vorm van achterlating noemden de geïnterviewde professionals veel minder vaak dan achterlating van jongeren. Tijdens het veldwerk werden achtergelaten mannen en vrouwen juist vaker genoemd dan jongeren. De respondenten koppelden het fenomeen van achterlating aan de afhankelijke verblijfsvergunning van partners die voor het huwelijk naar Nederland zijn gemigreerd:

> *Meestal als je gaat trouwen drie, nu is het vijf jaar geworden, maar binnen een bepaalde tijd moet je dan de Nederlandse nationaliteit aanvragen. En voordat de aanvraag gebeurde gingen ze met de vrouwen naar het eigen land en dan kwam de man alleen terug (medewerker welzijnsorganisatie, middelgrote stad).*

> *Dat zie je dus ook bij die importmensen, die worden dan hiernaartoe gehaald, nou vrouwen worden heel erg geïsoleerd en die worden dan ook wel verborgen vrouwen genoemd hè. Op het moment dat ze een beetje vooruit willen komen en wat meer mee willen doen in de maatschappij, worden ze beperkt en wordt er ook druk gelegd door te zeggen dat de man dan stapt naar de IND of 'dan stuur ik je terug en jij bent afhankelijk van mij', weet je wel en dat kan heel ver gaan, waardoor dus ook vrouw en kinderen teruggestuurd kunnen worden naar het land van herkomst (medewerker SHG, grote stad).*

In het laatste geval wordt dreigen met achterlating of terugsturen naar het land van herkomst gebruikt als machtsmiddel binnen de relatie. Een respondent noemde daarnaast nog een casus waarbij het ging om een eerkwestie. Dit betrof een Turks-Koerdische vrouw die voor een huwelijk naar Nederland was gemigreerd en een buitenechtelijke relatie was begonnen met een andere man. Haar eigen familie heeft haar vervolgens achtergelaten in Turkije.

Alle geïnterviewde professionals noemen uitsluitend voorbeelden van vrouwen die zijn achtergelaten door hun man. In het veldwerk in de wijken worden echter ook verhalen verteld over mannen die zijn achtergelaten door hun vrouw. Herkomstlanden die worden genoemd zijn: Marokko, Turkije, Afghanistan, Irak en Curaçao. Marokko wordt van deze landen het vaakst genoemd. Enkele respondenten noemen naast de afhankelijke verblijfsvergunning ook andere vormen van afhankelijkheid als risicofactor voor achterlating, zoals een lage opleiding of financiële afhankelijkheid:

Van degenen die achtergelaten zijn, kunnen het verschillende opleidingsniveaus zijn. Maar over het algemeen merk je wel dat als mensen nergens zijn opgeleid, het wel gemakkelijker is om iemand achter te laten. Omdat diegene vaak ook niet een sterk netwerk heeft om zich heen [heeft]. Weet je, als diegene ook niet werkt, ze gewoon huisvrouw is of als een kind nog te jong is om economisch zelfredzaam te zijn. Ja, dan is het gewoon veel gemakkelijker om iemand mee te nemen en achter te laten (medewerker migrantenorganisatie, grote stad).

De meeste concrete voorbeelden die werden genoemd waren echter van achtergelaten vrouwen met een hbo- of academische opleiding. Mogelijk is dit te verklaren doordat hogeropgeleide vrouwen of vrouwen met een sterk netwerk (sociaal kapitaal) meer mogelijkheden hebben om hulpverlening in Nederland te bereiken of op een andere manier naar Nederland terug te keren (Zie ook Carlisle, 2014: te verschijnen en Bakker, 2008).

Gevolgen van achterlating voor jongeren en getrouwde mannen en vrouwen

De meeste respondenten hadden weinig zicht op de gevolgen van achterlating voor betrokkenen omdat zij na de achterlating het contact verloren.

I: Welke gevolgen had de achterlating voor de betrokkenen?
R: Nou, dat ze niet meer terugkomen. Hoe ze daar wel of niet floreren kunnen we niet onderzoeken omdat we daar gewoon de jurisdictie niet voor hebben (medewerker BJZ, grote stad).

Daar heb ik weinig tot geen inzicht in gehad, ik kan me slechts voorstellen wat voor afschuwelijke ervaring dit is (advocaat, grote stad).

Slechts enkele respondenten had ook na achterlating contact met de betrokkenen en kon uitspraken doen over de gevolgen. Zij noemden vooral psychische gevolgen. Specifiek voor achtergelaten jongeren in Somalië waren de slechte omstandigheden en veiligheidssituatie in dat land, een groot verschil met de situatie die kinderen in Nederland gewend zijn:

Een echte hel, een schrijnende situatie. Kinderen die hier geboren en getogen zijn en in één keer naar een ander land gaan, van oorlog en chaos, de taal niet machtig zijn. Voor kinderen is het echt moeilijk, een schrijnende situatie. Daarnaast wordt ook de ontwikkeling stopgezet, niet gaan werken, niet naar school gaan. Soms worden kinderen ook naar een strafkamp gebracht, en dat is heel erg voor de kinderen. [...] Voor meisjes is heel erg dat er vrouwenbesnijdenis is, en geweld wordt gebruikt [Somalische migrantenorganisatie, grote stad).

Deze respondent noemt specifiek jongeren die in Somalië of de buurlanden naar een kostschool ['strafkamp'] worden gestuurd. Ook in het dossieronderzoek van Buitenlandse Zaken kwamen soortgelijke casussen voor (zie hoofdstuk 4). Over het algemeen is er echter weinig contact na de achterlating, waardoor de gevolgen dus onduidelijk blijven voor de betrokken professionals.

7.4 Huwelijkse gevangenschap

Van de drie thema's in dit onderzoek is de term huwelijkse gevangenschap het minst bekend bij de geïnterviewde professionals. Bij de term huwelijkse gevangenschap denken zij als eerste aan vrouwen die letterlijk opgesloten worden door hun echtgenoot. Professionals die de term wel kennen, verwijzen regelmatig naar de organisatie Femmes for Freedom. Na uitleg herkennen ze de problematiek vaak wel, al hebben sommige respondenten wel wat moeite met de term 'gevangenschap', bijvoorbeeld:

Ja, weet je, ik vind het zo'n groot woord: gevangenschap. Ik weet dat er verschil is tussen families en dan praat je vooral over mensen van andere culturen. Aan die personen wordt er soms niet eens wat gevraagd en dat vind ik dan echt gevangenschap, en bij ons is het meer een sociale druk waardoor je zegt: we blijven bij elkaar. Of ik wil wel weg maar het mag niet. En dan is in het geval van de kerk een combinatie van sociale en godsdienstige druk en ik moet wel toegeven dat wij een klimaat hebben waarin je zegt: blijf bij elkaar. Maar ik vind dat meer een aanmoediging om vol te houden en als je daar anders naar kijkt is het meer een soort van gevangenhouden. Ik moet eerlijk zeggen, ik heb eens een keer iemand gesproken die het huwelijk omschreef als: ik zit in een kooi, dus dat is dan toch wel gevangenschap (pastoraal werker, bible belt-gemeente).

Ook tijdens het veldwerk herkennen mensen de problematiek na uitleg wel, maar niet de term.

Een van de manieren waarop huwelijkse gevangenschap kan ontstaan is wanneer er in het buitenland een huwelijk is gesloten dat vervolgens in Nederland is ingeschreven, of wanneer er een religieus

huwelijk is gesloten naast of in plaats van het Nederlands burgerlijk huwelijk. Als er vervolgens in Nederland wordt gescheiden, is deze Nederlandse (burgerlijke) echtscheiding niet automatisch geldig in het buitenland of voor de religieuze gemeenschap. Deze situatie wordt echter pas een probleem als een van de betrokkenen graag ook het buitenlandse of religieuze huwelijk wil laten ontbinden maar dit niet lukt. Een van de respondenten noemt een verhelderend voorbeeld van haar eigen moeder:

> *Nee, dat levert geen problemen voor mijn moeder op maar wel voor mijn vader. Hier heb je de rechtsbijstand. Als je gaat scheiden neem je een advocaat en als je minder inkomen hebt dan betaalt de staat dat. In Turkije ken je dat niet. Dan moest mijn moeder als ze in Turkije wou scheiden, en dat wilde ze wel, een advocaat gaan nemen en dat kost bijna 2000 à 3000 euro. Minimaal genomen 2000 euro en mama heeft dat geld niet. Ze heeft wel vijf kinderen maar ik heb eens uitgezocht: levert dat op financieel gebied problemen op? Nee, want mijn mama heeft niet veel bezittingen gehad, daar viel dus niks te verdelen. Toen pa eenmaal vertrokken was hadden ze het huis waar ze hier jaren voor gewerkt hadden verkocht. Dus dat geld was al weg en mijn ma zat in een bui van laat hem kapot vallen met hetgeen wat we hebben. Ik hoef het allemaal niet meer en het is goed zo! [...] Maar er zit een ander verhaal achter. Zij, waar hij [vader] nu mee samen is, wil natuurlijk voor de wet trouwen. Dat zijn allemaal van die sneaky dingen. [...] Kijk mijn vader is bijna 70. Stel hem overkomt wat, dan kan zij [nieuwe vrouw] het pensioen van papa opstrijken natuurlijk. [...] Dus ik laat het zijn beloop gaan, maar voor een andere reden. Je ziet ook mensen die denken van: in Turkije ga ik niet scheiden, dan kan hij ook lekker niet trouwen. Dan denk ik: je houdt toch niet van hem? Dan kan je toch scheiden? (medewerkster migrantenvrouwenorganisatie).*

In dit voorbeeld is het vooral de vader die huwelijkse gevangenschap ervaart. Hij heeft een nieuwe relatie waarmee hij ook graag wil trouwen, maar hij heeft blijkbaar niet de middelen om de Turkse echtscheiding te regelen. De moeder heeft daarentegen weinig belang bij de Turkse echtscheiding en berust in de situatie.

De geïnterviewde professionals noemen verschillende vormen van huwelijkse gevangenschap. Ten eerste de situatie waarbij een echtpaar wel het burgerlijk huwelijk heeft laten ontbinden maar waarbij het niet lukt om ook het religieuze of buitenlandse huwelijk te ontbinden. Verbroken relaties waarbij er nooit een burgerlijk huwelijk is geweest maar alleen een informeel religieus huwelijk vallen hier ook onder. Ten tweede zijn er gevallen waarbij het technisch gezien wel mogelijk is om het buitenlandse/religieuze huwelijk te laten ontbinden, maar mensen dit niet weten of onvoldoende kennis of geld hebben om dit te realiseren. Een derde vorm van huwelijkse gevangenschap die veel professionals noemden, zijn mensen die vastzitten in een relatie die ze eigenlijk zouden willen verbreken, maar dit niet durven uit angst voor hun partner, schoonfamilie of reacties van de omgeving. Ook vrouwen die letterlijk opgesloten worden gehouden door hun echtgenoot vallen in deze categorie.

Deze drie categorieën zullen we hieronder verder toelichten. Omdat er duidelijke verschillen zijn tussen herkomstlanden en religieuze groepen wat betreft de manier waarop huwelijkse gevangenschap ontstaat, bespreken we aanleidingen en achtergrondkenmerken in dezelfde paragraaf.

Huwelijkse gevangenschap door juridische en/of religieuze onmogelijkheden

Huwelijkse gevangenschap waarbij een buitenlands (religieus) huwelijk blijft voortbestaan terwijl het Nederlandse huwelijk al is ontbonden speelt in de migrantencontext vooral bij (herkomst)landen waar het voor de man juridisch veel gemakkelijker is om te scheiden dan voor de vrouw. In die gevallen hebben vrouwen in feite de medewerking van hun ex-echtgenoot nodig om een echtscheiding te

realiseren. Dit speelt in meerdere landen, waaronder Iran, Egypte en Somalië.[46] Huwelijkse gevangenschap ontstaat in deze gevallen als de echtgenoot weigert mee te werken aan de echtscheiding in het land van herkomst. Het komt in deze herkomstlanden dus vooral bij vrouwen voor, en kan vrouwen van alle opleidingsniveaus en sociale klassen treffen.

Ook in Nederland is er een ongelijkheid in de religieuze echtscheidingsmogelijkheden tussen mannen en vrouwen; dit treft vooral de joodse en moslimgemeenschappen. Voor islamitisch en joods religieus recht is echtscheiding voor een man veel gemakkelijker te realiseren dan voor een vrouw. Een joodse echtscheiding kan alleen worden uitgesproken door de echtgenoot, ook een rabbinale rechtbank kan een echtgenoot niet dwingen een echtscheiding uit te spreken (Al, 2002). In deze gevallen ontstaat er dus een situatie van huwelijkse gevangenschap, omdat de man weigert mee te werken aan de religieuze echtscheiding:

> *Het gaat vaak om vrouwen die leven in een moderne samenleving en die een civiele echtscheiding krijgen en zich bewust zijn dat het noodzakelijk is om ook religieus te scheiden. Dit komt omdat de man anders nog bepaalde rechten kan opeisen. Deze rechten zijn verbonden aan het religieuze huwelijk. De vrouwen worden zich bewust of worden bewust van dit probleem gemaakt door de professional die ze benaderen en die hen daarop wijst. Vaak realiseren ze dan dat dit niet zo eenvoudig is, helemaal niet zonder de hulp van de man. In de gevallen die ikzelf heb gezien geven ze dan aan dat de man niet wil meewerken aan een religieuze scheiding, met als gevolg dat de vrouw gevangen zat in een religieus huwelijk (advocaat, grote stad).*

Volgens islamitisch religieus recht kan een man bovendien een nieuw huwelijk sluiten terwijl het eerste huwelijk nog niet (religieus) is ontbonden, voor vrouwen geldt dit niet. Dit zou de kans op huwelijkse gevangenschap kunnen vergroten, omdat de man in deze situatie relatief weinig belang heeft bij het ontbinden van het (religieuze) huwelijk.

Voor religieuze katholieke, orthodox protestants-christelijke en hindoehuwelijken geldt een minder duidelijk sekseverschil en kan een religieuze echtscheiding voor zowel mannen als vrouwen problematisch dan wel onmogelijk zijn.[47] Er zijn ook landen waar de echtscheiding voor zowel mannen als vrouwen problematisch is, zoals de Filipijnen.

Huwelijkse gevangenschap door praktische belemmeringen

Deze tweede vorm van huwelijkse gevangenschap treft migranten uit een andere groep van herkomstlanden. In deze landen is echtscheiding weliswaar mogelijk voor zowel mannen als vrouwen, maar beschikken migranten in Nederland over onvoldoende kennis of financiële middelen om hun huwelijk te ontbinden dan wel de erkenning van de Nederlandse echtscheiding te realiseren. Bijvoorbeeld:

> *Het betreft veelal de Pakistaanse en Marokkaanse gemeenschap. Vooral bij laagopgeleide vrouwen, omdat ze te maken hebben met onwetendheid van de wet in het land van herkomst. Ze kennen de wetten en regels niet. Iraakse vrouwen kampen ook met deze problematiek, maar hier weet ik persoonlijk weinig vanaf. Bij de Marokkaanse gemeenschap hangt het er erg vanaf waar je vandaan komt en hoeveel kennis je hebt van de Marokkaanse*

---

46 Egypte kent familiewetgeving voor moslims, naast familiewetgeving voor een aantal christelijke gemeenschappen. Voor Koptisch-christelijke Egyptenaren, mannen en vrouwen, is een echtscheiding slechts in uitzonderingsgevallen mogelijk. Moslimmannen kunnen een echtscheiding eenvoudig registreren bij de burgerlijke stand, zonder tussenkomst van de rechter. Hoewel in Egypte een echtscheiding voor moslimvrouwen sinds 2000 gemakkelijker is geworden, duren juridische procedures vaak jaren en zijn deze kostbaar. Voor meer informatie zie Sonneveld, 2012.

47 Nanhoe, Lunnemann en Pels (2013) merken echter op in een rapport over huwelijksdwang en huiselijk geweld onder Hindoestanen, dat in de praktijk dit verbod voor vrouwen strenger wordt gehandhaafd dan voor mannen.

wet. Er zijn natuurlijk ook nog mannen die misbruik maken van het gebrek aan kennis van hun vrouw en wel willen scheiden van de vrouw volgens Nederlands recht maar niet volgens de Marokkaanse wet: 'Je blijft van mij.' (medewerkster migrantenvrouwenorganisatie, grote stad).

Ook andere respondenten noemen vooral voorbeelden van vrouwen. Omdat kennis, informatie en financiële middelen belangrijk zijn bij het regelen van een buitenlandse echtscheiding gaat het relatief vaak om laagopgeleide, soms analfabete, vrouwen in een afhankelijke financiële positie. Tegelijkertijd noemen enkele respondenten dat er een bepaalde 'ontwikkeling' van de vrouw vereist is om zich bewust te worden van dit probleem en eventueel een oplossing te zoeken. Een andere groep die respondenten noemen zijn mensen die in Nederland zijn opgegroeid, omdat zij relatief weinig contacten hebben in het land van herkomst. Zij noemen weinig specifieke herkomstlanden, sommige respondenten verwijzen naar eerder in het interview genoemde herkomstlanden voor huwelijksdwang of achterlating.

Een specifiek geval van huwelijkse gevangenschap door praktische belemmeringen wordt onder andere genoemd voor Iran, vanwege de vluchtelingenachtergrond van veel Iraniërs in Nederland. Een respondent vertelt:

De echtscheiding wordt hier in Nederland gewoon aangevraagd en volgens de Nederlandse wet behandeld. Maar vervolgens wordt de echtscheiding niet erkend door bijvoorbeeld de Iraanse wet, dat is het probleem. Dit is niet alleen voor vrouwen een probleem, ook voor de man. Want als een man wil scheiden, dan kan het ook onmogelijk zijn. Mijn punt is dat politieke vluchtelingen vaak helemaal geen scheiding bij de Iraanse ambassade aanvragen. Zij zijn juist op de vlucht gegaan voor diezelfde staat/regering, dus zij willen zo min mogelijk contact hebben met de autoriteiten in de ambassade. Het kan zelfs zo zijn dat zij nooit meer naar Iran gaan en dus zo de ambassade helemaal ontlopen. En ook contacten met de Iraanse imams die actief zijn in Nederland (hulp van hen is nodig om de echtscheiding voor Iraans recht te kunnen beginnen) kunnen ongewenst zijn, want die erkennen zij soms helemaal niet als legitiem en betrouwbaar. Dan treedt er dus een patstelling op, want dit betekent in praktische zin dat deze mannen en vrouwen niet meer kunnen hertrouwen met iemand van het land van herkomst, of ín het land van herkomst (medewerker migrantenorganisatie, grote gemeente).

Gevangen binnen een relatie

De derde vorm van huwelijkse gevangenschap die door de professionals is benoemd, betreft mensen die nog daadwerkelijk een relatie hebben maar zich onder de druk voelen staan of angst hebben deze te verbreken. Professionals noemden binnen dit kader ook huwelijken waarbij een van de echtgenoten wel wil scheiden, maar bang is voor de reacties van de familie of gemeenschap, vooral voor orthodox protestants-christelijke groepen:

G: Iemand die zeg maar homofiele geaardheid had en dat gaf behoorlijk problemen met de achterban van deze man. Zijn familie accepteerde dat helemaal niet. Dat heeft nog jaren geduurd.
I: Is hij inmiddels gescheiden dan?
G: Ja, of in ieder geval: de scheiding is gaande. Maar nog steeds wordt dit niet getolereerd dus dat is ingewikkeld voor hem. Maar ja: homofilie kan niet in zijn familie dus hij wilde scheiden maar dit kon niet. Het was dan ook eigenlijk de familie van de man. Die vonden het erg moeilijk. Maar dat is dus voor zover ik weet één keer gebeurd. Maar hij blijft niet zijn leven lang bij haar. Hij gaat toch scheiden. Maar dat heeft zo lang geduurd, wel jaren. (medewerker christelijke zorg- en welzijnsorganisatie).

Een respondent zag naast de kerkelijke achtergrond ook een belangrijke rol voor de sociale status van de echtgenoten:

[de echtgenoten zijn] allebei diep ongelukkig, maar daar komt én de kerkelijke achtergrond én de maatschappelijke achtergrond ook nog bij (christelijke psychisch hulpverlener).

Voor orthodox protestants-christelijke cliënten met een belangrijke maatschappelijke functie zou een echtscheiding volgens deze respondent grote reputatieschade betekenen. Ook financiële afhankelijkheid kan hierbij een rol spelen.

Een ernstigere mate van gevangenschap ontstaat wanneer een echtgenoot of schoonfamilie dreigt met geweld bij het verbreken van het huwelijk:

De gemeenschap is nog niet zo zeer een gevaar maar de echtgenoot wel. [...] Nu een jaar of tien geleden was er een goede vriendin van mij, die was gescheiden en de ex heeft haar bij haar thuis vermoord. Neergeschoten. [...] Die vrouw werd vermoord door haar man, door haar ex. Een week of twee daarna kom ik bij bepaalde gezinnen. [...] En zij had zoiets van: 'Je denkt toch niet dat ik nu nog enigszins denk aan een scheiding?' Want die van haar had gezegd: 'Zie je nou wat er dan gebeurt? Durf jij te scheiden? Nou probeer het maar eens.' Zo word je de mond wel gesnoerd. Er staat een keer in de zoveel tijd een idioot op die haalt iets uit met zijn ex en er is dan zo'n man die zegt: 'Heb je dat gezien? Als jij ook zo wil eindigen ga dan maar.' (medewerker migrantenvrouwenorganisatie, middelgrote stad).

In sommige gevallen ervaren mensen ook fysieke beperking om het huwelijk te verlaten. Bijvoorbeeld:

Als je erachter komt dat een moeder is uitgehuwelijkt aan een zwakbegaafde man. Moeder ziet dit niet zitten, heeft drie kinderen, woont met die man in [wijk] en die wil eigenlijk niet meer. En die wordt dan als het ware gegijzeld door de familie van die man. Die houden haar in de gaten zodat ze niet kan vertrekken. En dan is het vaak ook zo dat de kinderen tegen je op worden gezet en dan blijf je in een situatie hangen... ja. Dan kunnen mensen er niet aan ontsnappen [medewerker Bureau Jeugdzorg, grote stad].

Een andere professional uit de jeugdzorg verwees naar soortgelijke situaties waarin jonge vrouwen en hun kinderen werden vastgehouden en gecontroleerd door loverboys, ook al zouden zij de relatie wel willen verbreken.

Deze variant van huwelijkse gevangenschap waarbij vrouwen letterlijk gevangen worden gehouden kunnen we opvatten als een vorm van huiselijk geweld, een verregaande vorm van controle die in de literatuur over huiselijk geweld wel 'intiem terrorisme' wordt genoemd. Intiem terrorisme is een vorm van geweld waarbij controle over het gedrag van de partner de kern vormt. Deze controle kan samengaan met andere vormen van geweld, zoals fysiek en seksueel geweld, maar dat hoeft niet. Deze vorm van geweld oefenen over het algemeen mannen uit over vrouwen (Römkens, 2010; Johnson & Ferraro, 2000; Johnson & Leone, 2005). Uit internationaal onderzoek naar intiem terrorisme en Nederlands onderzoek naar zogenaamde 'verborgen vrouwen' in Amsterdam en Rotterdam (Musa & Diepenbrock, 2013; Drost, L., Goderie, M. Flikweert, M. & Tan, S., 2012) blijkt dat deze vorm van geweld onder allerlei bevolkingsgroepen voorkomt. Migrantenvrouwen met een afhankelijke verblijfspositie en zonder familie en bekenden in Nederland zijn echter extra kwetsbaar.

Vaak weten vrouwen niet wat hun rechten zijn. Ze worden weleens bedreigd met: 'Dan worden je kinderen afgenomen en dan moet je terug naar je eigen land.' En ik denk dat de schaamte ook wel meespeelt, dat ze het

niet kunnen maken om gescheiden te zijn en om terug te komen bij hun familie, dat hun huwelijk mislukt is (huisarts, grote stad).

Verschillende respondenten zien daarnaast ook een verband tussen deze vorm van huwelijkse gevangenschap en huwelijksdwang.

[...] Het heeft eigenlijk allemaal met een machtsverhouding te maken eigenlijk he. Kijk naar de basis, ook van huiselijk geweld. Het heeft echt te maken met machtsverhouding. De een heeft meer macht dan de ander en dan is er vaak sprake van manipulatie en spanningen en van het een komt het ander en dan... gaat het op een gegeven moment mis. (medewerker SGH, grote stad).

Gevolgen huwelijkse gevangenschap

Slechts een beperkte groep professionals kwam voldoende met gevallen van huwelijkse gevangenschap in aanraking om iets te kunnen zeggen over de gevolgen hiervan. Voor de eerste twee categorieën, huwelijkse gevangenschap door juridische en/of religieuze onmogelijkheden en huwelijkse gevangenschap door praktische belemmeringen, waren de gevolgen afhankelijk van het soort huwelijk dat nog bestond. Ging het alleen om een religieus huwelijk of ook om een rechtsgeldig buitenlands huwelijk? Wanneer het alleen gaat om huwelijkse gevangenschap in de context van een religieus huwelijk, zijn de gevolgen afhankelijk van de waarde die iemand en zijn/haar omgeving aan het religieuze huwelijk hechten. Bijvoorbeeld:

G: Jawel dat komt wel ooit ter sprake dat ze nog wel voor de islamitische wet getrouwd zijn. Maar dat is iets waar wij geen grip op hebben, om dat te regelen voor iemand. En binnen het traject in Nederland geeft dat geen belemmering om te kunnen wonen en een eigen inkomen [...] Dus ik heb wel vaak een casus waarbij iemand voor de islamitische wet nog getrouwd is, ja.
I: Maar dat levert verder geen problemen op voor die mensen?
G: Nee, nee, niet direct nee (medewerker welzijnsorganisatie, middelgrote stad).

Een kerkjurist die aanvragen behandelt voor nietigverklaringen van huwelijken voor een kerkelijke rechtbank van een rooms-katholiek bisdom vertelde bijvoorbeeld:

Bij een intakegesprek wordt gekeken of er mogelijkheden zijn op grond van de wetgeving van de rooms-katholieke kerk.[48] Tijdens dat gesprek wordt gekeken of het zinvol is een procedure tot nietigverklaring te volgen. De keuze is dan aan de mensen zelf. Soms zien mensen af van die procedure, omdat ze het te duur vinden of de procedure toch niet willen. Dan kunnen mensen dat wel ervaren als 'gevangen zitten' in hun kerkelijk huwelijk. Zij kunnen niet opnieuw een geldig kerkelijk, juridisch geldig huwelijk sluiten. Anderen leggen dit naast zich neer en gaan verder met hun leven. [...] Wanneer er geen nietigverklaring verkregen kan worden, kunnen mensen niet opnieuw trouwen in de katholieke kerk. Mochten mensen dan wel een nieuw burgerlijk huwelijk aangaan, dan kunnen zij van bepaalde sacramenten worden uitgesloten. Dat weegt voor een aantal mensen zwaar. Voor sommige vrouwen kan dit ook betekenen dat het voortdurende kerkelijke huwelijk een kinderwens in de weg staat (kerkjurist katholieke rechtbank, op persoonlijke titel).

In de ervaring van deze respondent is de nietigverklaring verhoudingsgewijs vooral van belang voor vrouwen uit het Midden-Oosten, onder andere Syrië.

48 Voor katholieken is het slechts onder bepaalde voorwaarden mogelijk het huwelijk nietig te laten verklaren.

De meeste vrouwen in het Midden-Oosten trouwen op jonge leeftijd, hebben in de meeste gevallen geen kinderen, willen graag een huwelijk met kinderen en trouwen alleen voor de betreffende kerk. Indien hun kerkelijk huwelijk niet nietig wordt verklaard, is hun wanhopige uitroep: 'Ik kan niet opnieuw trouwen voor de kerk, dus mijn leven is geruïneerd.' Deze vrouwen zetten vaak alles op alles om ervoor te zorgen dat er via de beroepsinstantie toch nog mogelijkheden zijn om hun kerkelijke huwelijk nietig te laten verklaren (kerkjurist katholieke rechtbank, op persoonlijke titel).

Deze gevolgen kunnen dus zowel licht als zeer ingrijpend zijn, ook afhankelijk van de leeftijd van de betrokkenen en of zij in de toekomst nog nieuwe relaties willen aangaan.

Wanneer het gaat om huwelijkse gevangenschap in een (buitenlands) juridisch huwelijk noemen enkele geïnterviewde professionals naast persoonlijke ook praktische en financiële gevolgen. Bijvoorbeeld:

Reizen kan hierdoor ook een groot probleem worden, want een vrouw krijgt geen paspoort van de Iraanse ambassade als haar man geen reistoestemming heeft getekend. En die man heeft dus, zelfs al zou hij van goede zin zijn en zijn (ex-)vrouw willen helpen, meestal geen zin om naar de Iraanse ambassade te gaan om zulke dingen te regelen. Over voogdij kan ik zeggen dat dat in Nederland geen probleem hoeft te zijn als er volgens de Nederlandse wet gescheiden is, maar in het buitenland kunnen wel problemen ontstaan (medewerker migrantenorganisatie, grote stad).

De derde vorm van huwelijkse gevangenschap, waarbij mensen vastzitten in een relatie, ging vaak samen met allerlei andere problematiek binnen het gezin, bij zowel daders als slachtoffers. Verschillende professionals noemden psychiatrische klachten, verslaving of schuldenproblematiek. Specifiek voor de slachtoffers werden vaak psychische of psychosomatische klachten genoemd als gevolg van de situatie van huwelijkse gevangenschap. Ook zagen sommige professionals uit de (jeugd)gezondheidszorg negatieve effecten bij kinderen in dergelijke gezinnen, bijvoorbeeld hechtingsproblematiek.

7.5 Samenvattend

In dit hoofdstuk zijn de resultaten besproken van het verdiepende onderzoek in verschillende gemeenten. Uit de interviews met professionals komt naar voren dat de meeste respondenten alleen incidenteel in aanraking komen met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Een kleine groep respondenten, vooral van de Steunpunten Huiselijk Geweld en de Bureaus Jeugdzorg in de grote steden, krijgt vaker dan eens of enkele keren per jaar te maken met de problematiek. Huwelijksdwang noemen zij het vaakst, gevolgd door achterlating. Huwelijkse gevangenschap is als term nog relatief onbekend, maar werd na uitleg ook wel herkend. Opvallend is dat de professionals voornamelijk huwelijksdwang in voltrokken huwelijken melden, terwijl Duits, Brits en Noors onderzoek, zoals besproken in hoofdstuk 3, vaker gevallen van dreigende huwelijksdwang meldden.
De meeste professionals komen voornamelijk of uitsluitend in contact met huwelijksdwang bij mensen die zich bij hen melden met een andere hulpvraag dan huwelijksdwang. In mindere mate geldt dit voor huwelijkse gevangenschap. Voor professionals kan het dan ook moeilijk vast te stellen zijn in hoeverre dwang een rol speelt als de cliënt dat zelf niet expliciet benoemt. Het is dan ook goed mogelijk dat zich onder de voorbeelden die professionals in dit onderzoek noemen, gevallen bevinden die zichzelf niet als gedwongen getrouwd of gevangen in hun huwelijk zouden beschouwen, terwijl er ook cliënten

zullen zijn die gedwongen zijn getrouwd of zich gevangen voelen in hun huwelijk zonder dat dat bij betrokken professionals bekend is.

Dit betekent ook dat hoogstwaarschijnlijk slechts een bepaalde selectie van de mensen die te maken hebben met huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap bekend is bij professionals. Zo worden voor alle drie de thema's van dit onderzoek vooral vrouwelijke slachtoffers gemeld. Veel hulpverlening richt zich echter ook expliciet of impliciet voornamelijk op vrouwen.

Verwey-
Jonker
Instituut

8 *Ervaringsdeskundigen over huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap*

In de voorgaande hoofdstukken hebben we een breed beeld geschetst van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. In dit hoofdstuk gaan we meer de diepte in en staan korte biografieën van dertien ervaringsdeskundigen centraal. Met deze dertien concrete casussen proberen we de problematiek en de aard en kenmerken van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap meer inzichtelijk te maken. We gaan in op vragen als: Wat zijn de achtergrondkenmerken? Hoe zijn de vrouwen en mannen in deze situatie terechtgekomen? Zijn ze uiteindelijk weer uit de situatie gekomen? En zo ja, hoe? Ook stellen de casussen ons in staat om de problematiek van de drie thema's beter te analyseren en dienen deze als input voor een beschrijving van de verschillende verschijningsvormen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. De interviews zijn afgenomen door onderzoekers die ervaring hebben met het voeren van vraaggesprekken met lastig te bereiken doelgroepen en/of over precaire gespreksonderwerpen.

Dit onderzoek, en de casuïstiek in dit hoofdstuk, betreffen de periode 2011-2012. De maatregelen die ontwikkeld zijn door de Verkennersgroep Huwelijksdwang en Achterlating[49] waren toen nog niet van kracht. Daarnaast is relevant om op te merken dat in de hieronder beschreven casussen enkel is uitgegaan van onderzoeksdata gebaseerd op de beleving van respondenten. Deze data zijn niet geverifieerd bij de genoemde organisaties of instellingen.

8.1 Methoden van onderzoek

Uiteindelijk is gesproken met dertien respondenten, die allen te maken hebben gehad met één of meer van de drie onderzochte thema's. We hebben slechts één mannelijke respondent gesproken. Deze mannelijke respondent gaf aan heel graag mee te willen werken, omdat volgens hem het verdriet en de onmacht van mannen onderbelicht zijn als het om deze drie onderwerpen gaat. Dat komt naar zijn idee omdat het voor mannen moeilijker is om naar buiten te treden, juist omdat je een man bent en je door de buitenwereld als sterk en weerbaar wordt gezien.

De respondenten zijn geworven via verschillende vrouwen-, migranten- en belangenorganisaties. Daarnaast zijn we via het Meldpunt Huwelijkse Gevangenschap van Femmes for Freedom in contact gekomen met enkele respondenten en heeft Femmes For Freedom ook zelf een aantal interviews afgenomen. Bij de werving hebben we gestreefd naar een zo gevarieerd mogelijke groep waarbij we rekening hielden met leeftijd, geslacht, etniciteit, religie en soort problematiek. Het is niet gelukt

49 Eindrapportage Verkennersgroep: Versterking aanpak huwelijksdwang en achterlating, 7 juni 2013, via www.rijksoverheid.nl

respondenten te werven met een hindoeïstische, christelijke of joodse geloofsovertuiging. Dat de drie genoemde problemen in deze gemeenschappen wel voorkomen, blijkt bijvoorbeeld uit de studie van Nanhoe, Lünnemann en Pels (2013).[50]

De interviews zijn afgenomen aan de hand van een topiclijst, waardoor de respondenten open en vrijuit konden spreken en zich niet te veel gestuurd zouden voelen. Het waren voor de respondenten veelal emotionele en beladen interviews. Gezien de gevoeligheid van het onderwerp is de anonimiteit van de respondenten gewaarborgd, dit was voor bijna alle respondenten ook een expliciete voorwaarde om deel te nemen aan het interview. Informatie die zou kunnen leiden tot herkenning van de geïnterviewde persoon is weggelaten of globaal omschreven omwille van de privacy van de respondent. Feitelijke weergave van gebeurtenissen was hierdoor niet overal mogelijk. De namen van de respondenten die we in dit hoofdstuk gebruiken zijn gefingeerd.

8.2 Achtergrondkenmerken respondenten

We hebben gesproken met dertien respondenten, twaalf vrouwen en een man.[51] De respondenten variëren in leeftijd van 20 tot 60 jaar. De meerderheid van hen woont in of nabij de Randstad. Het geboorteland van de respondenten loopt uiteen: Marokko, Nederland, Pakistan, Afghanistan, Iran, Irak, Libië en België. De meeste respondenten die niet in Nederland geboren zijn, wonen er al geruime tijd (aankomst voor 2002). Slechts een respondent woont pas vijf jaar in Nederland. De dertien respondenten hebben alle een islamitische geloofsovertuiging. Opvallend is dat de helft van de respondenten hoog is opgeleid (hbo of hoger), de overige respondenten hebben een middelbaar of laag opleidingsniveau.

Zoals ook al uit eerdere hoofdstukken naar voren is gekomen vormen huwelijksdwang, achterlating in het land van herkomst en huwelijkse gevangenschap vaak een kluwen van problemen die met elkaar te maken hebben. Zo kan het zijn dat er een relatie is tussen alle drie de thema's, of dat twee van de drie thema's zich voordoen. Dit blijkt ook uit de verhalen van de respondenten. Twee respondenten hebben te maken gehad met zowel huwelijksdwang en achterlating als huwelijkse gevangenschap. Bij drie andere respondenten is sprake geweest van huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap, en bij drie ging het om een combinatie van achterlating en huwelijkse gevangenschap.

8.3 Huwelijksdwang

De aanleiding

De dertien respondenten zijn gezamenlijk zestien huwelijken aangegaan. Bij acht huwelijken vond daadwerkelijk huwelijksdwang plaats. Bij de andere acht huwelijken was dat niet het geval, maar twee respondenten gaven aan dat de familie wel een grote rol had bij de totstandkoming van het huwelijk.

---

50 Joodse cases zijn ook in de jurisprudentie te vinden: Rechtbank Amsterdam, 10 april 2012, 51118/ KG ZA 12-246 HJ/ TF en Rechtbank Amsterdam, 10 april 2012, LJN BW3800.

51 Voor een uitgebreidere beschrijving en overzicht van de respondenten, zie bijlage 3.

Vijf respondenten gaven aan dat zij hun (ex-)partner destijds leuk vonden, verliefd waren en daarom gingen trouwen.

Bij elk van de huwelijken waarbij sprake is van huwelijksdwang gaat het om een gearrangeerd huwelijk, waarbij de familie een huwelijkskandidaat op het oog heeft.

De Pakistaans-Indiase Maryam vertelt hoe zij overvallen werd door het gearrangeerde huwelijk dat haar ouders voor haar hadden bedacht. Tegelijkertijd laat zij weten dat zo´n gepland huwelijk tussen neef en nicht heel normaal is in haar gemeenschap:

> *Op een dag gaven mijn ouders mij een papiertje waarop stond of ik wou trouwen met een man. Ik wist niet wat ik moest zeggen of schrijven en liet het maar gebeuren. Ik was nog zo jong en wist helemaal niet hoe ik mij moest verzetten en wou me ook niet verzetten tegen mijn ouders. Het gevolg hiervan is dat ik werd uitgehuwelijkt aan een neef van mij. Ik had geen idee wat mij overkwam, ik wist niet wat ik moest doen, wat liefde was of hoe verliefd zijn was. Een gedwongen huwelijk met een neef of nicht is erg normaal. Iedereen in mijn omgeving trouwde binnen de familie dus ik zou dat ook moeten doen.*

Ook in het geval van de Libische Lina kwam het initiatief om te trouwen van haar ouders. Tijdens een dodenwake ontmoette de moeder van Lina de moeder van de latere bruidegom. De moeder en zus van Lina's toekomstige man kwamen toen bij haar familie thuis op bezoek om te kijken hoe ze woonden en om te praten. Tijdens dat bezoek concludeerde zijn moeder dat Lina uit een goede familie afkomstig was en vroeg om haar hand. De bruidegom woonde in Nederland en kon haar maar drie keer zien voordat de bruiloft een feit was. Zijn moeder zei dat hij geen vrij kon nemen van zijn werk om naar Libië te reizen om haar te zien en beter te leren kennen. Hij kon alleen naar Libië komen voor de bruiloft. Lina legde ons uit dat dit in Libië zo gaat: toekomstige echtparen ontmoeten elkaar doorgaans met de ouders. De ouders beslissen feitelijk over het huwelijk, met soms een beetje inspraak van de kinderen.

De respondenten geven aan dat een gearrangeerd huwelijk heel normaal is binnen hun kringen: 'het hoort erbij', ' het is nu eenmaal zo' of ' dat is onze traditie'. Er is berusting of acceptatie, ook al is het huwelijk eigenlijk tegen hun zin. Daarnaast geven de respondenten aan dat zij geen 'nee' durven en kunnen zeggen en geen andere mogelijkheid zien dan te trouwen, ook al willen zij dit niet. De druk van de familie, veelal de ouders, om te trouwen met een door hen uitgekozen huwelijkskandidaat is groot. Het merendeel van de respondenten koestert echter geen wrok tegenover hun ouders om het gedwongen huwelijk. Zij spraken liefdevol en met respect over hun ouders en de rol die de ouders hebben gespeeld bij de totstandkoming van het huwelijk.

Voor de Nederlands-Indiase jonge man Kashif is binnen de familie al bij de geboorte afgesproken dat hij zou trouwen met zijn nichtje. Op 16-jarige leeftijd ging hij op vakantie naar India en zag hij haar voor het eerst. Hij wilde niet met haar trouwen, want hij was al verliefd op een ander meisje.

> *Daar op vakantie zag ik mijn nicht en ik vond haar dik, dom en onaantrekkelijk. Ik kon ook geen normaal gesprek met haar voeren. Ik zat in Nederland op het mbo en wilde verder studeren. Ik kon me geen leven met mijn nicht voorstellen. Van alle kanten werd wel druk uitgeoefend. Toen was ik ook nog eens verliefd op een ander meisje en de hele familie raakte in paniek.*

Eenmaal terug in Nederland zei Kashif tegen zijn vader dat hij niet wilde trouwen met zijn nicht en dat hij gevoelens had voor iemand anders. Zijn vader zei dat hij met zijn nicht moest trouwen. Hij kon niet

met het andere meisje trouwen, dat was tegen de wens van de familie en zij was ook van een lagere kaste. Er was ook nog een ander probleem waar Kashif mee te maken kreeg. Het zusje van Kashif had inmiddels een relatie met een christen, iets wat zijn ouders niet op prijs stelden. Van Kashif werd verwacht druk en dwang uit te oefenen op de man die een relatie had met zijn zusje.

Mijn jongste zusje had verkering met een christen. Mijn ouders waren doodongelukkig en huilden hier elke dag over. Mijn vader zei tegen mij dat hij dood zou gaan van verdriet als mijn zus haar relatie met haar vriend zou doorzetten. Ik moest met haar vriend spreken en hem bedreigen. Ik maakte geen enkele indruk. Mijn vader oefende veel druk op mijn zusje om de relatie met de christen te beëindigen. Zij bezweek onder de druk van mijn ouders en hun vrienden en beëindigde haar relatie. Toen kwam mijn vader naar mij toe en vroeg om zijn pijn en verdriet die door mijn zusje veroorzaakt was te verzachten door met mijn nicht te trouwen. Ook kon ik met een huwelijk met mijn nicht de eer van de familie redden en op mijn bruiloft in India zou mijn zus misschien een man tegenkomen. Ik ging kapot en bezweek onder de immense druk, emotionele chantage of hoe je het wil noemen. De bruiloft was de vreselijkste dag uit mijn leven. Als ik terugkijk, was het een gekte en paniek van de hele familie.

De vader van de in Irak geboren Zahiya had voor zijn dochter ook een partner geregeld. Uit het verhaal van Zahiya blijkt dat haar vader veel druk en dwang uitoefende om haar te laten trouwen met de partner die haar ouders op het oog hadden. Bovendien was er sprake van huiselijk geweld in het gezin. Zahiya zag geen andere mogelijkheid dan te trouwen met de veel oudere man die zij nog nooit had ontmoet, hopende op een beter leven.

Er werd bij ons veel verbaal geweld gebruikt en ik mocht niets. Mijn vader schreeuwde en ik mocht geen vriendinnen hebben of internet gebruiken. Hij sloeg mij ook. Ik hoefde maar kleine fouten te maken en hij strafte mij door mij te slaan. Uiteindelijk moest ik kiezen tussen trouwen of opgesloten thuis zitten. Ik trouwde in Nederland op mijn achttiende. Mijn vader vond dat meisjes vroeg moesten trouwen. Het liefst wilde hij dat ik op mijn veertiende trouwde, maar dit kon niet omdat het in Nederland verboden is. Hij wachtte tot ik achttien jaar werd en dwong mij toen om te trouwen. Hij bracht de man, die veel ouder was dan mij, mee en zei: 'Dit is de man, hij wil met je trouwen en ik heb al ja gezegd. Ik kan dus niet meer terug.' Ik heb me niet geprobeerd te verzetten. Wat kon ik doen? Uit huis gaan of naar de politie? Ik durfde ook niet echt hulp te gaan zoeken, ik was bang voor de Vrouwenopvang en dat ik mijn moeder veel zou missen.

Voor de Somalische Amal was door haar ouders ook al vastgelegd met wie zij moest trouwen, al had zij zelf hier geen weet van.

Mijn ouders zijn strenge moslims, zo ben ik ook opgevoed. Nadat ik mijn middelbare school-diploma gehaald had, gingen we naar Somalië om Suikerfeest te vieren en mijn zieke oma te bezoeken. Mijn vriendinnen waarschuwden mij niet te gaan, omdat veel Somalische meisjes nooit meer waren teruggekeerd van vakanties. Op een gegeven moment kwam mijn moeder met een man aanzetten die ik altijd oom noemde. Hij was twee keer mijn leeftijd en had een zoon van vier jaar. Ik moest van mijn ouders met hem trouwen. Ik heb gehuild en heb me hevig verzet. Maar ik kon geen kant op en ben met hem getrouwd.

Bij Amal was er binnen de familie, onterecht, twijfel ontstaan over de maagdelijkheid van Amal en daardoor daalde haar huwelijksprijs. Uiteindelijk werd Amal na het huwelijk door haar moeder achtergelaten bij haar nieuwe echtgenoot.

"Mijn moeder heeft me goedkoop verkocht aan mijn oom en had tegen hem gezegd dat ik geen maagd meer was. Een week lang kon ik mijn huwelijksnacht rekken en toen dwong hij me met hem te slapen. Ik werd verkracht. Mijn moeder vertrok na mijn huwelijk en nam mijn paspoort mee. Ik moest een goede echtgenote voor mijn man zijn."

Ook de jonge man Kashif probeerde zijn huwelijksnacht uit te stellen, maar dit werd al snel door zijn (schoon)familie gebruikt om extra dwang uit te oefenen.

Ik was dus getrouwd en op de huwelijksnacht wilde ik niets doen. Ik weigerde dag na dag de huwelijksnacht met mijn vrouw door te brengen. Toen ging ze dit aan haar moeder en alle familieleden vertellen. Haar moeder ging mijn moeder en vader bedreigen dat ze tegen iedereen zou zeggen dat ik impotent was en de daad niet kon volbrengen. Daar lag mijn privacy bloot op straat. Het was mijn compromis dat ik zou trouwen, maar nooit seks met haar zou hebben. En dan ging ze het laatste aan iedereen vertellen. Ik voelde me verraden en vernederd. En weer werd er druk op mij uitgeoefend door iedereen en weer bezweek ik. Uiteindelijk vond de huwelijksnacht, ik weet niet hoe, plaats. Ik gun deze ervaring van zelfverkrachting en zelfvernedering geen enkele man.

Uit de verhalen van de respondenten komt naar voren dat de familie van de respondenten, soms al bij de geboorte, een huwelijkskandidaat heeft uitgekozen. Allerlei factoren zijn daarbij van invloed, zoals kaste, sociale klasse, familiebeloftes en ook de geschiedenis van broers en zussen. Sommige respondenten ervaren enorme emotionele druk en kunnen naar eigen zeggen niet anders dan trouwen met de uitgekozen huwelijkskandidaat. De respondenten geven aan dat dit een traditie is of een gewoonte binnen hun kring en dat zij daarom niet kunnen weigeren. Daarnaast heeft weigeren van het huwelijk vergaande negatieve gevolgen, niet alleen voor de respondent zelf maar ook voor zijn of haar ouders en familie. We zien dat sommige respondenten berusten in hun lot en tegen hun wil instemmen met het huwelijk. Andere respondenten proberen zich eerst nog te verzetten tegen het voorgenomen huwelijk, maar hun protest wordt niet gehoord en uiteindelijk zullen ook zij trouwen.

Het huwelijk

Na de bruiloft gingen respondenten samenwonen met hun nieuwe partner. De respondenten die in het buitenland woonden kwamen na de bruiloft naar Nederland en kregen een afhankelijke verblijfsvergunning. De meeste respondenten gaven aan, ook al was het huwelijk tegen hun wil, dat zij er toch het beste van wilden maken en hoopten op een mooie toekomst. *'Ik zou voor mijn man gaan zorgen en we zouden kinderen krijgen waarvoor ik goed zou zorgen'*, aldus Maryam.

Maar vrijwel direct na de bruiloft begonnen bij de meeste respondenten de eerste problemen. Zo blijkt uit de meeste casussen dat de partners zeer traditionele opvattingen hadden over het huwelijk en de rol van de vrouw. De vrouwen worden door hun partner zeer beperkt in hun vrijheid, worden gezien als huishoudelijke 'slaven' en soms gaat de deur letterlijk op slot. Huiselijk geweld kwam vaak voor: de respondenten kregen te maken met zowel geestelijke als lichamelijke mishandelingen. In enkele gevallen is dit zelfs stelselmatig over een langere periode.

'We woonden nog maar een paar weken samen of hij begon me al te slaan. Ik wist niet dat hij zo agressief was, dat wisten mijn ouders ook niet toen zij hem voor mij hadden uitgekozen. Hij spoorde geestelijk gewoon niet. Toen hij mij op een gegeven moment zo hard sloeg dat ik mijn ribben brak ben ik naar een arts gegaan en nooit meer bij hem teruggekomen', aldus de Pakistaanse Firuzeh.

Ook waren veel van de mannen volgens de geïnterviewde vrouwen jaloers en controleerden zij de vrouwen tot in het ziekelijke. Een van de respondenten zegt hierover: 'Het voelde alsof ik elke dag in de rechtbank stond. Ik was de crimineel en hij de rechter die besliste wat ik wel of niet mocht doen.' Een andere respondent vertelde ons dat haar man camera´s in huis had opgehangen omdat hij ervan overtuigd was dat ze vreemde mannen ontving. Bij enkele mannen was er ook sprake van een alcohol- of drugsverslaving waardoor zij zich paranoïde gingen gedragen tegen hun vrouw en haar onterecht gingen verdenken.

Einde gedwongen huwelijk

In het merendeel van de gevallen was de situatie na de zoveelste klap of ruzie voor de vrouwen onhoudbaar en besloten zij uiteindelijk weg te gaan bij hun partner. Als de vrouwen geen aangifte deden of niet weggingen bij hun partner, was dat vaak uit angst om hun afhankelijke verblijfsvergunning kwijt te raken. 'Hij zei altijd: 'Door mij ben jij hier gekomen. Door mij ga je hier blijven. Als je hier iets wilt doen, dat kan niet. Want als ik dit niet meer wil, dan ga je terug.'' Verder is angst voor het kwijtraken van kinderen een drempel om naar de politie of de vrouwenopvang te stappen. Ook gebrekkige kennis van de taal en een slechte financiële positie maken deze stap groot: '*Ik had geen geld, geen huis, geen baan en sprak de taal niet goed. ik wist niet wat ik moest doen. Ik kon ook niet zomaar terug naar mijn eigen land. Ik had geen andere keuze dan bij hem te blijven*.' Ook vonden sommige vrouwen het om morele redenen lastig om de vader van hun kinderen aan te geven bij de politie. Daarnaast gaven de respondenten aan dat een gescheiden vrouw binnen hun gemeenschap geen status heeft, slachtoffer wordt van roddel en achterklap en een schande is voor de familie.

Ondanks het feit dat een groot aandeel van de respondenten tegen hun wil is getrouwd met hun partner, probeerde zij het beste van het huwelijk te maken. Zij namen zichzelf veelal voor om een goede echtgenote te zijn en een gezin te stichten. Maar spoedig na de bruiloft kwamen de eerste problemen en werden de meeste respondenten slachtoffer van huiselijk geweld. Toen de vrouwen eenmaal hadden besloten om weg te gaan bij hun partner en van hem te gaan scheiden ontstond in een aantal gevallen een situatie van huwelijkse gevangenschap. Of de echtgenoot was de vrouw voor en liet haar achter in het land van herkomst.

8.4 Achterlating

We zien bij de respondenten twee verschillende vormen van achterlating. Soms worden vrouwen achtergelaten door hun echtgenoot. In andere gevallen zijn het de ouders die hun dochter achterlaten in het land van herkomst.

Achtergelaten echtgenote

Uit de biografische interviews met de respondenten blijkt in sommige gevallen een relatie te bestaan tussen gedwongen huwelijken en achterlating in het land van herkomst. Zo is de Libische Lina uitgehuwelijkt aan een man die zij niet kende. Na drie jaar van huwelijksproblemen en manipulaties weet hij haar onder misleiding mee te nemen naar Libië. Lina vertelt dat hij opeens erg lief deed en ze dacht dat hij veranderd was. In Libië neemt hij haar paspoort in bewaring, zet haar af bij haar moeder en vertrekt. Ze hebben nog enkele keren telefonisch contact, maar al snel lukt het niet meer om hem te bereiken. Dan komt ze erachter dat hij haar papieren heeft meegenomen en haar naam op een lijst

heeft gezet bij het vliegveld, zodat ze het land niet kan verlaten. Lina zit een jaar lang vast in Libië, totdat het via een Nederlandse hulpverlener toch lukt om een visum te krijgen. Het duurt vervolgens een jaar voordat ze Libië echt kan verlaten.

De Afghaanse Hidi werd op haar veertiende uitgehuwelijkt aan haar toenmalige echtgenoot. Er was volgens haar geen sprake van huwelijksdwang: '*Mijn vader had deze man voor mij uitgekozen, ik vertrouwde op zijn oordeel dat het een goede man zou zijn voor mij en trouwde met hem.*' Hidi kreeg al snel kinderen, drie dochters. Haar man en schoonfamilie zagen dit als een falen en vonden haar niets waard omdat zij alleen maar dochters kon krijgen. Haar man liet Hidi, samen met haar kinderen, voor enkele jaren achter bij zijn moeder. 'We waren vanuit Afghanistan gevlucht naar Pakistan. Mijn man was in Pakistan zijn eigen zaak begonnen en dat liep goed. Toen hij genoeg geld bij elkaar had gesprokkeld vertrok hij naar Nederland en liet mij achter bij zijn moeder.' Daar werd zij als huishoudelijke sloof beschouwd en verwaarloosd. '*Toen ik bij haar* <moeder van echtgenoot> *woonde werd ik continu vernederd en was ik haar persoonlijke hond. Een hond die moest werken en voor haar zorgen. Eten kreeg ik niet. Ik kreeg restjes van wat er was overgebleven van haar bord. Ook mijn kinderen leden honger bij hun oma.*' Na enkele jaren liet haar man Hidi en haar kinderen overkomen naar Nederland en kreeg Hidi een afhankelijke verblijfsvergunning.

Maar ook een 'liefdeshuwelijk', met een vrije partnerkeuze, kan achterlating tot gevolg hebben. De Marokkaanse Latifa werd verliefd op een man en besloot met hem te trouwen. Ze emigreerde na de bruiloft al vrij snel naar Nederland en toen begonnen de problemen. '*Ik was nooit ongelukkig, nadat ik getrouwd ben, ben ik ongelukkig geworden*', aldus Latifa. Toen zij zeven jaar getrouwd was en zij met haar man en kinderen op vakantie was in Marokko, vertelde hij haar dat ze via een loterij van de ambassade een reis hadden gewonnen naar een Europese bestemming. Hij had nu haar paspoort en die van de kinderen nodig om het visum in orde te maken. Ze gaf hem de paspoorten. Korte tijd later kwam ze erachter dat haar man met haar Marokkaans paspoort en de Nederlandse paspoorten van de kinderen (zelf had Latifa geen Nederlands paspoort) terug naar Nederland was gegaan. Doordat zij de paspoorten van de kinderen niet in haar bezit had, kon ze geen kant op. Enkele jaren heeft Latifa vastgezeten in Marokko. Uiteindelijk kreeg zij de paspoorten toch terug van haar man. Maar zelf kon zij nog steeds niet rechtstreeks naar Nederland terug. Via een Frans visum is dat toen toch gelukt.

Ook de Marokkaanse Samira werd verliefd en besloot te trouwen. Ze trouwde en kwam naar Nederland. '*Mijn verwachting was dat ik een familie ga maken met hem. Een moderne familie. Ik kom hier om met mijn opleiding door te gaan, om een master te doen, om te werken. En hij heeft me beloofd dat ik alles kan doen.*' Maar eenmaal in Nederland mocht ze niks van hem, ze leefde als een gevangene in haar eigen huis en werd mishandeld. Inmiddels had Samira een kind gekregen. Na een aantal jaren ging het gezin naar Marokko. Samira vertrouwde het niet helemaal en gaf voor de zekerheid haar verblijfsvergunning in bewaring bij haar ouders. Toen is haar man vertrokken en heeft Samira en hun kind achtergelaten bij haar ouders in Marokko. Dit was enkele weken nadat Samira aangifte had durven doen van de mishandelingen. Uiteindelijk heeft haar vader de reis naar Nederland voor Samira betaald.

Bij de gevallen van achterlating zagen we ook dat de hulpverlening soms moeilijk op gang komt voor deze vrouwen en dat zij soms zelfs geadviseerd worden te blijven in het land van herkomst, ondanks het feit dat zij hier in Nederland al een bestaan hebben opgebouwd. Zo volgde voor de teruggekeerde

Samira een zware periode in Nederland; ze had geen verblijfsplaats en kon nergens terecht. Ook binnen de vrouwenopvang was geen plek voor haar. Een begeleidster van de GGZ vroeg haar waarom ze eigenlijk was teruggekomen naar Nederland. '*U heeft hier helemaal niks, geen familie, geen huis. Wat komt u eigenlijk doen in Nederland? Wij kunnen u niet helpen.*' Voor Samira was dit opnieuw een harde klap in het gezicht.

Ook uit het verhaal van Hanane blijkt dat de hulpverlening voor achtergelaten echtgenotes zeer complex in elkaar zit en dat hulpverlenende instanties soms weinig kunnen betekenen voor deze vrouwen in het land van herkomst. Hanane ontmoette in Marokko haar partner die destijds in Nederland woonde. Hanane zag een toekomst in Nederland wel zitten en besloot met hem te trouwen. Zij trouwde met een man die later psychisch ziek bleek te zijn. Hij controleerde haar continu en beweerde zelfs dat zij met mannen buiten op straat communiceerde via lichtsignalen vanuit het huis. Toen ze ongeveer twee jaar getrouwd waren, vond er een gewelddadig incident plaats, waarna een buurvrouw de politie inschakelde. Kort na dit politiebezoek zette Hananes man haar samen met haar kind onder bedreiging van een wapen in de auto om hen naar Marokko te brengen. Aangekomen in Marokko werd haar man psychotisch en hij werd opgenomen in een psychiatrisch ziekenhuis. Hanane nam contact op met haar familie in Marokko die haar vervolgens heeft opgehaald. Al snel kwam zij erachter dat haar Nederlandse verblijfsvergunning was verlopen. Volgens Hanane werd haar bij de Nederlandse ambassade in Rabat verteld dat ze niets voor haar konden doen, omdat haar man, van wie zij afhankelijk was voor haar Nederlandse verblijfsvergunning, niet bij haar was. Met hulp van haar familie bedacht ze een andere oplossing: met een buurman kon ze meerijden naar België. De doorgang bij de Marokkaanse douane verliep soepel en de Spaanse douane lette gelukkig niet op de datum van de verblijfsvergunning, zo kwam ze ongehinderd in België aan. Via kennissen van de familie in Nederland kwam ze vervolgens terecht in de vrouwenopvang, waar zij ruim twee jaar heeft gewoond.

Het huwelijk van de vrouwen die zijn achtergelaten in hun geboorteland of een derde land wordt veelal gekenmerkt door geestelijke of lichamelijke mishandeling, vergaande controle en/of verslaving of psychische problemen van de man. Het is voor de achtergelaten vrouwen vaak gissen naar de reden van hun achterlating. Volgens de respondenten is achterlating een 'makkelijke' manier om van je echtgenote af te komen, of achterlating wordt gezien als een soort 'heropvoeding', hopende dat de vrouw tot inkeer komt. Ook kan volgens de respondenten ruzie over de voogdij van de kinderen soms een reden zijn.

De achtergelaten vrouwen krijgen in hun geboorteland in sommige gevallen steun van hun ouders of familie. Ouders bieden onderdak, helpen met het regelen of bekostigen van de reis naar Nederland of bieden op een andere manier steun aan de vrouwen.

Achtergelaten dochters

Twee respondenten zijn achtergelaten in hun geboorte land door hun ouders.
De Somalische Amal kwam erachter dat haar moeder haar niet vanuit Nederland had meegenomen naar Somalië om het Suikerfeest te vieren of om haar zieke oma te zien, maar het plan had om haar uit te huwelijken. Zij was nog jong en de partner waaraan zij werd uitgehuwelijkt veel ouder. Ondanks haar verzet werd ze gedwongen hem te trouwen, waarna haar moeder vertrok en haar paspoort meenam. Amal ondernam drie vluchtpogingen, tevergeefs.

'Ik liep op een gegeven moment van huis weg en vluchtte naar Ethiopië. Ik was zeventien en de ambassade zei dat ze me niet konden helpen, omdat ze voor een nieuw paspoort mijn ouders om toestemming moesten vragen. In Ethiopië was ik gezien door Somaliërs en mijn man vond mij snel. Ik werd weer meegenomen naar Mogadishu. Mijn man wilde kinderen van mij, want hij dacht dat hij dan ook naar Nederland kon komen. Omdat ik niet zwanger werd, vroeg hij een vriend om mij te verkrachten. Zo kon hij checken of het aan hem of aan mij lag dat ik niet zwanger werd. Ik werd gek en slikte slaappillen en rookte sigaretten. Mijn moeder kwam naar Somalië om mij op te zoeken en ik kon mijn paspoort terug stelen. Toen ze vroeg of ik het paspoort had, loog ik dat ik het niet had'.

Uiteindelijk weet Amal met behulp van een NGO naar Nederland te komen en kon zij een plaats krijgen in de vrouwenopvang. Wanneer haar moeder haar dan vraagt om vergeving, en aanbiedt haar te helpen met de echtscheiding reist Amal voor een tweede keer naar Somalië. Opnieuw wordt zij daar achtergelaten.

'Mijn moeder vroeg om vergeving. Om dit te bewijzen, ging ze op Hadj naar Mekka. Ze is nou eenmaal mijn moeder en ik had niemand. Ze zei dat ze haar leven had verbeterd. In de zomer van 2013 wilde zij haar spijt bewijzen en beloofde ze mij dat ze alles zou doen om alles ongedaan te maken. Ze zou mijn scheiding in Somalië regelen en ik moest van haar mee. Ik was net toegelaten tot de universiteit. Eenmaal in Somalië zei mijn moeder dat ik mijn man moest gehoorzamen en terug naar hem moest gaan. Mijn moeder had ook voor een tweede keer mijn paspoort gestolen'.

Via de Nederlandse ambassade in Kenia is het Amal met veel moeite uiteindelijk gelukt om terug naar Nederland te komen.

De Iraaks-Nederlandse Zahiya is door haar vader achtergelaten in haar geboorteland. Zij had al een huwelijk achter de rug toen haar vader haar op 27-jarige leeftijd ontvoerde. Zahiya was op vakantie in Irak, waar haar vader haar van haar vrijheid beroofde en mishandelde. Zahiya zat twee jaar lang letterlijk gevangen in Irak. Op een dag vergat hij de deur op slot te doen, waardoor zij kon vluchten. Via de Nederlandse ambassade in Bagdad is het toen gelukt naar Nederland terug te komen. Haar moeder was tegen de achterlating, maar kon niks doen want zij werd bedreigd door haar eigen man en haar zonen.

Volgens sommige ervaringsdeskundigen is de terugkeer naar Nederland ingewikkeld voor de achtergelaten echtgenotes en dochters. Typerend voor de problematiek van achterlating is dat zij meestal niet kunnen terugkeren zonder hulp van een diplomatieke post. Maar de Nederlandse ambassades of consulaten kunnen de vrouwen vaak slechts beperkt begeleiden bij hun terugkeer, omdat gehandeld moet worden binnen het rechtssysteem van een andere staat én met in achtneming van de Nederlandse wet- en regelgeving. Zo krijgen de vrouwen met een afhankelijke verblijfsvergunning soms te horen dat hun man aanwezig moet zijn, krijgen minderjarigen te horen dat toestemming van de ouders is vereist of dat zij überhaupt het land niet kunnen verlaten. Bovendien is er vaak meer nodig dan alleen een geldig identiteitsbewijs om het land te verlaten. Ook opvang bij terugkeer moet goed geregeld zijn om de veiligheid in Nederland bij terugkeer te garanderen. Enkele vrouwen voelen zich, naar eigen zeggen, onbegrepen en veelal aan hun lot overgelaten en ervaren de hulp van Nederlandse ambassades en consulaten bij hun achterlating als (te) beperkt. De Nederlandse Staat draagt vrijwel nooit de kosten voor repatriëring van slachtoffers van achterlating in het buitenland, terwijl de financiële positie van

die personen meestal zeer zwak is. Er zijn andere landen, zoals Noorwegen, die dat overwegend wel doen (zie hoofdstuk 3).

8.5 Huwelijkse gevangenschap

Tien van de dertien geïnterviewde respondenten hebben te maken (gehad) met huwelijkse gevangenschap. Veelal is dit in combinatie met achterlating en/of huwelijksdwang. Bij vijf van de ervaringsdeskundigen was ten tijde van het interview nog sprake van huwelijkse gevangenschap.

Het besluit om te scheiden

Het huwelijk van de respondenten die te maken hebben (gehad) met huwelijkse gevangenschap kende doorgaans veel problemen. Er was jarenlange geestelijke en/of lichamelijke mishandeling, drugs- en alcoholgebruik, agressief gedrag, manipulaties en emotionele chantage, psychische problemen, vrijheidsberoving, jaloezie, gokverslaving, diefstal, polygamie, financiële geschillen of bedreiging.

Schaamte, religie en eerkwesties weerhouden de vrouwen er veelal van om weg te gaan bij hun man. De respondenten besloten meestal pas na jaren van ellende de stap te zetten om de partner te verlaten en een echtscheiding aan te vragen. De meeste respondenten geven aan dat scheiden niet gebruikelijk is binnen hun gemeenschap en een gescheiden vrouw een lage status heeft. De stap om te scheiden is daarom groot. '*Binnen onze gemeenschap is het niet gebruikelijk om te scheiden. Dat doe je gewoon niet. Je hoort een goede echtgenoot te zijn.*' De familie probeert doorgaans eerst op verschillende manieren het huwelijk nog te redden, bijvoorbeeld door bemiddeling, maar ziet uiteindelijk ook in dat scheiden een goede oplossing is. Ook als de ouders de partner zelf hadden uitgekozen. Dit sterkt de vrouwen in hun besluit. Lina vertelt bijvoorbeeld: '*Mijn vader heeft spijt dat hij mij heeft gedwongen om te trouwen. Toen hij hoorde over de situatie en de drugs, was het voor hem ook over. Ik had zijn zegen om van hem te scheiden, dat betekende voor mij heel veel.*' En Samira zegt hierover: '*Tussen mijn ouders en zijn ouders was geen contact meer vanaf het moment dat het slecht ging, ook al waren ze familie. Ik sprak mijn ouders per telefoon en die hebben ook gezegd dat ik moest scheiden. Ik voelde me daardoor gesterkt in mijn besluit.*'

Ontbinding van het huwelijk

In veel vooral islamitische landen is een wettelijk huwelijk eveneens een religieus huwelijk. Een dergelijk religieus wettelijk huwelijk wordt in de meeste gevallen dan ook in Nederland als rechtsgeldig huwelijk erkend. Het komt echter ook voor dat in Nederland alleen een religieus huwelijk plaatsvindt, zonder een voorafgaand burgerlijk huwelijk. Hoewel enkel religieus trouwen in Nederland verboden is, gebeurt dit wel. Dit is vaak een bewuste keuze van het bruidspaar. '*We vonden het niet nodig om ook voor de wet te trouwen, wij hechten allebei meer waarde aan een religieus huwelijk. Dus besloten we om alleen religieus te trouwen*', aldus Leena.

Het ontbinden van het islamitisch/ religieuze huwelijk of (buitenlands) wettelijk huwelijk bleek voor de geïnterviewde ervaringsdeskundigen niet eenvoudig te zijn. Zolang er geen religieuze echtscheiding heeft plaatsgevonden zijn de man en de vrouw volgens de gemeenschap nog steeds getrouwd. '*Voor mijn gemeenschap ben ik nog steeds getrouwd, ook al voelt dat niet zo. Mijn ouders, familie en andere gemeenschapsleden beschouwen mij als getrouwd, omdat ik niet islamitisch gescheiden ben. Maar ik*

voel me niet getrouwd. Ik moet islamitisch scheiden om ooit te kunnen hertrouwen', aldus de Iraakse Zainab.

De respondenten geven aan dat zij geen enkele mogelijkheid hebben zolang de partner niet mee wil werken aan het ontbinden van het religieuze huwelijk. *'Als man is het heel makkelijk om een islamitisch huwelijk te ontbinden, maar als je als vrouw een islamitisch huwelijk wilt ontbinden dan moet je man meewerken en als hij dat niet doet dan heb jij een groot probleem en kom je dus niet van hem af.*'
De mannen van de respondenten weigeren mee te werken aan het ontbinden van het religieuze huwelijk. Maar ondertussen gaan zij wel verder met hun leven, soms gaan zij op zoek naar een nieuwe vrouw en krijgen kinderen.

De man van Maryam ging naar de rechter omdat hij vond dat zijn vrouw hem moest gehoorzamen. '*Toen ik in Pakistan verbleef, ging mijn man tegen mij procederen. Hij vroeg de Pakistaanse rechter dat ik hem gehoorzaam moest zijn. De rechter gaf een vonnis dat ik mijn man gehoorzaam moest zijn. Ik kon geen kant op.*' Ook de man van Zahiya spande een procedure aan tegen zijn vrouw omdat zij wilde scheiden.

> *'Hij heeft nu een advocaat ingezet en gedreigd dat ik een groot geldbedrag moet betalen aan hem, omdat dit van de islam moet als een vrouw wil scheiden. Ook moet ik hem mijn juwelen teruggeven. Mijn ex-man wil geld zien, tot die tijd is hij niet bereid te scheiden. Hij vraagt mij momenteel om 5.000 euro en mijn goud. Dit is mijn eigenlijke bruidsschat die hij mij eerst had moeten uitkeren. Ik weet bijna zeker dat als ik hem dit geef, hij er gelijk vandoor gaat en ik dan nog steeds getrouwd blijf met hem. Ik kan niet met iemand anders verder, en ik ga van binnenuit ontploffen van verdriet'.*

Uit de verhalen blijkt hoe moeilijk het voor de vrouwen is om hun huwelijk religieus te ontbinden. Een lange weg volgt van procedures, reizen naar het land van herkomst, bemiddeling en van het kastje naar de muur gestuurd worden door instanties. Leena is een voorbeeld van een Surinaams-Nederlandse vrouw die besloot tot een informeel religieus huwelijk in Nederland. Uit de interviews met de landelijke sleutelfiguren blijkt dat deze tendens in opmars is onder jongeren die soms verder heel westers georiënteerd zijn. Het is vaak een vrijbrief om te kunnen samenwonen met goedkeuring van de families. Het is binnen de islamitisch-hindoestaanse groep gebruikelijk om voor de imam te trouwen en Leena heeft dit ook gedaan. Maar als haar man 'gemeen en bezitterig' blijkt te zijn en er een erg agressieve sfeer ontstaat, wordt ze bang voor haar man en overweegt te scheiden. De imam probeert te bemiddelen, maar achteraf blijkt dat zijn enige doel is dat Leena bij haar man blijft. Dit ook tot teleurstelling van Leena´s moeder die de imam al heel lang kende en hem zelfs op visite en op verjaardagen vroeg. Er ontstaat een patstelling.

> *'De religieuze scheidingsprocedure duurde even lang als het huwelijk zelf. Zowel mijn man als de imam die ons trouwde weigerde medewerking te geven aan een religieuze scheiding. Voor een man is het makkelijk om religieus te scheiden, hij moet drie keer zeggen dat hij wil scheiden, dan is het een feit, maar als een vrouw wil scheiden is het een heel gedoe. […] Het was zo frustrerend, ik wist niet wat ik moest doen. Ik werd steeds depressiever en kon alleen nog maar huilen. Ik wilde zo graag scheiden maar dat lukte niet. Ik vond het zo oneerlijk!'.*

Uiteindelijk weet het merendeel van de respondenten soms na jaren van gevangenschap te scheiden. Meestal werd dit pas mogelijk met behulp van advocaten, NGO's of andere instanties.

Invloed van gevangenschap

De vrouwen omschrijven de periode van huwelijkse gevangenschap als zeer emotioneel en zowel lichamelijk als geestelijk zwaar. Zij hebben doorgaans al een langere periode van huwelijksproblemen achter de rug voordat ze eindelijk besluiten bij hun man weg te gaan. Maar vervolgens dienen zich nieuwe problemen aan.

> *'Toen ik na 25 jaar slecht huwelijk eindelijk besloot bij hem weg te gaan, was ik helemaal op. Ik kon niet meer. Alles deed pijn. Maar het duurde toen nog drie jaar voordat ik eindelijk echt van hem verlost was. Dat was zo zwaar. Ik werd depressief. Je krijgt steeds een beetje hoop dat de scheiding nu eindelijk doorgaat, maar dan word je weer met je neus op de feiten gedrukt en gaat het niet lukken. Je voelt je zo alleen en alle deuren blijven dicht, je staat als vrouw echt machteloos'.*

Enkele respondenten geven aan dat de voorlichting en informatieverstrekking tekortschieten, zij weten in situaties van huwelijkse gevangenschap niet waar zij terechtkunnen en hebben het gevoel er alleen voor te staan. Volgens de respondenten heerst er binnen de hulpverlening veel onduidelijkheid over huwelijkse gevangenschap, waardoor de vrouwen zich nog meer aan hun lot overgelaten voelen.

8.6 Samenvattend

In dit hoofdstuk staan de verhalen van twaalf vrouwen en een man beschreven die te maken hebben gehad met huwelijksdwang, achterlating en/of huwelijkse gevangenschap. Het gaat veelal om een combinatie van de drie thema's waarbij de problematiek met elkaar verstrengeld is.

Bij huwelijksdwang zien we dat factoren als kaste, sociale klasse, familiebeloftes en ook de geschiedenis van broers en zussen van invloed zijn op het gedwongen huwelijk. De respondenten ervaren een enorme emotionele druk en zien het weigeren van het huwelijk niet als een optie. Weigeren zou zowel voor de persoon zelf als voor de eer van zijn of haar familie vergaande negatieve gevolgen hebben. Het huwelijk vindt plaats, soms gevolgd door achterlating en/of huwelijkse gevangenschap. Kenmerkend voor de huwelijken van de respondenten zijn vaak geestelijke of lichamelijke mishandelingen, vergaande controle en verslaving of psychische problemen van de man.

Voor achtergelaten vrouwen is het vaak erg ingewikkeld om terug te keren naar Nederland. Zij hebben het gevoel dat zij er alleen voor staan en niet gehoord worden door instanties. Gebrek aan kennis van en inzicht in de consequenties van de lokale wet- en regelgeving voor de eigen positie spelen hierin ook mee.

Ook voor jongeren die door hun ouders worden achtergelaten is de weg terug naar Nederland niet eenvoudig. Wet- en regelgeving van het land belemmeren vaak de terugkeer naar Nederland, bijvoorbeeld als het wettelijk is vastgelegd dat een vrouw niet mag reizen zonder toestemming van haar echtgenoot of vader. Typerend voor de problematiek van achterlating is dat terugkeer over het algemeen alleen mogelijk is met hulp van een diplomatieke post. Volgens sommige ervaringsdeskundigen die zelf zijn achtergelaten, is de hulp van de Nederlandse ambassades van land tot land verschillend en in sommige gevallen naar hun oordeel (te) beperkt te noemen. Meestal worden de kosten voor repatriëring van slachtoffers van achterlating niet gedragen door de Nederlandse overheid. In Noorwegen zien we het voorbeeld van een Expert Team dat functioneert onder de Noorse overheid en deze kosten overwegend wel draagt.

Als de respondenten eenmaal besluiten een einde te maken aan hun huwelijk zijn de problemen nog niet voorbij. Voor veel vrouwen is het onmogelijk om te scheiden omdat de partner niet wil meewerken aan het ontbinden van het huwelijk. De (emotionele) gevolgen van de huwelijksdwang, achterlating en/of huwelijkse gevangenschap voor de respondenten zijn groot. Zij zijn getekend voor het leven.

Verwey-
Jonker
Instituut

9 *Verschijningsvormen en toekomstontwikkelingen*

Aan het einde van dit onderzoek naar de aard en omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap kunnen we op basis van alle data inzoomen op de aard van de problematiek en de kenmerken van de mensen die deze ervaren. Ook kunnen we nu meer zeggen over de aanleiding voor en de ernst van de problemen. Op basis van de onderzoeksresultaten beschrijven we in dit hoofdstuk de verschillende verschijningsvormen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Hoewel de verschijningsvormen per thema deels overeenkomstige kenmerken hebben, zijn er ook belangrijke verschillen. We zullen eerst per thema de verschillende verschijningsvormen en kenmerken beschrijven. In het tweede deel van dit hoofdstuk zullen we ingaan op de te verwachten ontwikkelingen binnen de drie thema's. We baseren deze toekomstige ontwikkelingen op de onderzoeksbevindingen. Zo hebben we professionals en sleutelfiguren expliciet gevraagd welke belangrijke ontwikkelingen zij zien binnen de drie thema's. Voorts geven we een beeld van ontwikkelingen in beleid die de rijksoverheid heeft ingezet in samenwerking met de gemeenten. Tot slot gaan we in op een aantal juridische ontwikkelingen die mogelijk consequenties hebben voor de aard en omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

9.1 Huwelijksdwang

Verschijningsvormen huwelijksdwang

Op basis van ons onderzoek kunnen we drie verschijningsvormen van huwelijksdwang onderscheiden, waarbij de aanleiding van de (voorbereidende) huwelijkshandelingen de onderscheidende factor is. We onderscheiden de volgende drie verschijningsvormen:

Huwelijksdwang in het kader van familietradities

Bij deze verschijningsvorm is het gebruikelijk om via een gearrangeerd huwelijk te trouwen. Het gearrangeerde huwelijk hoort bij de (familie)tradities.

Huwelijksdwang omwille van belangen

Het huwelijk moet plaatsvinden met een bepaald persoon omwille van, meestal financiële, belangen, bijvoorbeeld om een stuk grond in de familie te houden.

Huwelijksdwang om een probleem op te lossen

Een huwelijk dat onder dwang plaatsvindt kan bedoeld zijn om een probleem op te lossen. Hierbij kunnen we een onderscheid maken in 'probleemeigenaar': de ouders en/of familie of de persoon zelf.

- Voor de ouders en/of familie kunnen zich verschillende 'problemen' voordoen, waarvoor zij het huwelijk als een goede oplossing zien. Het is de bedoeling de eer van de ouders of de familie in stand te houden of niet verder te beschadigen. Een veelvoorkomend probleem van ouders dat ten grondslag kan liggen aan huwelijksdwang is dat hun kind is verwesterd. Maar ook homoseksualiteit, een zwangerschap of het uitblijven van een relatie kunnen voor ouders of familie aanleiding zijn het kind te dwingen tot een huwelijk. Daarnaast zien we dat een beperking, ziekte of psychiatrische aandoening van hun kind een reden kan zijn voor een gedwongen huwelijk. Er wordt dan een partner gezocht die zorg kan dragen voor hun kind, veelal in ruil voor een verblijfsvergunning.
- Soms ziet de persoon zelf het huwelijk als oplossing voor een probleem. Hij of zij wil een (nare) situatie ontvluchten, bijvoorbeeld huiselijk geweld in het ouderlijk huis.

Kenmerken

Bovengenoemde verschijningsvormen van huwelijksdwang hebben de volgende kenmerken: Huwelijksdwang komt zowel bij mannen als bij vrouwen voor, al blijkt de problematiek over het algemeen meer te spelen bij vrouwen. Het zijn vooral jongeren (16-17 jaar) en jongvolwassenen (18-25 jaar) die te maken krijgen met huwelijksdwang. Ook bij kinderen jonger dan 16 jaar komt huwelijksdwang voor(waarbij het meestal gaat om Somalische kinderen) evenals bij volwassenen ouder dan 25 jaar. Bij deze groepen komt huwelijksdwang echter in (veel) geringere mate voor. De etnische herkomst van de personen die huwelijksdwang ervaren is zeer divers. Zij komen vaak uit Turkije, Marokko, Suriname, Irak, Afghanistan, Pakistan en Somalië.

Wat betreft religie zien we dat huwelijksdwang onder groepen met verschillende geloofsovertuigingen voorkomt. Zo zeggen professionals dat het vaak gaat om personen met een islamitische geloofsovertuiging, maar zij hebben ook te maken met mensen met een christelijke, joodse en hindoeïstische geloofsovertuiging die huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap ervaren (onder meer in Nanhoe, Lünnemann & Pels, 2013).

We zien in de onderzoeksresultaten geen verband tussen opleidingsniveau en huwelijksdwang. Zowel hoogopgeleiden als laagopgeleiden kunnen huwelijksdwang ervaren.

Mate van dwang

Uit de verhalen van de ervaringsdeskundigen en de resultaten van de interviews met professionals en sleutelfiguren blijkt dat er bij huwelijksdwang verschillende vormen van dwang voorkomen. Zo zien we vormen van sociale druk, financiële druk, (dreigen met) geweld, isolatie en (dreigen met) achterlating. Niet alleen de personen die huwelijksdwang ervaren krijgen met dwang te maken; de ouders en/of familie van deze personen oefenen niet alleen dwang uit, maar ervaren deze ook zelf. Soms maken ouders al bij de geboorte van hun kind afspraken over een huwelijk en kunnen daar later niet meer onderuit.

We zien dat de personen die huwelijksdwang ervaren daar op verschillende manieren mee omgaan. Zo kan een persoon die huwelijksdwang ervaart zich bij de situatie neerleggen. De ouders en/of familie hebben het besluit genomen en de betrokken persoon verzet zich niet, ook al is het huwelijk tegen zijn of haar wil. Loyaliteit tegenover de ouders en/of familie speelt hier een belangrijke rol. *'Ik wilde eigenlijk niet trouwen, maar ik dacht het is beter zo, dan ben ik tenminste getrouwd en hoeft mijn familie zich niet te schamen voor mij',* aldus een ervaringsdeskundige. Daarnaast zien we dat personen die huwelijksdwang ervaren zich wel degelijk proberen te verzetten tegen het huwelijk maar dat het verzet geen gehoor vindt. Zij vertellen aan hun ouders of familie dat zij niet willen trouwen, maar zonder gewenst resultaat. *'Ik zei tegen mijn vader dat ik niet wilde trouwen en dat ik verliefd*

was op iemand anders, maar hij zei: 'Je moet trouwen', ik had geen andere keus' (fragment uit interview ervaringsdeskundige). Tot slot zien we bij verzet tegen een voorgenomen huwelijk dat de omgeving reageert met (dreiging met) geweld. *'Als ik niet met deze man zou trouwen dan zou mijn vader mij wat aandoen. Het was of trouwen of opgesloten worden.*' (fragment uit interview ervaringsdeskundige).

9.2 Achterlating

Verschijningsvormen

Bij achterlating kunnen we twee verschillende verschijningsvormen vaststellen, met als onderscheidende factor het antwoord op de vraag 'Wie wordt er achtergelaten?' Het gaat enerzijds om getrouwde vrouwen, achtergelaten door de echtgenoot, en anderzijds om ongetrouwde jongeren die door ouders worden achtergelaten. Bij de achterlating van jongeren spelen meer factoren een rol en is de achterlating niet per definitie problematisch. Soms vindt de jongere het zelf ook beter om een tijdje bij zijn familie te gaan wonen in het land van herkomst.

Kenmerken

Als we kijken naar de eerste verschijningsvorm, personen die zijn achtergelaten door hun partner, kunnen we vaststellen dat het doorgaans om vrouwen gaat. Mannen zijn hierbij een uitzondering. De man laat, eventueel met hulp van zijn familie, de vrouw achter in het land van herkomst of een derde land. De achtergelaten vrouwen zijn veelal jonge moslimvrouwen (20-35 jaar) met kleine kinderen. De vrouwen zijn vaak Turks, Koerdisch, Marokkaans of Irakees en hebben een afhankelijke verblijfsvergunning. In enkele gevallen hebben zij de Nederlandse nationaliteit. De vrouwen leven veelal in een sociaal isolement en zijn de Nederlandse taal niet goed machtig. Er bestaat een (sterke) afhankelijkheid van de partner, financieel maar ook door de verblijfsvergunning.

In ons onderzoek komen verschillende aanleidingen voor achterlating van getrouwde vrouwen naar voren. Het gaat om huwelijksconflicten, polygamie, een dreigende echtscheiding of een nieuwe relatie van de man. Ook het verwesterd zijn van de vrouw of haar psychische gesteldheid kan een reden zijn voor achterlating. Dit geldt ook voor opvoedproblemen van de kinderen.

Bij de tweede verschijningsvorm, ongetrouwde jongeren die door hun ouders worden achtergelaten, gaat het om zowel jongens als meisjes. Zij zijn veelal tussen de 11 en 20 jaar oud als zij worden achtergelaten. De meeste jongeren zijn rond de 16 jaar oud. Het gaat bij deze groep vrijwel altijd om personen met de Nederlandse nationaliteit of die een permanente verblijfsstatus hebben. De jongeren zijn onder andere afkomstig uit Marokko, Somalië, Kenia, Ethiopië, Turkije, Afghanistan, Irak, Iran en Pakistan. Op basis van het onderzoek kunnen we geen verband leggen tussen achterlating en opleidingsniveau. Wel benoemen sommige professionals jongeren op het speciaal onderwijs of met een laag IQ als specifieke risicogroep, omdat zij vaker probleemgedrag vertonen.

Uit het onderzoek komen verschillende factoren naar voren die mogelijk een rol spelen bij de achterlating. Bij achterlating van jongeren gaat het vaak om probleemjongeren waarbij de ouders er niet meer uitkomen en zij achterlating als laatste of enige oplossing zien. Er kan sprake zijn van wangedrag van de jongeren. Meestal gaat het hierbij om jonge mannen die crimineel gedrag vertonen of verkeerde vrienden hebben. Homoseksualiteit bij jonge mannen en vrouwen is daarnaast een reden voor achterlating. Een andere vorm van wangedrag in de ogen van de ouders komt vooral voor bij

meisjes die zich naar hun idee te vrij gedragen en verwesterd zijn, een relatie hebben, ongehuwd zwanger raken, of misbruikt zijn.

Daarnaast zien we dat ouders tot achterlating overgaan als er zich problemen voordoen met Jeugdzorg en bijvoorbeeld een ondertoezichtstelling of uithuisplaatsing nadert. Het gaat hier niet alleen om jongeren, maar om kinderen van alle leeftijden. Te denken valt aan alle ophef die is ontstaan binnen een deel van de Turkse gemeenschap nadat Turkse kinderen bij een lesbisch pleeggezin zijn geplaatst. Tot slot zien we dat ziekte of problemen van de ouders een aanleiding kunnen zijn voor achterlating van de kinderen. Zij worden dan naar familie in het land van herkomst gebracht zodat deze de zorg over kan nemen. Tot slot weten we dat kinderen jonger dan 12 jaar ook soms worden achtergelaten in het land van herkomst van hun vader en/of moeder. Dit heeft vaak met kwesties rondom ouderlijk gezag na een echtscheiding te maken en is tijdens de interviews met professionals niet of nauwelijks aan bod gekomen.

9.3 Huwelijkse gevangenschap

Verschijningsvormen

Wat betreft huwelijkse gevangenschap kunnen we de volgende drie verschijningsvormen onderscheiden.

Allereerst kan het gaan om huwelijkse gevangenschap binnen een relatie, het betreft hier veelal ‘verborgen vrouwen’, vrouwen die niet weg durven bij hun man, die slachtoffer zijn van huiselijk geweld of vrouwen die bij hun man blijven uit angst om de kinderen te verliezen. Daarnaast zien we een verschijningsvorm van huwelijkse gevangenschap bij een verbroken relatie, vanwege beperkingen bij het ontbinden van een religieus of buitenlands huwelijk. Zo is het in sommige landen niet mogelijk om als vrouw een scheiding aan te vragen, of de ex-partner of de autoriteiten werken niet mee. Scheiden is dan vrijwel onmogelijk. Tot slot zien we een vorm van huwelijkse gevangenschap bij een verbroken relatie vanwege onvoldoende kennis, hulpverlening of financiële middelen. Voor de persoon in kwestie lijkt de situatie onoplosbaar, maar met de juiste kennis, hulpverlening en/of financiële middelen is scheiden zeker mogelijk.

Kenmerken

Huwelijkse gevangenschap komt doorgaans voor bij vrouwen, mannen zijn een uitzondering, en lijkt niet leeftijdsgebonden. Als we kijken naar de etniciteit van de vrouwen zien we een divers beeld. Landen als Iran, Turkije, Marokko, Egypte, Indonesië, Irak, Afghanistan, Pakistan, Somalië, de Filippijnen en Malta komen naar voren uit de resultaten. De religie van de vrouwen is ook verschillend. We zien katholieken afkomstig uit het Midden-Oosten, orthodox-protestantse christenen en moslims.

Het gaat veelal om kwetsbare vrouwen in een afhankelijke situatie. Vaak is er sprake geweest van een gedwongen huwelijk. De vrouwen leven sociaal geïsoleerd en zijn meestal afhankelijk van hun man.

Ook het opleidingsniveau van de vrouwen speelt een rol. Er zijn vrouwen die door gebrek aan kennis in een situatie van huwelijkse gevangenschap blijven, terwijl er wel oplossingen zijn. Een voorbeeld hiervan zijn laagopgeleide en analfabete Marokkaanse vrouwen met een klein netwerk en weinig kennis van het Nederlands (de derde verschijningsvorm). Ook zijn er hoogopgeleide vrouwen voor wie het rechtssysteem in het land van herkomst problematisch is (de tweede verschijningvorm,

bijvoorbeeld Iran). Vastzitten binnen een (gewelddadige/controlerende) relatie, de eerste verschijningsvorm, lijkt bij alle opleidingsniveaus voor te komen.

9.4 Toekomstige ontwikkelingen in huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

De professionals hebben verschillende ontwikkelingen genoemd die invloed kunnen hebben op de toekomstige omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. De onderzoekers hebben deze aangevuld met hun eigen expertise en inzichten uit de literatuurstudie en beleidsdocumenten.

Omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap
In de interviews met de sleutelfiguren hebben we onder meer gevraagd welke toekomstverwachtingen zij hebben over de omvang van de drie onderwerpen. De vraag hierbij was of het aantal gevallen zou afnemen, gelijk blijven of toenemen. De meeste sleutelfiguren verwachtten geen afname. Daarbij stelden ze dat gearrangeerde of gedwongen huwelijken geen nieuw fenomeen zijn. ‘Twee derde van de wereldbevolking trouwt op deze manier en die mentaliteit verander je niet zo.’ (sleutelfiguur LEC EGG).

Ander onderzoek naar partnerkeuze en huwelijksdwang (Sterkx et al., 2014) suggereert dat mede door het zogenaamde generatie-effect, de omvang van deze problematiek juist zou kunnen afnemen. Ouders van vandaag zien gearrangeerde en gedwongen huwelijken mislukken in hun omgeving. ‘Ten aanzien van hun nog ongehuwde kinderen willen ze niet meer aansprakelijk zijn voor het welslagen van een huwelijk op hun instigatie’, zo geven de onderzoekers aan. De invloed van de ouders op het keuzeproces voor een partner is nog groot, maar de onderhandelingsruimte en autonomie van jongeren lijken hierin toe te nemen. Zo zeggen Pels en De Gruijter (2006) ook dat keuzevrijheid voor Marokkaanse en Turkse vrouwen lijkt toe te nemen, maar ontmoetingen met een potentiële partner worden geacht niet (te) lang zonder consequenties te blijven. De familie oefent wel druk uit dat deze jonge vrouwen (en mannen) snel zullen trouwen. Ook in een recent onderzoek van Nanhoe, Lünnemann en Pels (2013) blijkt dat huwelijksdwang nog veelvuldig voorkomt binnen Surinaams-Hindoestaanse families en dat zij de traditie van partnerkeuze door de familie voortzetten.

Als we naar de omvang van achterlating kijken, hebben sleutelfiguren het idee dat lang niet alle gevallen worden geregistreerd. Dit is alleen heel lastig aan te tonen. De grootste groep personen die achterlating ervaren zijn vrouwen met jonge kinderen, zo geven sleutelfiguren van de Stichting Steun Remigranten aan. In de meeste situaties van achterlating is sprake van een afhankelijke verblijfsvergunning. De recente verlenging van de periode van de afhankelijke verblijfsvergunning van drie naar vijf jaar zou in de nabije toekomst deze groep kunnen vergroten (zie verder in dit hoofdstuk bij juridische ontwikkelingen).

Hieronder bespreken we nog een aantal ontwikkelingen die invloed hebben op de aard en omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in de nabije toekomst.

- Toenemende individualisering binnen migrantengemeenschappen

Een ontwikkeling die mogelijk zal bijdragen aan een afname van het aantal gevallen van huwelijksdwang is de toenemende individualisering binnen verschillende migrantengemeenschappen die langer in Nederland verblijven (Storms & Bartels, 2008; Pels & De Gruijter, 2006; Sterckx, nog te verschijnen). 'Enerzijds lijken jongeren sterker te worden. De vanzelfsprekendheid van het volgen van de ouders wordt minder, ze komen meer voor zichzelf op. Partnerkeuze wordt meer bespreekbaar en ouders leren ook van eerdere ervaringen. Als het huwelijk van de oudste dochter onder druk is gesloten en het gaat mis, dan mogen andere dochters vaak wel zelf kiezen', zo geeft een sleutelfiguur van de Stichting Steun Remigranten (SSR) aan. Toenemende individualisering en autonomie binnen migrantengemeenschappen lijken wel enigszins voorbehouden aan de jongere generatie en hoger opgeleiden. Er zijn echter wel voorwaarden voor autonomie, zoals het kunnen verdienen en uitgeven van eigen geld. Dit maakt de vrouw minder afhankelijk van haar man. In het algemeen zeiden de respondenten in dit onderzoek dat de komende generatie zich goed en vrij kan ontwikkelen, mits zij bepaalde grenzen of regels van het geloof respecteert (Pels & De Gruijter 2006).

Anderzijds zien we ook een tendens van het 'naar binnen keren' van migrantengemeenschappen waarbij Marokkaanse en Turkse jongeren toch weer huwelijken laten arrangeren en zaken door de familiegeregeld worden. 'Er is dus geen rechte *weg naar de vrijheid*, maar het thema is wel meer bespreekbaar geworden.' (sleutelfiguur SSR).

- Stijging van het opleidingsniveau van vrouwen

Enkele respondenten en sleutelfiguren noemden ook de stijging in opleidingsniveau onder migranten als belangrijke, veranderende sociale factor in de keuze van een huwelijkspartner. Het gaat in het bijzonder om het stijgende aantal hoogopgeleide vrouwen. Ook de stijging in de huwelijksleeftijd van vooral vrouwen is volgens hen van belang. 'Vrouwen gaan langer studeren, omdat ze dan niet hoeven te trouwen.'

Het onderzoek van Pels en De Gruijter (2006) geeft aan dat ouders van allochtone respondenten een duidelijke stempel drukten op de keuzen en kansen van hun kinderen in het onderwijs. De rol van allochtone ouders is klaarblijkelijk zeer belangrijk in het keuzeproces voor de opleiding. Pels en De Gruijter schetsen een genuanceerd beeld over de manier waarop een hoge opleiding binnen migrantengezinnen al dan niet wordt aangemoedigd. In dit onderzoek is een duidelijk onderscheid te zien tussen hoger en lager opgeleide ouders. Bij lager opgeleide ouders werd de keuze van de volgende generatie vrouwen vaak negatief beïnvloed door een beperking in de schoolkeuze op te leggen. Deze ouders deden dat bewust om hun dochters af te schermen van contact met mannen. Ook gebrek aan kennis bij moeders van jonge meiden speelde een rol in deze negatieve beïnvloeding van het keuzeproces. De mate waarin de generatie van nu binnen migrantengemeenschappen, zeker de jonge vrouwen, een vrije keuze heeft voor vervolgonderwijs is klaarblijkelijk nog wel afhankelijk van de achtergrond van hun ouders.

- Nuancering van genderpatronen

Een andere ontwikkeling die speelt in de aard van deze problematiek is een nuancering van genderpatronen. 'Zowel de man als de vrouw kan slachtoffer en dader zijn. Nieuwe groepen komen steeds meer op. Niet alleen binnen de Turkse gemeenschap, maar binnen de Afghaanse, Iraakse en Iraanse gemeen-

schap komt dit probleem in steeds grotere mate voor', zo geeft een sleutelfiguur van het LEC EGG aan. Bij de telefonische interviews met professionals merkten we dat zij vaak automatisch uitgingen van vrouwelijke slachtoffers; mannelijke slachtoffers hadden zij minder duidelijk op het netvlies. Over het algemeen vindt vaak een dichotomisering van 'vrouwen als slachtoffers' en 'mannen als daders' plaats. Vooral als het gaat om dwang en druk worden vrouwen vaak als slachtoffers en mannen als daders neergezet (Gilgun & MacLeod, 1999). In het debat rondom geweld in afhankelijkheidsrelaties zien we tegenwoordig steeds meer een nuancering van genderpatronen, waarin vrouwen ook als dader geduid worden en mannen als slachtoffer.

Sociale en politieke ontwikkelingen

Verschillende professionals hebben hun zorgen geuit over de stopgezette subsidies voor lokale, maar ook voor nationale en transnationale NGO's en zelforganisaties. Zo ontvangt het steunpunt van SSR in Berkane, Noordoost-Marokko, niet langer subsidie en draait het sindsdien met veel minder medewerkers. De professionals noemen nog een ontwikkeling die kan leiden tot een toename van bepaalde vormen van huwelijkse gevangenschap. Het gaat om het het stopzetten van wijk- of stadsdeelsubsidies voor projecten gericht op het doorbreken van sociaal isolement van kwetsbare ouderen en vrouwen. Dit laatste treft vooral de zogenaamde 'verborgen vrouwen'.

Daarnaast verwachten sommige professionals resultaat van de campagnes die in Nederland zijn gevoerd op het terrein van huwelijksdwang en achterlating en de aandacht die Femmes for Freedom vraagt voor het thema huwelijkse gevangenschap. Vooral in Nederland geboren en getogen jongeren raken steeds meer bekend met de problematiek rondom huwelijksdwang en achterlating. Meer aandacht voor het thema en betere informatie over hulpverlening zouden tot een afname van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap kunnen leiden.

De laatste ontwikkeling die naar voren komt is een toename van het aantal informele huwelijken, zowel in Nederland als in de herkomstlanden. Cijfers over het aantal informele huwelijken in Nederland zijn niet bekend. Van der Leun en Leupen melden in hun studie naar het verschijnsel van informele huwelijken in Nederland wel dat vanuit verschillende segmenten binnen de samenleving geluiden kwamen over een toename van het aantal islamitische informele huwelijken (Van der Leun & Leupen, 2009). Enkele respondenten hebben hun zorgen geuit over het feit dat deze ontwikkeling kan leiden tot meer gevallen van huwelijkse gevangenschap.

Beleidsmaatregelen

De overheid heeft een groot aantal beleidsmaatregelen aangekondigd en ontwikkeld om huwelijksdwang en aanverwante problematiek aan te pakken. In 2013 heeft de Verkennersgroep Huwelijksdwang en achterlating een pakket aan maatregelen aangekondigd om de aanpak van deze problematiek te professionaliseren.Deze maatregelen zijn voor een deel al gerealiseerd en voor een deel nog in ontwikkeling. Het gaat om verschillende soorten maatregelen, waaronder het instellen van een landelijk knooppunt 'Huwelijksdwang en Achterlating', speciaal voor professionals in de hulpverlening. Het knooppunt dient als kenniscentrum en voor ondersteuning bij complexe casuïstiek. Het krijgt hierbij een adviserende rol, de verantwoordelijkheid voor casuïstiek blijft bij het desbetreffende Steunpunt Huiselijk Geweld of bij de professional berusten. Een uitzondering hierop vormt de hulpverlening aan slachtoffers die niet meer voorkomen in de GBA. Anderzijds faciliteert het knooppunt bij de repatriëring: het regelt begeleiding tijdens de reis en regelt hulp, beveiliging en opvang in Nederland. Het knooppunt is tevens aanspreekpunt voor het ministerie van Buitenlandse Zaken voor informatie over

slachtoffers ten behoeve van verificatie en reisdocumenten. Informatie over (vermoede) gevallen van achterlating wordt tussen het knooppunt en het ministerie gedeeld.[52]

Juridische ontwikkelingen in Nederland

Zoals gezegd in de inleiding, is op verschillende terreinen nieuwe regelgeving ingevoerd of aangekondigd. Per 1 juli 2013 is het strafrecht gewijzigd met als gevolg dat het OM meer bevoegdheden heeft om op te treden tegen huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap. Daarnaast zijn ook huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap die in het buitenland plaatsvinden uitdrukkelijk strafbaar gesteld. De maximumstraf op dwang is verhoogd. Het civielrechtelijke wetsvoorstel 'tegengaan huwelijksdwang' is op 25 maart jl. door de Tweede Kamer aangenomen en is momenteel in behandeling bij de Eerste Kamer. Dit wetsvoorstel verplicht iedereen in Nederland, ook personen met een buitenlandse nationaliteit, zich aan het Nederlandse huwelijksrecht te houden. De huwelijksleeftijd wordt onvoorwaardelijk op 18 jaar gesteld en er komt een verbod op huwelijken tussen neef en nicht. Huwelijken die onder dwang tot stand zijn gekomen moeten gemakkelijker nietig verklaard kunnen worden. Huwelijken die op jongere leeftijd in het buitenland worden gesloten of die in het buitenland worden gesloten zonder de vrije wil van beide huwelijkskandidaten, mogen in Nederland niet langer als rechtsgeldig worden erkend.

In het migratierecht worden maatregelen voorgesteld die aan huwelijksmigratie strengere eisen stellen. Enkele respondenten spraken de vrees uit dat door de recente verlenging van de periode van de afhankelijke verblijfsvergunning van drie naar vijf jaar, het aantal gevallen van achterlating zou kunnen toenemen. Door een verlenging van de periode van afhankelijkheid krijgen huwelijksmigranten een zwakkere rechtspositie dan hun Nederlandse partner. De Deense onderzoeker Liversage (2013) beschrijft hoe een soortgelijke ontwikkeling voor Denemarken (waar de grens inmiddels op zeven jaar ligt) waarschijnlijk ook tot een toename van het aantal gevallen van achterlating heeft geleid (Liversage, 2013). Anderzijds kan door achtergelaten vreemdelingen en hun kinderen, die tegen hun wil in het buitenland verblijven, een aanvraag worden gedaan voor voortgezet verblijf of voor het humanitaire beleidskader voor voortgezet verblijf na verbreking van de relatie binnen vijf jaar na verlening van de afhankelijke verblijfsvergunning.

Juridische ontwikkelingen in het familierecht van enkele landen van herkomst

Het familierecht in landen van herkomst kan van invloed zijn op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap bij migranten in Nederland. In enkele landen van herkomst hebben zich sinds het begin van de deze eeuw belangrijke ontwikkelingen voorgedaan op het gebied van het huwelijksrecht en echtscheidingsrecht. Er is op dit moment nog niet voldoende informatie beschikbaar over de toepassing van deze recente wijzigingen in regelgeving (in bijvoorbeeld Marokko en Egypte) om te kunnen zeggen wat de invloed hiervan is op de onderzochte thema's. Ontwikkelingen in het familierecht en aanverwante beleidsterreinen in de verschillende landen van herkomst vallen bovendien buiten het bereik van dit onderzoek.

52 Plan van aanpak 'Preventie van huwelijksdwang 2012-2014' en Kamerbrief aanpak huwelijksdwang en achterlating, dd 06-06-2013.

9.5 Samenvattend

In dit hoofdstuk hebben we verschillende verschijningsvormen beschreven van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Ook zijn we in dit hoofdstuk ingegaan op toekomstige ontwikkelingen van zowel omvang als aard van de drie thema's.

Bij huwelijksdwang zagen we drie verschijningsvormen, waarbij de aanleiding van de (voorbereidende) huwelijkshandelingen de onderscheidende factor is. De drie vormen zijn a) huwelijksdwang in het kader van familietradities, b) huwelijksdwang omwille van belangen (vaak financieel) en c) huwelijksdwang om een probleem op te lossen (problemen van de ouders en/of familie maar ook van de huwelijkskandidaat zelf). De mate van dwang en de manier waarop de betrokken personen ermee omgaan kennen eveneens drie verschijningsvormen. Sommige mensen die dwang ervaren leggen zich bij de situatie neer, andere verzetten zich wel maar zonder resultaat en een derde groep verzet zich en er wordt gereageerd met (een dreiging tot) geweld.

Bij achterlating hebben we twee verschijningsvormen gevonden waarbij de vraag 'Wie wordt er achtergelaten?' de onderscheidende factor is. We zien hier getrouwde vrouwen die door hun echtgenoot worden achtergelaten en (de tweede vorm) ongetrouwde jongeren die door hun ouders worden achtergelaten.

Bij huwelijkse gevangenschap treffen we drie verschijningsvormen aan, waarbij de aard van de relatie een onderscheidende factor is. In dit geval zijn het a) huwelijkse gevangenschap binnen een relatie, b) huwelijkse gevangenschap bij een verbroken relatie vanwege beperkingen bij het ontbinden van een religieus of buitenlands huwelijk en c) huwelijkse gevangenschap bij een verbroken relatie vanwege onvoldoende kennis, hulpverlening of financiële middelen.

In het tweede deel van dit hoofdstuk zijn we ingegaan op de toekomstige omvang en aard van de drie thema's. De verwachtingen wat betreft de ontwikkelingen in de toekomst zijn niet alleen gebaseerd op onderzoeksdata zoals uitspraken van professionals, maar ook op aanvullingen van het onderzoeksteam vanuit hun eigen expertise, inzichten uit ander onderzoek, beleidsdocumenten en literatuurstudie.

Er zijn verschillende meningen over de omvang van de problematiek in de toekomst. De ontwikkelingen die een invloed kunnen hebben op de omvang en de aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in de toekomst schetsen tegelijkertijd een negatief en een positief beeld.

Enerzijds is er een pessimistisch beeld van de toekomst: de meeste sleutelfiguren gaven aan dat de omvang *niet* zou afnemen. Immers: het is geen nieuw fenomeen dus verandering zal ook niet zomaar optreden. Ook sociale en politieke ontwikkelingen, zoals het stopzetten van bepaalde subsidies voor lokale, nationale en transnationale NGO's en zelforganisaties kunnen leiden tot toename van de problematiek. Bovendien wijst onderzoek uit (Van der Leun & Leupen, 2009) dat er een toename is van het aantal informele (islamitische) huwelijken die wederom kunnen leiden tot een toename van het aantal gevallen van huwelijkse gevangenschap. Ook bij achterlating kan het aantal gevallen toenemen, vooral vanwege een verlenging van de periode van de afhankelijke verblijfsvergunning van drie tot vijf jaar. In Denemarken is een soortgelijke ontwikkeling onderzocht (Liversage, 2013) en is een toename van het aantal gevallen van achterlating inderdaad gesignaleerd. Waarschijnlijk komt deze toename doordat de huwelijksmigranten voor een nog langere periode in een zwakkere rechtspositie worden geplaatst ten opzichte van hun partner.

Anderzijds is er ook een positief geluid, zoals onderzoek (Sterkx et al., 2014) dat suggereert dat de problematiek zal afnemen door een generatie-effect onder migranten. Ouders zien dat het vroeger vaak mis is gegaan en geven hun kinderen daarom meer vrijheid om eigen keuzes te maken. Dit hangt samen met de toenemende individualisering binnen migrantengemeenschappen, die ook kan leiden tot een afname van de problematiek. De stijging van het opleidingsniveau van vrouwen heeft niet duidelijk een afname tot gevolg maar leidt wel tot een stijging van de huwelijksleeftijd van vooral vrouwen. Een nuancering van genderpatronen leidt ertoe dat de aard van de problematiek verandert. Zowel de man als de vrouw kan slachtoffer en dader zijn. Een sociale en politieke ontwikkeling die kan leiden tot afname van het probleem zijn de campagnes die zorgen voor bekendheid van en betrokkenheid met de problematiek. Bovendien wordt er speciaal voor professionals in de hulpverlening een landelijk knooppunt 'Huwelijksdwang en Achterlating' opgericht dat gaat dienen als kenniscentrum, met een ondersteunende en adviserende rol, en onder meer aanspreekpunt is voor Buitenlandse Zaken en kan faciliteren bij repatriëring. Ook juridisch zijn er positieve ontwikkelingen, zoals het wetsvoorstel 'tegengaan huwelijksdwang' dat op het moment in behandeling is bij de Eerste Kamer. Dit wetsvoorstel verplicht iedereen in Nederland, ook mensen zonder de Nederlandse nationaliteit, om zich aan het Nederlandse huwelijksrecht te houden.

Verwey-
Jonker
Instituut

10 Samenvattende conclusies

Doel van dit onderzoek is het verkrijgen van een landelijk beeld van de omvang en de aard van de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland. De volgende vragen staan daarbij centraal:

1. Wat was de totale omvang (*educated guess*) en minimale omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland in de periode tussen 1 januari 2011 en 31 december 2012?

2. Welke achtergrondkenmerken hadden betrokkenen die te maken hadden met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap?

3. Wat kan er gezegd worden over de ernst van en de aanleiding tot de uitgeoefende dwang en welke verschijningsvormen zijn te onderscheiden?

4. Is er vanuit bestaande kennis en onderzoek over omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap uit andere Europese landen een vergelijking te maken met de omvang daarvan in Nederland? Zijn er (aanzienlijke) verschillen tussen de omvang in Nederland en andere Europese landen of zijn de aantallen vergelijkbaar? Welke onderzoeks- en registratiemethoden hanteren andere landen? En komen deze overeen met die van Nederland? Zijn er aantoonbare factoren in andere Europese landen die verschillen of overeenkomsten in de omvang kunnen verklaren?

5. Wat zijn de vooruitzichten op langere termijn voor de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland?

In dit hoofdstuk blikken we terug en reflecteren we naar voortschrijdend inzicht op deze onderzoeksvragen.

Onderzoeksvraag 1

In dit onderzoek was de hoofdvraag gericht op de totale omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Om deze te bepalen gebruikten we de methode van de *educated guess*. Het ging daarbij om een periode met terugwerkende kracht van begin 2011 tot eind 2012. Om tot een gedegen omvangschatting te komen, maakten we gebruik van een zogenoemde triangulatie van metho-

den. Dit betekent dat we van ten minste vier verschillende methoden onderzoeksdata hebben onttrokken om tot een *educated guess* (minimale ondergrens en een geschatte onder- en bovengrens) te komen. Dit zijn:

a. Bestaande registraties van Steunpunten Huiselijk Geweld en van de Federatie Opvang, Femmes for Freedom, Stichting Steun Remigranten, en als laatste van een dossieronderzoek dat we uitvoerden bij het ministerie van Buitenlandse Zaken (zie hoofdstuk vier).
b. Omvangschattingen van de professionals bevraagd in de landelijke enquête (zie hoofdstuk vijf).
c. Toetsing van deze omvangschatting tijdens telefonische interviews met professionals (zie hoofdstuk zeven).
d. Omvangschattingen en bevindingen van de experts (zie bijlage 2 voor een overzicht).

In sommige buitenlandse studies naar huwelijksdwang of achterlating zijn minimale omvangschattingen vaak gebaseerd op het aantal registraties (gemelde gevallen). Toch is het toepassen van vier verschillende methoden (de zogenoemde triangulatie) een relatief nieuwe benadering voor het vaststellen van een omvangschatting. In het Duitse onderzoek van Mirbach, Schaak en Triebl (2011) is een vergelijkbare methode van onderzoek gehanteerd: ook zij zetten een enquête uit, namen telefonische interviews af met professionals en raadpleegden bestaande registraties. In dit onderzoek is echter geen schatting van de omvang gemaakt, maar is alleen het aantal geregistreerde gevallen geteld.

Uitwerking van de educated guess

A Bestaande registraties huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap
De gebruikte registraties in dit onderzoek geven inzicht in hoe vaak huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in de periode 2011 – 2012 bij deze instellingen is voorgekomen en geregistreerd. Het gaat hier dus om daadwerkelijke gevallen. Tellen we de registraties, inclusief de resultaten van het dossieronderzoek zoals beschreven in hoofdstuk 4 per thema bij elkaar op, dan komen we tot een minimale ondergrens.

	Minimale ondergrens
Huwelijksdwang	181
Achterlating	178
Huwelijkse gevangenschap	140

Bij de minimale ondergrens moeten we wel opmerken dat er mogelijk een overlap is tussen de verschillende registraties van de instellingen. Het was echter niet mogelijk deze overlap er gedurende de duur van het onderzoek uit te filteren. Slechts van een beperkt aantal instellingen zijn registraties opgenomen, omdat veel instellingen niet apart registreren op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Het gaat hier enkel over de resultaten van de onderzochte instellingen. In werkelijkheid zal dit aantal dus hoger liggen. Er zullen immers ook slachtoffers zijn van huwelijksdwang, achterlating en/of huwelijkse gevangenschap, die zich niet bij de onderzochte instanties hebben gemeld. We

spreken daarom over een minimum aan registraties, waarvan we met enige zekerheid kunnen zeggen dat deze aantallen zich vermoedelijk in de periode 2011 - 2012 voordeden.

B Educated guess huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap: geschatte onder- en bovengrens

Na het bepalen van de minimale ondergrens hebben we een geschatte onder- en bovengrens per thema kunnen vaststellen. Dit gebeurde met behulp van omvangschattingen van professionals, verkregen door de landelijke enquête. Voor huwelijksdwang hebben 210 professionals een schatting voor 2011 en 2012 gedaan. Op basis hiervan hebben we een (geschatte) onder- en bovengrens kunnen berekenen. We hebben professionals van verschillende gemeentegrootten bevraagd; de gemeenten zijn ingedeeld in drie categorieën: >100.000, tussen 40.000 en 100.000 en tussen 16.000 en 40.000. Besloten is gemeenten met minder dan 15.000 inwoners niet mee te nemen in deze *educated guess*, omdat uit dit onderzoek blijkt dat de problematiek niet of nauwelijks voorkomt in de kleinste gemeenten. Bovendien hebben professionals uit deze gemeenten weinig tot geen schattingen gedaan. Vervolgens zijn de schattingen van de professionals geëxtrapoleerd naar het aantal gemeenten per gemeentegrootte. In tabel 10.1 lichten we de uitwerking verder toe.

Tabel 10.1 Omvangschattingen huwelijksdwang van professionals per gemeente naar grootte

Aantal professionals	Gemeente grootte/ inwoners	Aantal gemeenten	Minimale gemiddelde schatting	Ondergrens	Maximale gemiddelde schatting	Bovengrens
104	> 100.000	27	4	108	8	216
66	40.000 - 100.000	83	2	166	6	498
29	16.000 - 40.000	200	2	400	6	1200
Educated guess				674		1914

De *educated guess* ligt dan volgens de professionals voor huwelijksdwang tussen 674 en 1914 cliënten over 2011 en 2012.

Voor het bepalen van de *educated guess* huwelijkse gevangenschap en achterlating hebben we hetzelfde rekenprincipe toegepast. Voor huwelijkse gevangenschap ligt de *educated guess* tussen de 447 en 1687 cliënten en voor achterlating tussen de 364 en 1631 cliënten.

C Toetsing van deze omvangschatting tijdens telefonische interviews met professionals

In dit onderzoek hebben we in negen gemeenten nog eens 58 professionals in verdiepende, telefonische interviews bevraagd op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. In deze onderzoeksfase hebben we vooral gemeenten geselecteerd waarin het van tevoren duidelijk was dat dergelijke problematiek aanwezig was en dat professionals voldoende kennis en ervaring hadden op de genoemde thema's. Allereerst hebben we de gemeenten Amsterdam, Den Haag, Rotterdam, Eindhoven en Deventer geselecteerd; vervolgens zijn professionals geïnterviewd van gemeenten waar relatief veel inwoners met een protestants-christelijke achtergrond wonen. Dit zijn Barendrecht, Veenendaal, Katwijk en Houten. Kijken we naar de omvangschattingen van professionals in Amsterdam, Den Haag en Rotterdam, dan komen deze schattingen redelijk overeen met de registraties van de SHG's (zie

hoofdstuk 4 over registraties). In Eindhoven geven de meeste professionals aan dat zij geen goed beeld hebben van de omvang.

Opvallend is dat vooral huisartsen, leerplichtambtenaren en medewerkers van Bureaus Jeugdzorg met hun schatting in de buurt zitten van de genoemde registraties. Over het algemeen komt duidelijk naar voren dat subjectieve perceptie een omvangschatting veelal beïnvloedt; perceptie op de omvang van het probleem verschilt per professional. Ook speelt mee hoe vaak de professional in zijn dagelijkse praktijk te maken heeft met huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. De omvangschatting lijkt mede afhankelijk te zijn van het gegeven of professionals over voldoende handvatten beschikken om de problematiek te kunnen signaleren. Opvallend is dat professionals uit gemeenten met een protestants-christelijke signatuur zeggen de problematiek niet of nauwelijks te signaleren. Professionals uit deze gemeenten vertelden dat zij de problematiek vroeger meer constateerden dan nu. Dergelijke professionals geven ook aan dat er soms wel gearrangeerde huwelijken zijn, maar dat er geen huwelijksdwang aan de orde is.

D Omvangschattingen en bevindingen van de experts

Tijdens dit onderzoek zijn verschillende experts gevraagd te reageren op de bevindingen op het gebied van onder meer de registraties en de *educated guess* op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Verschillende experts geven aan dat de relatief nieuwe terminologie voor huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap, afwijkende resultaten voor aantallen zal opleveren. Deze termen zijn nog niet ingeburgerd bij burgers en organisaties. Op dit moment registreren veel organisaties alleen op eergerelateerd geweld. Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap kunnen verbonden zijn aan eergerelateerd geweld, maar dat hoeft zeker niet per definitie het geval te zijn. De experts voorzien problemen met de uitsplitsing van de termen en een mogelijke aparte registratie.

Tijdens een bijeenkomst van de expertgroep vroegen wij de experts of zij een omvangschatting voor de drie thema's konden geven, ingedeeld naar gemeentegrootte. De experts zijn ook van mening dat bekendheid met de problematiek een rol speelt bij het aantal registraties. Een toename van registraties zou in feite niets te maken hebben met een toename van de problematiek, zo geven sommige experts aan.

De experts die zich aan een landelijke omvangschatting wilden wagen, hebben voor huwelijksdwang een minimale schatting aangegeven. De omvang van huwelijksdwang schatten zij op enkele honderden per jaar. Voor huwelijkse gevangenschap en achterlating deden zij een lagere schatting van enkele tientallen per jaar. De schattingen van huwelijksdwang door de experts komen redelijk overeen met het aantal registraties dat we voorhanden hebben op de dit thema. Voor huwelijkse gevangenschap en achterlating lijken de omvangschattingen van de experts aan de lage kant te zijn in vergelijking met de registraties en de omvangschattingen van de professionals in de enquête.

Onderzoeksvraag 2

In dit onderzoek is niet alleen gekeken naar omvang, maar ook naar de aard van de problematiek. Om de aard in kaart te brengen onderzochten we welke achtergrondkenmerken van slachtoffers van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap te onderscheiden zijn. Hierbij letten we op zaken als geslacht, leeftijd, etniciteit, verblijfsstatus, eerste, tweede en derde generatie, afhankelijkheidspositie en opleidingsniveau. In dit onderzoek is ook aandacht besteed aan het vóórkomen van deze problematiek binnen protestants-christelijke, hindoestaanse en joodse gemeenschappen. Vooral in het verdiepende deel van het onderzoek hebben we gemeenten met een protestants-christelijke signatuur, zoals Veenendaal, Barendrecht en Katwijk, meegenomen.

Geslacht

Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap komen voor bij zowel mannen als vrouwen, al lijkt de problematiek vaker bij vrouwen te spelen. Uit de onderzoeksdata komt duidelijk naar voren dat professionals vooral in aanraking komen met, en dus kennis hebben van, vrouwelijke slachtoffers. Dit is deels te verklaren uit het feit dat veel hulpverlening zich expliciet of impliciet richt op vrouwen, vandaar dat vooral vrouwelijke slachtoffers de weg weten te vinden naar de hulpverlening. Dit betekent echter niet dat mannen niet ook slachtoffer kunnen zijn, met name van huwelijksdwang. Uit Brits onderzoek bleek dat lokale hulpverleners slechts zelden mannelijke slachtoffers zagen. Bij een landelijk meldpunt kwam echter ruim veertig procent van de meldingen van mannen. Mogelijk is er dus een groep mannelijke slachtoffers die bij onze respondenten niet bekend is.

Leeftijd

Vooral jongeren (16-17) en jongvolwassenen (18-25) krijgen te maken met huwelijksdwang. Huwelijksdwang bij kinderen jonger dan 16 jaar en volwassenen ouder dan 25 jaar komt volgens de respondenten minder vaak voor. In het geval van achterlating moeten we allereerst opmerken dat er twee soorten slachtoffers van achterlating te onderscheiden zijn: ten eerste (ongehuwde) jongeren en jongvolwassenen die worden achtergelaten door hun ouders, en ten tweede vrouwen die, al dan niet met kinderen, worden achtergelaten door hun echtgenoot. De respondenten noemden in de telefonische interviews vaker achtergelaten jongeren tussen de 11 en 20 jaar oud (veelal rond de 16) dan achtergelaten volwassen vrouwen (20-35 jaar). Voor zover bekend komt huwelijkse gevangenschap vrijwel alleen bij volwassen voor, de leeftijd van de slachtoffers is zeer divers.

Generatie migranten

De bevraagde professionals herkenden de problematiek van huwelijksdwang vooral binnen migrantengemeenschappen. Uit de enquête en uit de interviews met professionals kwam naar voren dat slachtoffers van huwelijksdwang en achterlating van niet-westerse allochtone afkomst vaker tot de tweede dan tot de eerste generatie migranten behoren. Volgens de bevraagde professionals kwam huwelijkse gevangenschap iets vaker voor bij niet-westerse allochtonen van de eerste generatie.

Etniciteit

Uit de onderzoeksresultaten komt naar voren dat vele verschillende etnische groepen en herkomstlanden werden genoemd waarin huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap voorkomt. Marokko en Turkije werden het meest genoemd als etnische herkomst van slachtoffers. Deze uitkomst is te verklaren uit het feit dat dit de twee grootste groepen allochtonen zijn van niet-westerse afkomst

in Nederland zijn.[53] Daarnaast noemden de respondenten de volgende landen en groepen ook vaak: Afghanistan, Irak, Koerdisch, Pakistan, Somalië, en Suriname/Hindoestaans. Ook ander onderzoek toont aan dat huwelijksdwang relatief veel voorkomt binnen Surinaams-Hindoestaanse families (Nanhoe, Lünnemann & Pels, 2013). Volgens verscheidene geënquêteerde en bevraagde professionals was de thematiek van in het bijzonder huwelijksdwang ook, zij het in mindere mate, bekend onder mensen afkomstig uit de volgende landen en groepen: Bosnië, Bulgarije, Egypte, India, Indonesië, Iran, Polen, Roemenië, Sikhs, en (relatief veel) onder Roma's. Voor landen van herkomst in gevallen van huwelijkse gevangenschap werden bovendien nog Malta en de Filippijnen genoemd. Voorts kwam naar voren dat huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap ook voorkomt onder autochtonen en dan vooral onder orthodox protestants-christelijken, maar dit betrof een relatief kleine groep.

Herkomstlanden van achtergelaten jongeren die genoemd werden, waren: Afghanistan, Dominicaanse Republiek, Irak, Iran, Kameroen, Marokko, Pakistan, Somalië (inclusief Somalische migranten in Kenia en Ethiopië) en Turkije. In het geval van achtergelaten vrouwen werden genoemd (in volgorde van frequentie): Marokko, Turkije, Afghanistan, Irak en Curaçao.

Opleidingsniveau

Het opleidingsniveau van slachtoffers van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap loopt erg uiteen. Respondenten zagen dat bijvoorbeeld huwelijksdwang onder zowel hoogopgeleiden als laagopgeleiden voorkwam. Jongeren met een laag IQ of jongeren die speciaal onderwijs volgen, noemden enkele respondenten als extra kwetsbaar voor mogelijke achterlating in het land van herkomst. Dit in tegenstelling tot achtergelaten vrouwen: in die categorie werden juist vrouwen met een hbo- of academische opleiding genoemd. Dit is mogelijk te verklaren doordat hogeropgeleide vrouwen of vrouwen met een sterk netwerk (sociaal kapitaal) meer mogelijkheden hebben om hulpverlening in Nederland te bereiken of op een andere manier naar Nederland terug te keren (zie ook Carlisle, 2014: te verschijnen en Bakker, 2008).

Afhankelijkheidspositie

Verreweg het grootste aantal slachtoffers van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap verkeert in een afhankelijke financiële situatie en beschikt dus niet over een eigen inkomen. Een afhankelijke verblijfsvergunning noemden respondenten met enige regelmaat als risicofactor voor achterlating door de partner; in mindere mate hadden achtergelaten vrouwen een permanente verblijfsvergunning of de Nederlandse nationaliteit. Ook uit het rapport van Sterckx et al. ((2014), zie ook: Sportel, 2014) blijkt dat de afhankelijke positie en verblijfsvergunning van huwelijksmigranten een risicofactor vormen voor onder andere achterlating en huiselijk geweld. Vrouwen die sociaal geïsoleerd leven, zijn bovendien extra kwetsbaar wanneer het gaat om huwelijkse gevangenschap.

Religie

De bevraagde professionals noemden religie eveneens vaak als achtergrondkenmerk. Bij alle drie de thema's noemden ze slachtoffers met een islamitische achtergrond het vaakst. In mindere mate noemden ze slachtoffers met een hindoestaanse, joodse of christelijke achtergrond; onder Hindoestanen ging het dan vooral om huwelijksdwang, in mindere mate om huwelijkse gevangenschap en niet of nauwelijks om achterlating. Wanneer er gesproken werd over christenen dan werd dit vooral gedaan in relatie tot situaties van huwelijkse gevangenschap; dit betrof zowel orthodox protestants-christelijken

53 Op 1 januari 2014 was 11,87% van de totale Nederlandse bevolking van niet-westerse komaf, van deze groep is 2,35% van Turkse afkomst en 2,23% van Marokkaanse komaf (bron: CBS).

als katholieken, zowel autochtone katholieken als katholieken afkomstig uit het Midden-Oosten. Respondenten noemden ook enkele gevallen van huwelijksdwang in orthodox protestants-christelijke gemeenschappen.

Onderzoeksvraag 3

In het kwalitatieve deel van dit onderzoek hebben we de aanleiding en de ernst van de uitgeoefende dwang nader onderzocht. Vervolgens hebben we in de nadere analyse specifieke verschijningsvormen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in kaart gebracht.

Aanleiding

De aanleiding van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap is lang niet altijd even duidelijk. Het kunnen combinaties zijn van verschillende factoren, vooral tradities, 'verwesteren' of schending van de familie-eer, die uiteindelijk resulteren in huwelijksdwang, achterlating of huwelijkse gevangenschap . Vooral bij huwelijksdwang zien we dat 'familietradities' vaak een belangrijke rol spelen. Bij deze tradities is het dan ook gebruikelijk om via een gearrangeerd huwelijk te trouwen, of om de dochter of zoon uit te huwelijken. De familie kiest een partner uit waarvan zij overtuigd is dat dit de beste partnerkeuze is, of zij laten de partnerkeuze beïnvloeden door reeds gemaakte afspraken met een andere familie of andere (financiële) belangen. De familie kan een gedwongen huwelijk ook zien als een manier om de familie-eer in stand te houden of te herstellen, of om ervoor te zorgen dat hun zoon of dochter niet verder verwestert.

Het zogenoemde 'verwesteren' speelt veelal ook een rol bij jongeren die worden achtergelaten in het land van herkomst of een derde land. De jongeren gaan in de ogen van de familie te veel op in de westerse cultuur, homoseksualiteit kan een rol spelen, of zij gedragen zich 'te vrij' in de ogen van de familie. Achterlating kan ook voorkomen als het gaat om 'wangedrag' van de jongeren, zoals foute vrienden of crimineel gedrag. De familie komt er niet meer uit en achterlating zien zij dan als laatste of enige oplossing. Bij vrouwen die door hun echtgenoot worden achtergelaten zijn de redenen vaak minder duidelijk. Mogelijke aanleidingen voor achterlating van echtgenotes kunnen huwelijksproblemen zijn of dat de echtgenote de familie-eer heeft aangetast. Daarnaast kan achterlating een manier zijn om van de echtgenote af te komen, zodat de pleger kan hertrouwen, of er spelen economische factoren die van invloed zijn op de achterlating.

De aanleiding voor het ontstaan van huwelijkse gevangenschap kan ook te maken hebben met eer en schaamte. Vooral vrouwen blijken druk te voelen om bij een partner te blijven, omdat zij volgens de redenering van de eercultuur meestal de 'schuld' krijgen van een mislukt huwelijk. Maar ook huwelijksdwang kan ten grondslag liggen aan huwelijkse gevangenschap. Al komen we eveneens huwelijkse gevangenschap tegen na een vrijwillig huwelijk; de betreffende man of vrouw weigert dan te scheiden. Tot slot kan achterlating in het land van herkomst of in Nederland een aanleiding zijn tot huwelijkse gevangenschap.

Mate van dwang

Op basis van de bevindingen in dit onderzoek kunnen we verschillende situaties van dwang onderscheiden. Het gaat om een geleidelijk 'proces van dwang'. Allereerst kan er dwang zijn bij partnerkeuze en dwang bij het huwelijk. Hier valt ook huwelijksdwang onder en dit speelt voornamelijk bij jongeren en jongvolwassen. Vervolgens kan er dwang uitgeoefend worden bij het voortzetten of beëindigen van het

huwelijk; hier valt huwelijkse gevangenschap onder. De man of vrouw voelt zich gedwongen om het huwelijk voort te zetten of er wordt dwang uitgeoefend als de man of vrouw het huwelijk wil beëindigen. De mannen en vrouwen in deze situatie zijn doorgaans weer wat ouder en veelal minimaal enkele jaren getrouwd.

We kunnen vooral bij huwelijksdwang verschillende vormen van dwang onderscheiden om het voorgenomen huwelijk te laten voltrekken. Vooral sociale druk, psychische intimidatie, dreiging met verstoting van familie, (dreiging met) fysiek geweld, isolatie en dreiging met sturen naar land van herkomst worden als dwangmiddel ingezet bij het huwelijk.

Vervolgens kunnen de personen die huwelijksdwang ervaren op verschillende manieren omgaan met deze uitgeoefende dwang. Zo kan een persoon die huwelijksdwang ervaart zich bij de situatie neerleggen. Het besluit om te trouwen is genomen door de ouders en/of familie en ondanks het feit dat het huwelijk tegen de wil is, vindt er geen verzet plaats. Loyaliteit tegenover de ouders en/of familie speelt hierbij een belangrijke rol. Er kan zich ook een situatie voordoen waarbij wel degelijk verzet plaatsvindt, maar het verzet geen gehoor vindt. De betrokken personen vertellen aan hun ouders of familie dat zij niet willen trouwen, maar zonder gewenst resultaat. Tot slot zien we dat bij de personen die zich verzetten tegen een voorgenomen huwelijk, de omgeving reageert met (dreiging met) geweld. Bij de casestudies zagen we dat de ervaringsdeskundigen die te maken hebben gehad met huwelijksdwang op een van deze drie manieren omgingen met de uitgeoefende dwang.

Afsluitend valt op dat niet enkel de personen die huwelijksdwang ervaren met dwang te maken krijgen, ook de ouders en/of familie van deze personen kunnen naast de dwang zelf uit te oefenen, deze ook zelf ervaren. De uitgeoefende dwang hoeft dus niet enkel een persoon te raken, maar kan van invloed zijn op hele families.

Verschijningsvormen huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

Op basis van de empirie kunnen we verschillende verschijningsvormen onderscheiden van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. Hoewel de verschijningsvormen per thema deels overeenkomstige kenmerken hebben, verschillen zij op bepaalde kenmerken of factoren weer zo sterk van elkaar dat zij niet onder een noemer in te delen zijn.

Huwelijksdwang kent een drietal verschijningsvormen, waarbij de aanleiding van de (voorbereidende) huwelijkshandelingen de onderscheidende factor is. Allereerst *Huwelijksdwang binnen familietradities*. Hierbij is het gebruikelijk om via een gearrangeerd huwelijk te trouwen. Het gearrangeerde huwelijk hoort bij de (familie-) tradities. Ten tweede de verschijningsvorm *Huwelijksdwang omwille van belangen*. Er moet worden getrouwd met een bepaalde persoon omwille van belangen, meestal zijn deze financieel van aard. Het kan bijvoorbeeld gaan om het in de familie houden van een stuk grond. Ten derde de verschijningsvorm *Huwelijksdwang om een probleem op te lossen*. Hierbij kunnen zich verschillende 'problemen' voordoen. Het huwelijk wordt dan gezien als een goede oplossing om de eer van de ouders/familie in stand te houden of niet verder te beschadigen.

Bij huwelijkse gevangenschap kunnen we wederom drie verschijningsvormen onderscheiden. Allereerst *Huwelijkse gevangenschap binnen een relatie*. Het gaat hier veelal om zogenoemde 'verborgen vrouwen', vrouwen die niet weg durven bij hun man, vrouwen die slachtoffer zijn van huiselijk geweld of vrouwen die bij hun man blijven vanwege de angst om de kinderen te verliezen. Ten tweede zien we de verschijningsvorm *Huwelijkse gevangenschap bij een verbroken relatie vanwege beperkingen bij het ontbinden van een religieus of buitenlands huwelijk*. Scheiden is bij deze vorm vrijwel onmogelijk omdat het bijvoorbeeld als vrouw niet mogelijk is om een scheiding aan te vragen in het land van

herkomst, of omdat de ex-partner en autoriteiten weigeren mee te werken. Als derde zien we een vorm van *huwelijkse gevangenschap bij een verbroken relatie vanwege onvoldoende kennis, hulpverlening of financiële middelen.* Een scheiding lijkt onmogelijk, maar in de praktijk is scheiden wel degelijk mogelijk. Alleen wel met de juiste kennis, hulpverlening en/of financiële middelen. Tot slot kunnen we bij achterlating twee verschijningsvormen onderscheiden, waarbij het antwoord op de vraag 'Wie wordt er achtergelaten?' de onderscheidende factor is. Het gaat enerzijds om getrouwde vrouwen die door de echtgenoot worden achtergelaten en anderzijds gaat het om ongetrouwde jongeren die door ouders worden achtergelaten. Bij de achterlating van jongeren spelen meer aspecten een rol en hoeft de achterlating niet per definitie problematisch te zijn. Soms vindt de jongere het zelf ook beter om een tijdje bij zijn of haar familie te gaan wonen in het buitenland.

Onderzoeksvraag 4

In hoofdstuk 3 presenteerden wij een verkenning naar bestaande internationale literatuur over omvang en aard van huwelijksdwang. Hierbij stond de volgende onderzoeksvraag centraal: Is het mogelijk om met bestaande kennis en onderzoek over omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in andere Europese landen een vergelijking te maken met de omvang daarvan in Nederland?

Het doel van de uitgevoerde *quick scan* was de resultaten van het onderhavige onderzoek in de context te plaatsen van vergelijkbaar uitgevoerd onderzoek in enkele andere Europese landen. Voor deze vergelijking zijn de volgende landen gekozen: Denemarken, Duitsland, Verenigd Koninkrijk en Noorwegen. In deze verkenning is vooral gelet op vergelijkbare cijfers en verschillen of overeenkomsten in onderzoeks- en registratiemethoden die de andere landen hanteerden.

Allereerst moet opgemerkt worden dat de drie onderwerpen van dit onderzoek naar huwelijksdwang, huwelijkse gevangenschap en achterlating in het land van herkomst, in géén van de andere Europese landen in samenhang zijn onderzocht. Daar komt bij dat de verschillende onderzoeken op deelonderwerpen moeizaam te vergelijken zijn door grote onderlinge verschillen in de gehanteerde definities, methoden en invalshoeken. Voor huwelijkse gevangenschap zijn er zelfs helemaal geen vergelijkbare empirische studies beschikbaar; voor dit laatste onderwerp is daarom überhaupt geen vergelijking naar omvang en aard te maken.

Daar komt bij dat onderzoeken uit de verschillende landen lieten zien dat het vóórkomen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap sterk afhankelijk is van de bevolkingssamenstelling en migratiegeschiedenis van de verschillende groepen. Buitenlandse cijfers zijn dus niet zomaar over te brengen naar de Nederlandse situatie. Zo liggen in Nederland de niet-westerse wortels van de grootste groepen 'allochtone' Nederlanders in Suriname, Marokko en Turkije (bron: CBS); in Denemarken is dit vooral Turkije (bron: Statistics Denmark); in Duitsland is de grootste groep van Turkse origine (bron: Statistisches Bundesamt); in het Verenigd Koninkrijk van Indiase en Pakistaanse origine (bron: UK National Statistics); en in Noorwegen betreft dit vooral Pakistaanse en Somalische Noren (bron: Statistics Norway).

Bovendien werd uit de literatuurstudie duidelijk dat Nederlandse zowel als internationale studies verschillende definities hanteren, met name van huwelijksdwang, waarbij vooral het onderscheid tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken een discussiepunt is. Volgens Ratia en Walter is dit grijze gebied tussen gedwongen en gearrangeerde huwelijken, waar studies in alle vijf de door hen onderzochte landen (België, Frankrijk, Duitsland, het Verenigd Koninkrijk en Zwitserland) mee te kampen hebben, dan ook een belangrijke reden dat cijfers uit verschillende landen slechts beperkt vergelijkbaar zijn (Ratia & Walter, 2009: p.43).

Van de drie onderwerpen is 'gedwongen huwelijken' het onderwerp waar het meeste onderzoek naar is verricht in de geselecteerde landen. Verreweg de meeste grootschalige kwantitatieve studies naar huwelijksdwang richtten zich, net zoals deze studie naar huwelijksdwang, op meldingen van gedwongen huwelijken bij hulpverleners. Dit gebeurde door bestaande registraties van hulpvragen op te vragen (Noorwegen;[54] *Forced Marriage Unit*, Verenigd Koninkrijk), dan wel door *survey*s af te nemen onder hulpverleningsorganisaties (Verenigd Koninkrijk, Duitsland) of een combinatie van beide methoden. Een vergelijkbare landelijke infrastructuur van meldpunten voor huwelijksdwang als die van het Verenigd Koninkrijk en Noorwegen bestaat in Nederland echter nog niet. Daardoor registreert Nederland minder op deze problematiek en konden de bevraagde organisaties (vooral hulpverleners op regionaal niveau) het aantal meldingen vaak alleen bij benadering weergeven. De in Nederland beschikbare registraties betreffen vooral registraties op eergerelateerd geweld. Daarnaast wordt geregistreerd op huwelijksdwang en in enkele gevallen op achterlating (veelal daadwerkelijke achterlating, geen dreigende achterlating). Slechts één organisatie, Femmes for Freedom, registreert op huwelijkse gevangenschap.

Wanneer we de gebruikte onderzoeksmethoden in de onderzoeken van de andere Europese landen vergelijken met de onderzoeksmethode van de huidige studie dan vertoont deze laatste de meeste overeenkomsten met de gebruikte methoden in Duitsland (Mirbach, Schaak, & Triebl, 2011) en het Verenigd Koninkrijk (Kazimirski et al., 2009).

Vergelijking met Nederlandse educated guess van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

Zoals hierboven al is toegelicht, is er in deze studie gebruikgemaakt van een combinatie van verschillende onderzoeksmethoden (triangulatie) om zo tot een landelijke *educated guess* voor de onderzochte drie thema's van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in de jaren 2011 en 2012 te komen. De hiervoor gebruikte onderzoeks- en registratiedata waren: a) bestaande registraties van Steunpunten Huiselijk Geweld; b) omvangschattingen van de professionals bevraagd in de enquête; c) toetsing van deze omvangschatting tijdens telefonische interviews met professionals, en d) omvangschattingen van de experts.

Uit de bestaande registraties (a) volgde een *minimale ondergrens* voor de jaren 2011 en 2012 van 181 gevallen van huwelijksdwang, 178 gevallen van achterlating en 140 gevallen van huwelijkse gevangen-

54 Registraties van gevallen van achterlating in Noorwegen betreffen alleen jongeren.

schap in de periode 2011 – 2012 geregistreerd bij de onderzochte instellingen. Hierbij moeten we aantekenen dat hier dubbelingen tussen kunnen zitten.

Slechts de minimale ondergrens van huwelijksdwang (181 gevallen in 2011 - 2012) laat zich, enkel vanuit de gebruikte onderzoeksmethoden, enigszins vergelijken met de cijfers uit het Duitse onderzoek, waar in 2008 3443 gevallen van (dreigende) huwelijksdwang werden gemeld (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011). In het Duitse onderzoek is een vergelijkbare methode van onderzoek gehanteerd: ook daar is een enquête uitgezet, zijn telefonische interviews met professionals afgenomen en zijn bestaande registraties geraadpleegd. Wanneer we deze afzetten tegen bevolkingsgrootte (Duitsland: ong. 81 miljoen inwoners; Nederland: ong. 16,5 miljoen inwoners) zien we dat in Nederland relatief (veel) minder gevallen worden gemeld. Mogelijk is dit verschil deels te verklaren doordat Nederland minder registreert op huwelijksdwang. Ook de verschillen in herkomstlanden en migratiegeschiedenis van de belangrijkste migrantengroepen en de verschillen in definities en onderzoeksmethoden kunnen een verklaring vormen. De verschillen tussen de beide onderzoeken zijn echter te groot om aan het verschil in uitkomst conclusies te kunnen verbinden over het daadwerkelijk voorkomen van huwelijksdwang in Duitsland en Nederland.

Uit de omvangschattingen van bevraagde professionals (b) komt de volgende *geschatte bovengrens* naar voren: 1914 gevallen van huwelijksdwang; 1687 gevallen van huwelijkse gevangenschap; en 1631 gevallen van achterlating, in heel Nederland in de jaren 2011 en 2012.

Uit de onderzochte Europese landen is er enkel in het Verenigd Koninkrijk een omvangschatting bekend uit het onderzoek van Kazimirsky et al., te weten 5000-8000 gemelde gevallen van gedwongen huwelijken in het jaar 2008 (Kazimirsky et al., 2009). Wanneer we deze afzetten tegen bevolkingsgrootte (Verenigd Koninkrijk: ong. 63 miljoen inwoners; Nederland: ong. 16,5 miljoen inwoners) lijkt de schatting voor de UK wat hoger te liggen dan voor Nederland. Opnieuw moeten we hierbij opmerken dat de migrantenpopulatie in het Verenigd Koninkrijk een heel andere samenstelling kent dan in Nederland. Bovendien bestaat er in het Verenigd Koninkrijk een andere infrastructuur voor meldingen van huwelijksdwang in de vorm van de *Forced marriage unit (FMU)* en enkele landelijk opererende NGO's.

Samenvattend kunnen we concluderen dat er geen goede vergelijking te maken is met andere landen wanneer het gaat om de omvang van de onderzochte drie thema's huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap. De redenen hiervoor zijn dat de bevolkingssamenstelling van de verschillende landen te verschillend is (onder meer door verschillen in migratiegeschiedenis), dat het ontbreekt aan vergelijkbare onderzoeken (en gebruikte onderzoeksmethoden en definities), en dat de bestaande registratiesystemen (voor hulpvragen) en de aanwezige hulpverlenings-infrastructuren te veel verschillen.

Onderzoeksvraag 5

In de laatste onderzoeksvraag gaan we in op wat de vooruitzichten op langere termijn zijn voor de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland. Enerzijds

baseren we deze toekomstige ontwikkelingen op de onderzoeksbevindingen. Zo hebben we professionals en sleutelfiguren expliciet gevraagd naar de belangrijke ontwikkelingen die zij zien op deze drie thema's. Anderzijds geven we een beeld van ontwikkelingen in beleid die ingezet zijn door de rijksoverheid in samenwerking met de gemeenten. Tot slot gaan we in op een aantal juridische ontwikkelingen die mogelijk consequenties hebben voor de aard en omvang van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

De professionals hebben verschillende ontwikkelingen genoemd die mogelijk invloed hebben op de toekomstige omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

- Omvang en aard van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap

In de interviews met de sleutelfiguren hebben we onder meer gevraagd naar de toekomstverwachtingen die zij hebben over de omvang van de drie thema's. De vraag hierbij was of de aantallen zouden afnemen, gelijk blijven of toenemen. De meeste sleutelfiguren waren van mening dat de aantallen niet zouden afnemen, omdat de problematiek zich veelal manifesteert in familietradities en in normatief gedrag binnen families; dit verandert niet zomaar.

Ander onderzoek naar partnerkeuze en huwelijksdwang (Sterkx et al., 2014) suggereert dat, mede door het zogenoemde generatie-effect, de omvang van deze problematiek mogelijk kan afnemen. Ouders van vandaag zien gearrangeerde en gedwongen huwelijken mislukken in hun omgeving. *'Ten aanzien van hun nog ongehuwde kinderen willen ze niet meer aansprakelijk zijn voor het welslagen van een huwelijk op hun instigatie'*, zo geven de onderzoekers aan. De invloed van de ouders op het keuzeproces voor een partner is desalniettemin nog groot, maar de onderhandelingsruimte en autonomie van jongeren lijken hierin toe te nemen. Toch laat ander onderzoek zien dat ondanks dat de keuzevrijheid van jongeren toe lijkt te nemen, ontmoetingen met een potentiële partner niet (te) lang zonder consequenties mogen blijven en druk wordt uitgeoefend dat deze jonge vrouwen (en mannen) snel zullen trouwen. In een recent onderzoek van Nanhoe, Lünnemann en Pels (2013) blijkt dat huwelijksdwang nog veelvuldig voorkomt binnen Surinaams-Hindoestaanse families en dat de familie de traditie van partnerkeuze voortzet.

In de meeste situaties van achterlating speelt een afhankelijke verblijfsvergunning een rol. De recente verlenging van de periode van de afhankelijke verblijfsvergunning van drie naar vijf jaar zou in de nabije toekomst deze kwetsbare groep, die mogelijk te maken krijgt met achterlating, kunnen vergroten (zie verder bij juridische ontwikkelingen).

Welke ontwikkelingen spelen een rol bij af- of toename van het aantal gevallen van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap?

- Toenemende individualisering binnen migrantengemeenschappen

Een ontwikkeling die mogelijk zal bijdragen aan een afname van het aantal gevallen van huwelijksdwang is de toenemende individualisering van verschillende migrantengemeenschappen die langer in Nederland verblijven (Storms & Bartels, 2008; Pels & De Gruijter, 2006; Sterckx, 2014). Toenemende individualisering en autonomie binnen migrantengemeenschappen lijken wel enigszins voorbehouden aan de jongere generatie en hogeropgeleiden. Anderzijds zien we ook een tendens van het 'naar

binnen keren' van migrantengemeenschappen: Marokkaanse en Turkse jongeren laten toch weer huwelijken arrangeren, zaken worden binnenskamers geregeld (Van der Leun & Leupen, 2009).

- Stijging van het opleidingsniveau van vrouwen

Enkele respondenten en sleutelfiguren noemden ook de stijging in opleidingsniveau onder migranten, in het bijzonder het stijgende aantal hoogopgeleide vrouwen, en een stijging in de huwelijksleeftijd van met name vrouwen als belangrijke veranderende sociale factor in de keuze van een huwelijkspartner. Ander onderzoek (Pels & De Gruijter, 2006) beschrijft dat ouders van allochtone respondenten een duidelijke stempel drukken op de keuzen en kansen van hun kinderen in het onderwijs. De rol van allochtone ouders is klaarblijkelijk zeer belangrijk in het keuzeproces voor de opleiding. Pels en De Gruijter schetsen een genuanceerd beeld over in hoeverre een hoge opleiding binnen migrantengezinnen al dan niet wordt aangemoedigd. In dit onderzoek is een duidelijk onderscheid te zien tussen hoger en lager opgeleide ouders. Bij lager opgeleide ouders werd de keuze van de volgende generatie vrouwen vaak negatief beïnvloed door een beperking in de schoolkeuze op te leggen; bij hogeropgeleiden was er meer positieve keuzebeïnvloeding en werden jonge vrouwen juist aangemoedigd een vervolgopleiding te volgen.

- Sociale en politieke ontwikkelingen

Een toename van het aantal gevallen huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap ligt volgens professionals op de loer vanwege de stopgezette subsidies voor lokale, maar ook voor nationale en transnationale NGO's en zelforganisaties die zich inzetten voor deze problematiek. Daarnaast noemden zij ook het stopzetten van bijvoorbeeld wijk- of stadsdeelsubsidies voor projecten gericht op het doorbreken van sociaal isolement van kwetsbare ouderen en vrouwen als een ontwikkeling die kan leiden tot een toename van bepaalde vormen van huwelijkse gevangenschap.

De ervaringsdeskundigen die zelf zijn achtergelaten geven aan dat de hulp van de Nederlandse ambassades van land tot land verschillend is en in sommige gevallen naar hun oordeel (te) beperkt te noemen. Een van die beperkingen is bijvoorbeeld dat de kosten voor repatriëring van slachtoffers van achterlating niet gedragen worden door de Nederlandse overheid. In Noorwegen zien we het voorbeeld van een Expert Team dat functioneert onder de Noorse overheid en deze kosten overwegend wel draagt.

Anderzijds verwachten sommige professionals resultaat van de campagnes die in Nederland zijn gevoerd op het terrein van huwelijksdwang, achterlating en de aandacht die Femmes for Freedom vraagt voor het thema huwelijkse gevangenschap. Betere informatie over waar mensen voor hulp terechtkunnen en betere bespreekbaarheid van het thema zouden tot een afname kunnen leiden van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap.

- Beleidsmaatregelen

De overheid heeft een groot aantal beleidsmaatregelen aangekondigd en ontwikkeld om huwelijksdwang en aanverwante problematiek aan te pakken. In 2013 heeft de Verkennersgroep Huwelijksdwang en achterlating een pakket aan maatregelen aangekondigd om de aanpak van deze problematiek te professionaliseren. Deze maatregelen zijn voor een deel al gerealiseerd en voor een deel nog in ontwikkeling. Het gaat om verschillende soorten maatregelen, waaronder het instellen van een landelijk

knooppunt ‘Huwelijksdwang en Achterlating’, speciaal voor professionals in de hulpverlening. Het knooppunt dient als kenniscentrum en voor ondersteuning bij complexe casuïstiek.

- Juridische ontwikkelingen

Op verschillende terreinen is nieuwe regelgeving tot stand gebracht en aangekondigd. Per 1 juli 2013 is het strafrecht gewijzigd, waardoor het OM meer bevoegdheden heeft om op te treden tegen huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap. Daarnaast zijn ook huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap die in het buitenland plaatsvinden uitdrukkelijk strafbaar gesteld. Ook de maximumstraf op dwang is verhoogd. Het civielrechtelijke wetsvoorstel ‘tegengaan huwelijksdwang’ is op 25 maart 2014 door de Tweede Kamer aangenomen en is in het voorjaar van 2014in behandeling bij de Eerste Kamer. Dit wetsvoorstel verplicht iedereen in Nederland, ook personen met een buitenlandse nationaliteit, zich aan het Nederlandse huwelijksrecht te houden. De huwelijksleeftijd wordt onvoorwaardelijk op 18 jaar gesteld en er komt een verbod op huwelijken tussen neef en nicht. Huwelijken die onder dwang tot stand zijn gekomen moeten gemakkelijker nietig verklaard kunnen worden. Huwelijken die op jongere leeftijd in het buitenland worden gesloten of die in het buitenland worden gesloten zonder de vrije wil van beide huwelijkskandidaten, mogen in Nederland niet langer als rechtsgeldig worden erkend. Deze wetswijzigingen zouden het voor mensen die huwelijksdwang en huwelijkse gevangenschap ervaren, makkelijker moeten maken om met toereikende hulpverlening uit hun situatie te geraken.

Enkele respondenten spraken de vrees uit dat door de recente verlenging van de periode van de afhankelijke verblijfsvergunning van drie naar vijf jaar, het aantal gevallen van achterlating zou kunnen toenemen. Door een verlenging van de periode van afhankelijkheid krijgen huwelijksmigranten een zwakkere rechtspositie dan hun Nederlandse partner. Anderzijds kan door achtergelaten vreemdelingen en hun kinderen, die tegen hun wil in het buitenland verblijven, een aanvraag worden gedaan voor voortgezet verblijf of voor voortgezet verblijf na verbreking van de relatie binnen vijf jaar na verlening van de afhankelijke verblijfsvergunning (humanitaire beleidskader).

Tot slot

Een eenduidig antwoord op welke vooruitzichten op langere termijn gelden voor de problematiek van huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap in Nederland is niet te geven. Over het algemeen kunnen we concluderen dat de *educated guess* op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap genoeg aanleiding geeft om nog specifieker beleid op deze thema’s in te zetten en te investeren in specifieke hulpverlening voor vrouwen en mannen die deze problematiek ervaren.

In eerdere onderzoeken in Nederland naar huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap is nog geen expliciete schatting gedaan van de omvang van de problematiek. In buitenlandse studies hebben we diverse cijfers voorbij zien komen (Mirbach, Schaak & Triebl, 2011; Kazimirski et al., 2009), maar deze cijfers hebben we niet kunnen gebruiken voor het doen van een gedegen schatting binnen dit onderzoek. De ‘triangulatie’ van ten minste vier verschillende onderzoeksmethoden (registraties, landelijke enquête, interviews met professionele hulpverleners en raadpleging van experts) binnen deze studie heeft geleid tot een gedegen omvangschatting waarop verder beleid op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap toe te spitsen is.

Literatuur

ACB Kenniscentrum (2010). *Huwelijksdwang in Noord-Holland. Een quickscan.* Amsterdam: ACB Kenniscentrum.

Bakker, H. & H. Felten (2012). *De mantel der liefde. Quickscan naar huiselijk geweld in orthodoxprotestantse gezinnen.* Utrecht: MOVISIE.

Bakker, S. (2008). *Achtergelaten Vrouwen. De weg terug van Marokko naar Nederland.* Nijmegen: Radboud Universiteit, Mediterrane studies.

Bartels, E. (2005). *Onderzoeksnotitie over migrantenvrouwen en kinderen die gedwongen zijn achtergelaten in landen van herkomst. Voorstudie.* Den Haag: Adviescommissie voor vreemdelingenzaken.

Berger, M. (2011). 'Het afdwingen van een islamitische verstoting'. *Tijdschrift voor Religie, Recht en Beleid* no. 2 (2):99-104.

Braun, S.C. (2012). 'Gevangen in het huwelijk'. *Tijdschrift voor familie en jeugdrecht* no. 71:214-218.

Buitelaar, M. (2000). 'Het liefst gewoon een Marokkaan? Over de partnerkeuze van hoogopgeleide vrouwen van Marokkaanse afkomst in Nederland'. In *Liefst een gewoon huwelijk? Creatie en conflict in levensverhalen van jonge migrantenvrouwen*, edited by Kristel Luyckx, 139-180. Leuven: Acco.

Carlisle, J. (verwachte publicatie 2015). *Bordering on the Emotional.*

Cornelissens, A., J. Kuppens & H. Ferwerda (2009). *Huwelijksdwang. Een verbintenis voor het leven? Een verkenning van de aard en aanpak van gedwongen huwelijken in Nederland.* Den Haag: WODC, Ministerie van Justitie.

De Blois, M. (2010). 'Religious law versus secular law. The example of the get refusal in Dutch, English and Israeli law'. *Utrecht Law Review* no. 6 (2):93-114.

De Koning, M. & E. Bartels (2005). *Over het huwelijk gesproken: partnerkeuze en gedwongen huwelijken onder Marokkaanse, Turkse en Hindostaanse Nederlanders*. Den Haag: Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken.

Deutsches Institut für Menschenrechte, ed. 2007. *Zwangsverheiratung in Deutschland.* Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.

Drost, L., M. Goderie, M. Flikweert & S. Tan (2012). *Leven in gedwongen isolement. Een verkennend onderzoek naar verborgen vrouwen in Amsterdam.* Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.

Esveldt, I., & F. van Poppel (2005). 'Partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland'. In *Genegenheid en gelegenheid. Twee eeuwen partnerkeuze en huwelijk*, edited by Jan Kok and Marco H.D. van Leeuwen, 103-133. Amsterdam: Aksant.

Freeman, M., & R. Klein (2013). *College and university responses to forced marriage.* London: The Centre for Family Law and Practise.

Gelman, A., J.B. Carlin, H.S. Stern, D.B. Dunson, A. Vehtari & D.B. Rubin (2013). *Bayesian Data Analysis. 3rd edition.* CRC Press, Boca Rotan.

Hooghiemstra, E. (2003). *Trouwen over de grens. Achtergronden van partnerkeuze van Turken en Marokkanen in Nederland.* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

Johnson, M. P., & J. M. Leone (2005). 'The Differential Effects of Intimate Terrorism and Situational Couple Violence'. *Journal of Family Issues* no. 26 (3):322-349. doi: 10.1177/0192513x04270345.

Johnson, M. P., & K. J. Ferraro (2000). 'Research on domestic violence in the 1990s: Making distinctions'. *Journal of Marriage and Family* no. 62 (4):948-963.

Kazimirski, A., P. Keogh, V. Kumari, R. Smith, S. Gowland, S. Purdon & N. Khanum (2009). *Forced Marriage. Prevalence and Service Response.* London: DCSF (Dept for Children, Schools and Families.

Khanum, N. (2008). *Forced marriage, family cohesion and community engagement: National learning through a case study of Luton.* Luton: Equality in Diversity.

Kruschke, J.K. (2011). *Doing Bayesian Data Analysis: A Tutorial with R and BUGS.* Oxford: Academic Press Elsevier.

Kuppens, J., A. Cornelissens & H. Ferwerda (2008). *Leren van eer op scholen. Een onderzoek naar vroegsignalen van eergerelateerd geweld.* Arnhem: Advies- en Onderzoeksgroep Beke.

Liversage, A. (2013) Gendered struggles over residency rightswhen Turkish immigrant marriages break up. In: Hart, B., Van Rossum, W. & Sportel, I. (2013) *Law in the Everyday Lives of Transnational Families.* Oñati Socio-Legal Series, volume 3, no. 6.

Lossius, K. B., M. Munch, S. Lien & L. Salole (2011). *More than just forced marriage. A collection of articles. Final report from IMDi's work with the action plan against forced marriage 2008-2011.* Oslo: IMDi.

Lunn, D., C. Jackson, N. Best, A.R. Thomas & D. Spiegelharter (2013). T*he BUGS Book. A practical Introduction to Bayesian Analysis.* CRC Press, Boca Raton.

Mirbach, T., T. Schaak & K. Triebl (2011). *Zwangsverheiratung in Deutschland - Anzahl und Analyse von beratungsfällen. Kurzfassung.* Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.

Moors, A. (2013). 'Unregistered Islamic marriages: Anxieties about sexuality and Islam'. In *The Application of Sharia in the West*, edited by Maurits Berger, 141-164. Leiden: Leiden University Press.

MOVISIE (2012). *Flying Team against Violence. Combating Honor Related Violence, Forced Marriage and Abandonment. Policy, good practices and success factors in Cyprus, Germany, Netherlands, Sweden and Turkey.* Utrecht: MOVISIE.

Musa, S. & Diepenbrock, E. (2013). *Verborgen vrouwen: een vergeten groep. Een verkennend onderzoek naar aard, omvang en aanpak van de problematiek van verborgen vrouwen in de deelgemeente Delfshaven (Rotterdam).* Den Haag: Femmes for Freedom.

Nanhoe, A., K. Lünnemann & T. Pels (2013). *Eer en partnergeweld onder Hindostanen. Een verkennende studie naar de rol van eer en huwelijksdwang bij partnergeweld onder Hindostanen en de mogelijkheid van preventie.* Rotterdam / Utrecht: Gemeente Rotterdam en Verwey-Jonker Instituut.

Narayan, U. (1997). *Dislocating cultures: identities, traditions, and Third-World feminism*. New York: Routledge.

Razack, S. H. (2004). 'Imperilled Muslim women, dangerous Muslim men and civilised Europeans: Legal and social responses to forced marriages'. *Feminist Legal Studies* no. 12 (2):129-174.

Römkens, R. (2010). 'Omstreden gelijkheid. Over de constructie van (on)gelijkheid van vrouwen en mannen in partnergeweld'. *Justitiële verkenningen* no. 36 (8):11-32.

Rutten, S. (2008). 'Het recht van de gescheiden vrouw om verlost te worden uit het huwelijk'. *NJCM bulletin* no. 33 (6):755-769.

Sonneveld, N. (2012). *Khul' Divorce in Egypt: Public Debates, Judicial Practices, and Everyday Life*. Cairo: The American University in Cairo Press.

Spalter, N. D. (2007). 'Gevangen in het huwelijk'. *Tijdschrift voor familie en jeugdrecht* no. 29 (2):37-43.

Speelman, G. (1993). 'Mixed marriages'. In *Muslims and Christians in Europe. Breaking New Ground. Essays in honour of Jan Slomp*, edited by G. Speelman, J. van Lin & D. Mulder. Kampen: Uitgeverij Kok.

Speelman, G. (2001). *Keeping Faith. Muslim-Christian Couples and Interreligious Dialogue*. Zoetermeer: Meinema.

Sportel, I. (2011). ''Als het hier niet lukt, dan maar in Marokko?' Vormen van kapitaal in transnationale Nederlands-Marokkaanse echtscheidingen'. *Justitiële verkenningen* no. 37 (6):85-95.

Sportel, I. (2014). *Maybe I'm still his wife. Transnational divorce in Dutch-Moroccan and Dutch-Egyptian families*: Proefschrift. Nijmegen: Radboud Universiteit.

Sterckx, L. , Dagevos, J., Huijnk W. en J. van Lisdonk (2014) *Trouwen van ver. Achtergronden van huwelijksmigratie en de leefsituatie van huwelijksmigranten.* Den Haag: SCP.

Sterckx, L. & C. Bouw (2005). *Liefde op maat. Partnerkeuze van Turkse en Marokkaanse jongeren.* Amsterdam: Het Spinhuis.

Storms, O. & E. Bartels (2008). *De keuze van een huwelijkspartner. Een studie naar partnerkeuze onder groepen Amsterdammers*. Amsterdam: Vrije Universiteit. Afdeling Sociale en Culturele Antropologie.

Strobl, R. & O. Lobermeier (2007). 'Zwangsverheiratung: Risikofaktoren und Ansatzpunkte zur Intervention'. In *Zwangsverheiratung in Deutschland*, edited by Deutsches Institut für Menschenrechte, 23-67. Berlin: Bundesministerium für Familie, Senioren, Frauen und Jugend.

Szepietowska, E. K., A.-F. Dekker & F. Özgümüş (2011). *De Doos van Pandora. Huwelijksmigratie onder vluchtelingengroepen in Nederland.* Amsterdam: Vluchtelingen-Organisaties Nederland (VON).

Verwey-
Jonker
Instituut

Bijlage 1 Risicoscreening

Geselecteerde vragen uit de risicoscreening t.b.v hoofdstuk 4

4A. De volgende vragen gaan over uw relatie en uw kinderen

Heeft u een relatie?
□ Ja, partner
□ Nee, relatie is verbroken (ex-partner)
□ Nee, er is helemaal geen sprake van een relatie

Heeft u zelf kunnen kiezen voor de relatie?
❑ Ja
❑ Nee (licht toe) .....

Bent u van uw (ex-) partner afhankelijk?
❑ Nee
❑ Ja, vanwege verblijfsvergunning
❑ Ja, vanwege inkomen
❑ Ja, vanwege woning
❑ Ja, om andere redenen, namelijk:

Heeft u kinderen?
❑ Ja
❑ Nee
❑ Zwanger

Zo ja, vul per kind onderstaande gegevens in:

Naam kind	Meisje of jongen en leeftijd	Huidige verblijfplaats	Bij wie ligt gezag?

4B. U geeft aan bang te zijn voor iemand uit uw familie of schoonfamilie.
Wat is daarvoor de reden?

- ❑ Situatie van mishandeling, huiselijk geweld
- ❑ Is ongehuwd zwanger
- ❑ Houdt zich niet aan opgelegde inperking van (seksuele) vrijheden (bijvoorbeeld partner keuze, relatie zonder huwelijk, niet meewerken aan gearrangeerd huwelijk)
- ❑ Wil scheiden
- ❑ Anders, namelijk:

Bent u bang voor uzelf, voor uw kinderen of voor allebei?

- ❑ Mijzelf
- ❑ Mijn kinderen
- ❑ Allebei

Bij ongehuwd zwangerschap, relatie buiten huwelijk en scheiding:
Is uw (schoon)familie op de hoogte van uw situatie? Zo nee, gaat dit wel gebeuren denkt u? .....
.....
.....

4C. Wat is de reden dat u bang bent voor deze perso(o)n(en)?

- ❑ Wil uit prostitutie (loverboys, vrouwenhandel)
- ❑ Wil contact met crimineel circuit verbreken
- ❑ Anders, namelijk: .....

Omschrijf de situatie: .....
.....
.....

5. Wat is uw culturele achtergrond?
Waar bent u opgegroeid? .....
Waar komt uw vader vandaan? .....
Waar komt uw moeder vandaan? .....

6. Wat is de culturele achtergrond van degene waar u bang voor bent?
Waar is deze persoon opgegroeid? .....
Waar komt zijn/haar vader vandaan? .....
Waar komt zijn/haar moeder vandaan? .....

Verwey-
Jonker
Instituut

Bijlage 2 Geraadpleegde experts

Mevr. Elly Ammerlaan (Beleidsmedewerker/Ketenregisseur, Gemeente Rotterdam)
Mevr. Anke van Dijke (Lid Raad van Bestuur, Fier Fryslân)
Dr. Janine Janssen (Hoofd Onderzoek, LEC EGG)
Prof. Dr. Joanne van der Leun (Hoogleraar Criminologie, Universiteit Leiden)
Dr. Katinka Lünnemann (Senior Onderzoeker, Verwey-Jonker Instituut)
Mevr. Jannie Oenema (Projectleider Zahir en Fier Works, Fier Fryslân)
Drs. Suzanne Tan (Onderzoeker, Bureau Tangram)

Overzicht sleutelfiguren

De elf sleutelfiguren zijn werkzaam bij een van de onderstaande organisaties.

Landelijk Expertise Centrum Eer Gerelateerd Geweld (LEC EGG)
Koepel migrantenorganisatie
Landelijke koepel Steunpunt Huiselijk Geweld
GGD GHOR Nederland
Stichting Steun Remigranten (SSR)
Vluchtelingen Organisaties Nederland (VON)
Centrum Internationale Kindontvoering
Immigratie- en Naturalisatiedienst (IND)
Anonieme informant Roma

Bijlage 3 Korte biografieën van de ervaringsdeskundigen

Om de anonimiteit en veiligheid te waarborgen zijn de namen gefingeerd en zijn herleidbare kenmerken aangepast.

Amal is een hoog opgeleide jonge vrouw van rond de twintig. Haar ouders zijn uit Somalië gevlucht en begin jaren negentig naar Nederland gekomen. Op haar zeventiende neemt haar moeder haar onder valse voorwendselen mee naar Somalië. Daar wordt zij uitgehuwelijkt aan een man die twee keer zo oud is als Amal. Haar moeder laat Amal daar achter en vertrekt met haar paspoort. Amal onderneemt drie vluchtpogingen, maar terugkeren naar Nederland blijkt bijna niet mogelijk. Uiteindelijk is Amal na een lange weg teruggekeerd in Nederland. Eenmaal terug in Nederland smeekt haar moeder om vergeving en vraagt of Amal met haar mee gaat naar Somalië. Wederom laat zij haar dochter achter bij de man met wie Amal getrouwd was en de moeder vertrekt.

Kashif is een Indiase jonge man van begin dertig, woonachtig in de Randstad. Al bij zijn geboorte is binnen de familie afgesproken dat hij zou gaan trouwen met zijn nichtje. Kashif is verliefd op een ander en wil niet trouwen. Er wordt door de omgeving grote druk op Kashif uitgeoefend en Kashif ziet geen andere mogelijkheid dan toch te trouwen. Hij is erg ongelukkig in zijn huwelijk en wil scheiden, maar dit zou de eer van zijn familie ernstig aantasten. Een zware periode volgt. Uiteindelijk besluit Kashif toch te scheiden, tot groot verdriet en schande van zijn familie.

Firuzeh een jonge vrouw van eind twintig, zij is geboren in Pakistan en van goede komaf. Zij wordt verliefd op een Pakistaanse jonge man, van mindere komaf, zij zijn verliefd en trouwen. Het huwelijk loopt al snel spaak en een scheiding volgt, de eer van de familie van Firuzeh is zwaar beschadigd. Firuzeh is ten einde raad en besluit op aandringen van haar ouders nogmaals te trouwen, alleen dan met een man die haar ouders hebben uitgekozen. Hij blijkt gewelddadig en Firuzeh ziet geen andere oplossing dan te scheiden. Hij weigert echter mee te werken aan een scheiding en sindsdien zit Firuzeh in een situatie van huwelijkse gevangenschap.

Hidi is een Afghaanse vrouw van eind veertig. Zij woont sinds negen jaar in Nederland. Zij was 14 jaar toen zij met haar man trouwde. Er was sprake van een gearrangeerd huwelijk. Haar man liet Hidi tijdens hun huwelijk achter bij zijn moeder, daar werd zij als slaaf behandeld. Enkele jaren later is Hidi naar haar man in Nederland gekomen. Het huwelijk werd gekenmerkt door huiselijk geweld en sociaal isolement. De man van Hidi is drie jaar geleden opeens vertrokken om een nieuw leven op te bouwen met een andere vrouw en heeft haar in Nederland achtergelaten.

Zainab is een Belgisch-Iraakse jonge vrouw van begin twintig. Zij wordt verliefd op een traditionele zeer religieuze Irakees. Ze trouwen, maar al snel merkt zij dat hij heel jaloers wordt. Zainab mag

steeds minder van hem en raakt in een sociaal isolement. Ze wil van hem scheiden en vertrekt. De man van Zainab wil niet meewerken aan een religieuze scheiding, Zainab is daarom nog steeds met hem getrouwd. Ook al voelt dat voor haar niet zo, haar ouders en familie en de gemeenschap zien haar nog steeds als een getrouwde vrouw.

Maryam is een vrouw van middelbare leeftijd met een Pakistaans-Indiase achtergrond. Zij woont al twintig jaar in Nederland. Haar ouders hebben haar op jonge leeftijd uitgehuwelijkt aan een neef. Maryam wist niet beter dan dat trouwen op deze manier ging. Haar huwelijk werd vele jaren gekenmerkt door huiselijk geweld en sociaal isolement. Maryam wilde van hem scheiden maar onder druk van de familie bleef zij toch bij haar man en de mishandelingen gingen door. Na de zoveelste klap besluit ze om samen met haar kinderen toch weg te lopen bij haar man. Haar man weigert echter om van haar te scheiden, waardoor zij terecht komt in huwelijkse gevangenschap.

Samira is een Marokkaanse vrouw van midden twintig. Ze is geboren in Marokko en is daar liberaal-islamitisch opgegroeid. Rond haar twintigste ontmoet ze haar toekomstige man. Ze worden verliefd en trouwen in Marokko. Samira komt naar Nederland om bij haar man te wonen, maar na drie maanden beginnen de problemen. Ze wordt twee jaar lang geslagen en in 2013 achtergelaten in Marokko. Momenteel is zij verwikkeld in een wettelijke en religieuze scheidingsprocedure.

Lina is eind dertig en afkomstig uit Libië. In Libië groeit ze islamitisch op en rondt ze een hbo-opleiding af. Begin 2000 trouwt ze met haar toekomstige man onder dwang van haar vader. Na korte tijd verhuist ze naar een van de vier grote steden in Nederland, naar het huis van haar man. Zodra ze in Nederland aankomt berooft haar man haar van haar vrijheid: ze mag het huis niet uit. Een jaar later wordt haar man ook agressief en blijkt hij drugs te gebruiken. Na enkele jaren huwelijk wordt ze achtergelaten in Libië en kan ze pas twee jaar later weer terugkeren naar Nederland.

Leena is een jonge Surinaams-Hindoestaanse vrouw van midden twintig. Ze heeft de Nederlandse nationaliteit en woont in de Randstad. Leena is islamitisch opgegroeid en zij hecht veel waarde aan haar geloof. Rond haar twintigste ontmoet Leena via vrienden van haar familie haar toekomstige man. Zij worden verliefd en besluiten religieus te trouwen. Leena droomt over een mooie toekomst samen, maar al snel wordt haar man agressief en gewelddadig tegenover Leena. Ze wil scheiden, maar haar man gaat hier niet mee akkoord en ook de imam werkt tegen. Een periode van twee jaar huwelijkse gevangenschap volgt.

Nafeesa is een Iraanse vrouw van middelbare leeftijd. Ze groeit op in Iran. 25 jaar lang is zij getrouwd geweest met een Iraanse man. Het was geen gelukkig huwelijk, hun relatie werd gekenmerkt door veel ruzie en geestelijke mishandeling. Nafeesa hield vol voor haar kinderen. In 2000 komt het gezin naar Nederland. Na 25 jaar huwelijk wil Nafeesa scheiden, maar haar ex-man is het daar niet mee eens. Uiteindelijk kan Nafeesa er niet meer tegen en in 2010 is ze voor de Nederlandse wet gescheiden. Pas drie jaar later is het haar eindelijk gelukt om ook religieus gescheiden.

Latifa is een Marokkaanse vrouw van eind veertig. Ze groeit op in Marokko en heeft een gelukkige jeugd met een warme familie. Ze wordt verliefd op een Marokkaanse man en ze besluiten te trouwen tegen de wensen van haar familie in. Enige tijd na hun bruiloft verhuist Latifa, inmiddels bevallen van

hun eerste kind, met haar man naar Nederland, waar hij ook een bedrijf heeft. In Nederland wordt hun tweede kind geboren en het gezin gaat veel op en neer van Nederland naar Marokko vanwege het werk van haar man. Een jaar na het huwelijk beginnen de problemen: haar man wordt agressief, zijn bedrijf gaat failliet en het overgebleven geld gokt hij weg of besteedt hij aan drugs. Vijf jaar na het begin van het huwelijk wordt ze achtergelaten in Marokko met haar twee kinderen. Pas vijf jaar later krijgt ze het voor elkaar om terug te keren naar Nederland met behulp van familie.

Hanane is een Marokkaans-Nederlandse vrouw van begin veertig jaar. Ze groeit op in het noorden van Marokko in een groot gezin. Haar vader overlijdt als zij nog jong is. Hanane is een slimme meid en wil graag studeren. Haar toekomstige man leert ze kennen via haar moeder. Hij kwam naar Marokko om haar te ontmoeten en beloofde haar een goed leven in Nederland. Ze trouwen in Marokko en na de bruiloft verhuist Hanane naar Nederland. De eerste paar maanden gaat het goed. Maar als Hanane Nederlands wil leren, mensen wil leren kennen en naar school wil, mag dat allemaal niet van haar man. Haar man wordt erg achterdochtig en mishandelt haar. Een jaar na het huwelijk laat hij haar en hun kindje achter in Marokko. Met behulp van haar familie en vrienden komt ze weer terug in Nederland, waar ze twee jaar lang in de opvang woont.

Zahiya is een Iraakse vrouw van rond de dertig met de Nederlandse nationaliteit. Als jong kind verhuist ze met haar gezin naar Nederland en ze groeit hier op. Op haar achttiende wordt ze uitgehuwelijkt aan een veel oudere man. Haar man is erg traditioneel en wil meteen kinderen. Dit lukt niet en na een jaar scheiden ze al. Haar man werkt mee aan een religieuze echtscheiding maar zij wordt toch in de Iraakse gemeenschap en door haar vader en broers gezien als aanstichtster van een schandaal. Enkele jaren later bezoekt ze haar geboorteland en wordt daar door haar vader ontvoerd en mishandeld. Ze zit twee jaar gevangen in Irak. Via de Nederlandse ambassade komt ze weer terug in Nederland en ongeveer drie maanden na terugkomst trouwt ze weer, op aanraden van een kennis van haar moeder. Ook in haar tweede huwelijk zijn allerlei problemen: haar man blijkt al getrouwd te zijn en mishandelt en bedreigt haar.

Bijlage 4 Inventarisatie registraties bij instellingen Federatie Opvang

Het onderzoeksteam heeft bij vijf instellingen gelieerd aan de Federatie Opvang een inventarisatie gedaan naar de manier waarop zij registreren op huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap (zie § 4.4). Omdat het merendeel van deze instellingen gebruikmaakt van de risicoscreening hebben wij gedetailleerde informatie ontvangen van elk van de vijf instellingen.

Kompaan en De Bocht

Bij Kompaan en De Bocht werd geschat dat ongeveer 38 (een zesde) van de 230 cliënten die ze vanaf december 2007 hebben opgevangen, te maken hadden met deze specifieke thema's. Van deze 38 wordt geschat dat het vooral meiden waren die het vermoeden hadden dat ze uitgehuwelijkt zouden worden tijdens de vakantie, al uitgehuwelijkt waren en willen scheiden of een partnerkeuze hadden gemaakt die de familie niet accepteerde.

Kompaan en De Bocht neemt de risicoscreening van het Verwey-Jonker Instituut af, maar gaf aan dat zij voornamelijk de vragenlijst van het LEC EGG gebruiken. De gegevens uit de risicoscreening zouden daarom mogelijk een onvolledig beeld kunnen geven van de drie problemen.

In 2011 en 2012 zijn er 112 cliënten geregistreerd, waarbij 99 keer de risicoscreening is ingevuld. Het merendeel van de cliënten, 66%, is opgegroeid in Nederland. Ook hun ouders komen meestal uit Nederland, 38% van de vaders en 42% van de moeders. Van de 99 cliënten geven er 13 aan een relatie te hebben waar ze niet zelf voor hebben gekozen. Bij deze 13 cliënten is er dus sprake van een vorm van dwang. De vraagstelling geeft echter niet aan of het hier ook daadwerkelijk om een huwelijk gaat of om een relatie zonder huwelijk.

Verder geven drie cliënten aan bang te zijn voor hun familie of schoonfamilie omdat ze willen scheiden. Het gaat hier om huwelijkse gevangenschap, waarbij er bij twee van de drie ook nog huiselijk geweld een rol speelt. Bij de andere redenen om bang te zijn voor de (schoon)familie zou er sprake kunnen zijn van een of meerdere van de drie problemen. Met zekerheid valt dit echter niet te zeggen vanwege de formulering van de vragen in de risicoscreening. Ook is er sprake van meerdere angsten per cliënt; in totaal geven 54 cliënten een (of meerdere) reden(en) aan om bang te zijn voor hun (schoon)familie. Minstens 42 (7 onbekend) cliënten geven huiselijk geweld aan als reden waarom ze bang zijn. Dit zou verband kunnen houden met een van de drie thema's, maar hier is geen bewijs voor te vinden binnen de risicoscreening. Tien cliënten zijn ongehuwd zwanger en zijn daarom bang voor wat de (schoon)familie zal vinden of doen. Het zou hier kunnen gaan om een dreiging van huwelijksdwang, maar wederom valt dat niet met zekerheid te zeggen. Acht cliënten zegt bang te zijn voor iemand uit de (schoon)familie omdat ze zich niet houden aan opgelegde inperkingen van (seksuele) vrijheden (zoals partnerkeuze, geen relatie zonder huwelijk of een gearrangeerd huwelijk). Hier bestaat ook de mogelijkheid dat er sprake is van dwang om te trouwen, maar weer is dat niet met zekerheid te zeggen. De culturele achtergronden van degenen waarvoor de cliënten bang waren geven

dezelfde trend als de culturele achtergronden van de cliënten zelf, de meerderheid was opgegroeid in Nederland en ook de meerderheid van de ouders kwamen uit Nederland.

Fier Fryslân

Fier Fryslân registreert op eergerelateerd geweld en heeft gegevens over de drie specifieke thema's. Deze vraagt men op bij een lokale opvangorganisatie van Fier Fryslân, zoals Zahir. In de periode van 1 januari 2007 tot en met 1 januari 2013 heeft Fier Fryslân met 62 cliënten te maken gehad die als eerste reden 'een verzet tegen een voorgenomen gearrangeerde verloving of huwelijk' noemden. Dit aantal is 22% van alle zaken van eergerelateerd geweld in die periode. Nog eens 64 cliënten noemden deze problematiek van huwelijksdwang als tweede reden.

Fier Fryslân geeft aan dat zij de risicoscreening van het Verwey-Jonker Instituut gebruiken, maar als het gaat om eergerelateerd geweld gebruiken zij de risicotaxatie van het LEC EGG. Dit instrument vraagt naar verschillende soorten eercomponenten.

Stichting Wende

Deze instelling heeft in opdracht van de gemeente Den Haag in 2012 een uitsplitsing op registraties van huwelijksdwang en achterlating uitgevoerd. Deze cijfers zijn in paragraaf 4.4 terug te vinden, het SHG Den Haag is namelijk onderdeel van Stichting Wende. In 2011 geeft Stichting Wende aan tien gevallen van huwelijksdwang te signaleren en drie gevallen van achterlating. Stichting Wende werkt onder meer nauw samen met de Multi-etnische politie-eenheid (MEP) in Den Haag en heeft zo vrij snel inzicht in uitgesplitste cijfers op huwelijksdwang en achterlating. Het grote verschil in aantallen tussen 2012 en 2011 kan onder meer te maken hebben met het signaleren van de problematiek door professionals of simpelweg een apart registratiesysteem bij stichting Wende en het SHG.

Arosa

Bij Arosa was het niet mogelijk een inschatting te maken van de omvang van de drie specifieke thema's. Op casusniveau wordt er gewerkt met de problematiek om de juiste hulpverlening te kunnen bieden. Er is echter geen beleid specifiek gericht op de problemen waardoor er geen overzicht is van de drie thema's en een schatting van de omvang erg lastig is.

Arosa vult voor alle cliënten de risicoscreening in en herhaalt deze nogmaals wanneer de cliënt doorstroomt. In 2011 en 2012 zijn er 309 cliënten geregistreerd met behulp van de risicoscreening. 49% van de cliënten, verreweg de grootste groep, is opgegroeid in Nederland. Ook bij de ouders van alle cliënten waren Nederlandse ouders in de meerderheid (21% van de vaders en 24% van de moeders). Wanneer cliënten afhankelijk zijn van hun partner is dat in slechts 6% van de gevallen vanwege een verblijfsvergunning. Meestal (76%) spelen financiële redenen (woning en inkomen) een belangrijke rol bij de afhankelijkheid van een partner. Afhankelijkheid van een partner zegt niet direct iets over de drie thema's, maar vormt wel een risicofactor.

Van de 309 cliënten geven er 23 aan een relatie te hebben waar ze niet zelf voor hebben gekozen. Dit zouden er meer kunnen zijn omdat er van 27 cliënten niet bekend is of ze een vrije keuze in hun relatie hadden. Bij (minstens) 23 cliënten is er dus een vorm van dwang. Er kan echter niet met zekerheid gezegd worden of dit *huwelijks*dwang is, omdat de vraagstelling geen verschil maakt tussen een huwelijk of een relatie zonder huwelijk.

Over de twee jaren geven 27 cliënten aan dat ze bang waren voor hun familie of schoonfamilie omdat ze wilden scheiden. Hier is duidelijk sprake van huwelijkse gevangenschap. De andere redenen die cliënten geven voor hun angst voor hun (schoon)familie zouden kunnen duiden op een of meerdere

van de drie problemen. Drie cliënten zijn ongehuwd zwanger, hier zou de dreiging voor huwelijksdwang kunnen bestaan. De meest voorkomende reden om bang te zijn voor (schoon)familie is vanwege huiselijk geweld of mishandeling. Er zijn 255 cliënten met dit probleem geregistreerd. Huiselijk geweld zou verband kunnen houden met een of meerdere van de drie thema's, maar vanuit de gegevens in de risicoscreening is hier niets met zekerheid over te zeggen. Slechts vijf cliënten zeggen bang te zijn voor hun (schoon)familie omdat ze zich niet houden aan opgelegde inperkingen van (seksuele) vrijheden (zoals partnerkeuze, geen relatie zonder huwelijk of een gearrangeerd huwelijk). Hier bestaat ook de mogelijkheid dat er sprake is van dwang om te trouwen, maar weer is daar geen bewijs voor te vinden binnen de risicoscreening. De culturele achtergronden van degenen waarvoor de cliënten bang waren, geven dezelfde trend als de culturele achtergronden van de cliënten zelf: de meerderheid was opgegroeid in Nederland en ook de meerderheid van de ouders kwamen uit Nederland.

Moviera

Bij Moviera zijn geen cijfers bekend die specifiek iets zeggen over deze problematiek. Huwelijksdwang, achterlating en huwelijkse gevangenschap worden geregistreerd onder eergerelateerd geweld. De expertgroep EGG van Moviera merkt dat het onderwerp vlak voor de zomervakantie opleeft, in verband met achterlating tijdens de zomervakantie in het land van herkomst. Ook wordt opgemerkt dat er veel vragen binnenkomen over deze problematiek van de ROC's in de omgeving.

Moviera vult de risicoscreening bij elke cliënt in en vraagt altijd door over de aard van het geweld en de veiligheid van de cliënt. In de jaren 2011 en 2012 zijn er voor een totaal van 486 cliënten risicoscreenings ingevuld. De overgrote meerderheid van de cliënten (59%) is opgegroeid in Nederland. De ouders van de cliënten kwamen ook voor het grootste deel uit Nederland (28% van de vaders en 29% van de moeders).

Van de 486 cliënten geven er 48 over de twee jaren aan dat ze een relatie hebben waar ze niet zelf voor hebben gekozen. Bij deze 48 mensen is er dus sprake van een vorm van dwang in hun relatie. Het is niet zeker of het hier ook daadwerkelijk gaat om huwelijksdwang, omdat er in de vraagstelling niet gespecificeerd wordt of de relatie een huwelijk is of een relatie zonder huwelijk. Slechts 43 cliënten zijn afhankelijk van hun partner voor een verblijfsvergunning. De meerderheid (304) is echter afhankelijk van de partner om financiële redenen (inkomsten of woning). Afhankelijkheid van een partner zegt niet direct iets over de drie thema's, maar vormt wel een risicofactor.

Over 2011 en 2012 genomen gaven 55 cliënten aan dat ze bang waren voor hun familie of schoonfamilie omdat ze wilden scheiden. Hier gaat het duidelijk om huwelijkse gevangenschap. Slechts vijf cliënten zijn ongehuwd zwanger en zijn daarom bang voor hun (schoon)familie. Hier zou de dreiging voor huwelijksdwang kunnen bestaan. Een iets groter aantal (37) geeft aan dat zij bang zijn voor hun (schoon)familie omdat ze zich niet houden aan opgelegde inperkingen van (seksuele) vrijheden (zoals partnerkeuze, geen relatie zonder huwelijk of een gearrangeerd huwelijk). De meest voorkomende reden dat de cliënten in angst verkeren is echter vanwege huiselijke geweld of mishandeling. 322 cliënten geven aan dat zij dit ervaren. 'Huiselijk geweld' en 'zich niet houden aan opgelegde inperkingen' zouden verband kunnen houden met een of meerdere van de drie thema's maar vanuit de gegevens in de risicoscreening is hier niets met zekerheid over te zeggen. De culturele achtergrond van degenen waarvoor de cliënten bang is gelijk aan de culturele achtergrond van de cliënten zelf: de meerderheid was opgegroeid in Nederland en ook de meerderheid van de ouders kwamen uit Nederland.

Colofon

Opdrachtgever	Ministerie van Sociale Zaken & Werkgelegenheid
Auteurs	Drs. E. Smits van Waesberghe
	Dr. I. Sportel
	Mr. L. Drost
	Dr. E. van Eijk
	Drs. E. Diepenbrock
Met medewerking van	S. Musa
	Dr. H. Jonkman
	T. van der Kooij
	Prof. S. Rutten
	Drs. S. Tan
Omslag	Ontwerppartners, Breda
Uitgave	Verwey-Jonker Instituut
	Kromme Nieuwegracht 6
	3512 HG Utrecht
	T (030) 230 07 99
	E secr@verwey-jonker.nl
	I www.verwey-jonker.nl

De publicatie kan gedownload en/of besteld worden via de website:
http://www.verwey-jonker.nl.

ISBN 978-90-5830-650-0

© Ministerie van Sociale Zaken & Werkgelegenheid, Den Haag 2014.
Het auteursrecht van deze publicatie berust bij het Ministerie van Sociale Zaken & Werkgelegenheid.
Gedeeltelijke overname van teksten is toegestaan, mits daarbij de bron wordt vermeld.
The copyright of this publication rests with the Ministry of Social Affairs & Employment.
Partial reproduction of the text is allowed, on condition that the source is mentioned.

In de Nederlandse politieke arena is er in de afgelopen jaren in toenemende mate aandacht geweest voor de problematiek omtrent huwelijksdwang, achterlating in land van herkomst en huwelijkse gevangenschap. Wat echter tot op heden ontbreekt, is een overzicht van de omvang en de aard van de problematiek. Het ministerie van Sociale Zaken en Werkgelegenheid heeft om deze reden de opdracht gegeven om een verdiepende studie uit te voeren. Het Verwey-Jonker Instituut heeft, in samenwerking met de Universiteit Maastricht en Femmes for Freedom, gepoogd de omvang en het karakter van deze drie verschijnselen in kaart te brengen. Vanwege de complexiteit van het probleemveld is daar onder andere een educated guess uit voortgekomen. Deze schatting van de omvang van deze kwesties is gebaseerd op registraties bij verschillende instanties en een landelijke enquête onder meer dan 500 professionals. Deze gegevens zijn vervolgens ter verificatie voorgelegd aan diverse experts uit de wetenschap en de praktijk.